

The Project Gutenberg eBook of Kantelettaren tutkimuksia 1, by Julius Krohn and Kaarle Krohn

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Kantelettaren tutkimuksia 1

Author: Julius Krohn

Editor: Kaarle Krohn

Release date: June 15, 2014 [EBook #45985]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK KANTELETTAREN TUTKIMUKSIA 1 ***

Produced by Tapio Riikonen

KANTELETTAREN TUTKIMUKSIA I

Ritvalan Helkavirret. Historialliset runot.

Kirj.

JULIUS KROHN

Toimittanut ja täydentänyt Kaarle Krohn

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1900.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. 95 osa. I.

Isävainajansa ystävälle
Suomen kielen hohottajalle
Suomen muinaisuuden valaisijalle
I. Yrjö-Koskiselle
hänen täyttäänsä
seitsemänkymmentä vuotta
omistaa

SISÄLLYS:

Esipuhe.

I. Ritvalan Helka-virret

1. Hämäläisten runollisuus
2. Helka-virsien muistiinpanijat
3. Helka-juhlan vietto
4. Helka-juhlassa laulettu virret
5. Alku-virsi
6. Mataleenan virsi
7. Inkerin virsi
8. Annikaisen virsi
9. Helka-virsien loppusäkeet
10. Helka-juhlan alkuperä
11. Hämäläisen runon rakenne

II. Historialliset runot

1. Suomen kansan historiallinen käsitys
2. Piispa Henrikin surma
3. Elinan surma
4. Kaarle herttua
5. Jaakko Pontus
6. Kaarlo kuningas
7. Loppukatsaus historiallisiin runoihin

Viiteselitykset.

ESIPUHE.

Suomalaisen kirjallisuuden historiansa oli isävainajani, Julius Krohnin, aikomus toimittaa kolmena osana, joista ensimmäinen hänen eläessään ilmestynyt käsitteli Kalevalaa, ja joista toisen piti esittää keskiajan kansanrunoutta sekä kolmannen uudemman ajan kirjallisuutta. Viimeksi mainittu täytyi kuitenkin muodollisista syistä painattaa eri teoksena: Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet 1897.

Toisen osan julkaisemiseen itsenäisellä ja muutetulla nimellä eivät ainoastaan muodolliset syyt ole pakoittaneet. Siitä käsityksestä, että Kalevalan-aineiset kertomarunot edustaisivat erityisesti pakanuuden aikaa vastakohtana ilmeisesti keskiaikaisille legenda- ja ballaadirunoille, on minun täytynyt luopua uusien Kalevalan tutkimuksieni nojalla, jotka toivon vastedes voivani täydellisesti esittää. Myöskin uudemman ajan kansanrunojen sovittaminen painetun kirjallisuuden kehitysjaksojen väliin, niinkuin isävainajani oli suunnitellut, tuotti tutkimus- ja esitystavan erilaisuuden tähden vaikeuksia, jotka vältin parhaiten irroittamalla ne kokonaan siitä yhteydestä.

Siten kokosin ne isävainajani runontutkimuksista, jotka esittivät kertomarunoja ulkopuolelta Kalevalan piiriä, ja koska ne miltei kaikki löytyvät Lönnrotin "Kanteletar" nimisessä kokoelmassa, valitsin tälle uudestaan järjestämälleni julkaisulle nimen "Kantelettaren tutkimuksia." Nyt ilmestyvän "edellisen vihkon" lisäksi on toivottavasti tulevana vuonna valmistuva toinen, joka "jälkimmäinen" tulee käsittelemään laajaa ja moniosaista Luojan virttä ynnä muutamia muita legenda-runoja sekä Anteruksen kosintaa ja Lunastettavan neidon laulua liitteineen.

Siihen nähden että kansanrunouden tutkimuksissa subjektiivis-esteettisellä näkökannalla on paljoa vähemmän sijaa kuin objektiivis-tosiasiallisella, olen tässä teoksessa katsonut velvollisuudekseni kaikki ainekset uudestaan läpikäymällä päästä itsenäiseen vakaumukseen jokaisen tutkittavan runon suhteen ja tuoda tämä vakaumukseni esille silloinkin, kuin se poikkeaa isävainajani ennen julkaisemista mielipiteistä. Olen tämän voinut sitä paremmalla omallatunnolla tehdä, kun tutkimustapani on aivan sama ja eriävät tulokset etupäässä riippuvat niistä uusista aineksista, joita minulla on ollut käytettävänä. Tietysti samalla yksin vastaan teoksen tieteellisistä puutteista ja virheistä.

Muoto on minun täytynyt itse luoda, koska nämät isävainajani käsikirjoitukset ovat enimmäkseen lyhennyksillä kirjoitettuja luentoja. Olen koettanut saada esitykseni niin helppotajuiseksi, kuin aine

suinkin on sallinut, ja siihen nähden vieraskieliset näytteet joskus runomitallakin, vaikka aivan vaatimattomasti, suomentanut. Samasta syystä olen myös suomalaisten runojen toisoinnoissa, milloin murteellisuuksilla ei ole ollut esitykseeni nähden minkäänlaista merkitystä, käsikirjoitusten usein epätarkkaa ja vaillinaista äänneasua kirjakielen mukaisesti tasoitellut.

Helsingissä joulukuulla 1900.

Kaarle Krohn.

I.

Ritvalan Helka-virret

1. Hämmäläisten runollisuus.

"Poikkinaisiahan ja nälkäkoivun tavoin kasvaneita Suomenkin Hämmäläisten laulut Kantelettaressa ovat Karjalan väkevästi aaltoilevan runon rinnalla!" lausuu Aug. Ahlqvist 1855 vuoden Suomi-kirjaan painetussa esityksessään Viron nykyisemmästä kirjallisuudesta.[1] Pääsyyn tähän Hämmäläisten heikompaan runollisuuteen koettaa hän johtaa yhteissuomalaiselta ajalta, n.k. Jäämien alkuperäisestä luonteesta, joihin lukee myös Vepsäläiset, Vatjalaiset ja tietysti Virolaiset.

Tässä oletettua yhteissuomen murteiden kahtia jakoa ei kuitenkaan kielitiede enää tunnusta. Vielä vähemmän on runontutkimuksen pitäminen kiinni mainitusta jaosta, sen jälkeen kuin Virolaiset viime vuosikymmenien keräyksillään ovat osoittaneet, etteivät he ainakaan ole jäljillä Karjalaisista runovarojen runsaudessa. Ovatpa vielä edelläkin siinä suhteessa, että heidän kokoomansa 50,000 runotoisintoa jakautuvat verrattain tasaisesti vironkielen koko alalle, jota vastoin Karjalan murteiden alueet eivät likimainkaan kaikki ole runon löytöpaikkoja.

Se tosiasia, että Tverin Karjalasta ei ole etsimälläkään saatu kuin aivan pieni määrä runoja ja että Venäjän Karjalan kuulu laulutaito rajoittuu Suomen rajaa lähinnä oleviin pitäjiin, on otettava huomioon myös arvostellessa Suomen Hämmäläisiä. Jos edellisten runottomuuden voi selittää unohtamisesta johtuvaksi, niin miksi ei sama selitys kelpaisi jälkimmäistenkin puutetta peittämään?

Tämä puolustus ei kuitenkaan kumpaisessakaan tapauksessa pitkälle riitä. Täytyy löytyä toinen, todellisempi syy selittämään Hämeen ja yleensä Länsi-Suomen runojen vähälukuisuutta, joka etenkin kertovaisiin nähden on kieltämätön.

Piilisiköhän se jossain juuri Suomen Hämmäläisten erityisessä epärunollisuudessa? Mutta muistettava on, että vähemmänkin runojen luvun luominen vaatii aivan samaa kykyä kuin suuremman määrän — jollei eroitusta ole laadussa. Emme siis voi päästä ratkaisuun suorempaa tietä kuin itse runoja yksityiskohtaisesti tutkimalla sekä sisällykseen että muotoon nähden. Ja kun on kerta kysymys hämmäläisistä kansanrunoista, niin on luonnollista, että ennen muita otamme tarkastuksen alaisiksi ne runot, jotka edustavat Varsinais-Hämeen kansanrunoutta, nimittäin Sääksmäen Ritvalan kylän Helka-virret.

Näistä Helka-virsistä erittäin löytyy kyllä valmis tuomio Ahlqvistin teoksessa Kalevalan Karjalaisuus: [2] "Köyhä ja kuiva on niiden runollisuus kuin ne pannaan karjalaisen runon rinnalle, vaillinainen on niiden runo-puku ja virheellinen niiden kieli." Mutta niin ankara tuomio vaatii ainakin uudistettua käsittelyä ennen lopullista päätöstä.

2. Helka-virsien muistiinpanijat.

Ihme kyllä, ei Porthanilla ollut vielä mitään vihiä Ritvalan kylän Helka-virsien olemassa olost, vaikka hän kaikin tavoin koetti saada tietoja kansamme muinaisesta runoudestakin. Niiden löytämisen kunnia tulee sille miehelle, joka myös Keski-Savon ja Vermlannin runot on unheesta pelastanut, *Kaarle Akseli Gottlundille*. Jo nuorena ylioppilaana oli Gottlund kuullut hoettavan, että naiset Sääksmäellä pitivät vanhanaikaista juhlaa ja lauloivat runoja, joita eivät itsekään enää ymmärtäneet. Niitä oli hän moneen kertaan kirjeellisesti tiedustellut siellä asuvilta tuttaviltaan, vaan ilman menestystä. Itsekin oli hän

usein matkustellut Turun ja kotipitäjänsä Juvan väliä Hämeenlinnan kautta, mutta aina sattunut kulkemaan semmoisena aikana, jolloin ei Helka-juhlaa vietetty. Vasta v. 1824, käydessään äitinsä asioilla Lammin pitäjässä, oli hänen tilaisuus poiketa Sääksmäen Ritvalan kylään. Silloinkin hän tuli myöhään, 15 päivänä heinäkuuta; sai kuitenkin, vaikka suurella vaivalla, kylän neitokset suostutetuiksi esittämään koko juhlamenon lauluineen. Muistiin-panemansa runot ynnä kuvauksen juhlan vietosta hän sitten painatti toimittamansa *Otavan* toiseen osaan v. 1832.

Vähäistä ennen, 20 päivänä marraskuuta 1831, oli myös Elias Lönnrot käväissyt Sääksmäellä ottamassa kirjaan samat laulut ynnä niiden sävelmän, joka oli Gottlundilta jäänyt merkitsemättä. Samana vuonna, kuin Gottlundin julkaisu ilmestyi, painatti hänkin selonteon juhlasta, jota ei kuitenkaan omin silmin ollut saanut nähdä, sekä ruotsinnoksen parista Helka-virrestä Runebergin toimittamaan Helsingfors Morgonbladiin.[3] Suomenkielellä hän ne sittemmin sovitti Kantelettarensa runojen sekaan v. 1840.

Paitsi Gottlundin ja Lönnrotin kirjaanpanoja, jotka ovat ainoat täydelliset, löytyy jälkimmäisen kokoelmassa vielä kolmannet tuntemattoman muistiinpanot, nekin nähtävästi Kanteletarta toimittaessa käytetyt.[4]

V. 1846 ilmestyivät erityisenä pienenä vihkona *Ritvalan Helka-virret pranttäytetyt Hämeen kansan ystävilä* s.o. kahden hämäläisen ylioppilaan August Blåfieldin ja Antero Wareliusen toimesta. Edellinen oli Helka-virret uudelleen pannut paperille sokean, hampaattoman akan epäselvän sanelun mukaan. Tästä kirjaanpanosta on kuitenkin hyvin vähän jälkiä painetussa arkissa. Sillä sen toimitti Varelius etupäässä Kantelettaren julkaisua noudattaen ja myös Otavan tekstiä silmällä pitäen.

"Helka-arkki" oli julkaistu siinä hyvässä tarkoituksessa, että Helka-virret varmemmin säilyisivät kansan muistissa. "Koska nykyisinä aikoina vanhat laulut ja leikit näkyvät vähenevän ja unohtuvan kansassa semmenkin läntisillä Suomen mailla, on niiden, jotka vijatointa huvitusta hyväksyvät, kojettaminen kirjoitettuna eleellä pitää niitä vähiä, jotka synty-paikoillamme vielä, niinkuin hämmenevä ehtoo-rusko, muistuttavat menneitä aikoja", lausutaan sen esipuheessa. Mutta vaikutus oli päinvastainen. Kun runot painettuina olivat helposti käsillä saatavissa, eivät ne enää olleet kansalla pelkän muistin varassa. Ja kun painettua sanaa kohtaan yleensä oli suurempi kunnioitus, ei ollut kumma, jos alkuperäinen suullinen laulu-teksti uuden "pranttäytetyn" tieltä väistyi unohduksen varjoon pikemmin, kuin ehkä muuten muistista olisi haihtunut. Nykyisin ei enää ole saatu Helka-virsiä kansan suusta kirjaan pannuksi muussa kuin painetusta opitussa muodossa; arkkijulkaisu on tyystin hävittänyt kansanlaulun, niinkuin se muuallakin maailmassa on tehnyt.

Viimeiset jäljet kansanomaisesta laulutavasta ovat 1860-luvulta, jolloin harras muinaistutkijamme Henrik August Reinholm kävi kaksi kertaa, vv. 1862 ja 1868, Sääksmäen Ritvalassa niitä etsimässä. Paitsi lisätietoja juhlasta ynnä Lönnrotin muistiinpanemasta poikkeavaa sävelmää, sai hän katkelmia itse virsistäkin, osaksi kuitenkin jo kirjallisen vaikutuksen alaisia. Reinholmin oli aikomus kirjoittaa laaja tutkimus Helka-juhlan alkuperästä ja oli hän sitä varten etsinyt etäisiäkin vertauskohtia, mutta tämä hänen aikeensa ei toteutunut. Hänen keräämänsä ainekset ovat Muinaismuisto-Yhdistyksen hallussa muiden jälkeen jääneiden lukuisain kokoelmain joukossa.

3. Helka-juhlan vietto.

Sääksmäen Ritvalan kylän halkaisee Hämeenlinnasta Tampereelle Vanajaveden rantaa kiertävä maantie kahteen osaan, Yläkylään ja Alakylään, jotka kumpikin Gottlundin käynnin aikana viettivät Helka-juhlaa, toinen Karjuveräjän-mäellä, toinen n.k. Helka-vuorella. "Muutoin", huomauttaa Gottlund ruotsinkielisissä muistiinpanoissaan,[5] joihin hänen esityksensä Otavassa perustuu, "olivat molemmissa paikoissa yhtäläiset menot, niin myös kumpaisellakin kylän osalla samat laulut. Mainitaanpa heidän jonkun kerran yhdessäkin olleen. Eikä heitä erotakaan muu kuin peltomaa, joten toimivat aivan toistensa nähden".

Gottlundin kuvaus Helka-juhlasta on suuremman Alakylän viettämästä. "Helka-tuorstaina vähää ennen auringon laskua kokoontuu kylän nuoriso *Raitin ristille* keskellä kylää, missä kaksi raittia eli kujaa kulkee ristiin. Oikeastaan on tämä neitosten yhtymäpaikka, sillä juhla on nimenomaan heidän vietettävänsä. Tosin on miesväkeäkin tilaisuudessa saapuvilla, mutta aina niin että neitosille annetaan etusija. Entisinä aikoina on kylän poikien ollut asia kokoontua n.k. Helka-vuorelle valmistamaan kokkoa siellä kasvavista katajoista y.m.; vasta sitten ovat miehissä palanneet kylään katsellakseen neitosten juhlanviettoa ja kulkeakseen heidän mukanaan takaisin juhlapaikalle. — Kun kaikki nuoriso on koossa Raitinristillä, astuvat neitosten parvesta esiin paraimmat laulajat ja järjestyvät määrättyihin riveihin, tavallisesti kaksin rivin, neljä neitosta kumpaisessakin rivissä. Muu väki kulkee heidän jäljissään, ensin naiset ja sitten vasta miehet. Toisinaan, kun neitosten joukossa ei löydy riittävää määrää laulutaitoisia,

otetaan avuksi joku nuori nainenkin, joka edellisenä vuonna tai paria vuotta ennen oli esiintynyt huomatuimpana laulajana. — — Lauaen liikkuu koko jono ensin kirkolle päin (Tampereelle vievää) maantietä myöten ainakin niin pitkälle kuin kylää ulottuu; sitten pyörähdetään takaisin (Raitinristille) ja laulun yhä kajahdellessa jatketaan menoa vastaiseen suuntaan (Hämeenlinnaan vievää) Huunan eli Montolan tietä Kurjen ojalalle[6] (kylän toiseen päähän); sieltäkin palattua (Raitinristille) ja käytyä vähän matkaa (valtamaantien poikki menevää) Nuurolan tietä, käännytään kolmannen kerran ja riennetään läpi kylän loivaa rinnettä kohti, jolla on nimenä Helka-vuori,[7] vaikkei se oikeastaan mikään vuori ole. Sinne ei kuitenkaan suoraapäätä nousta, vaan kuljetaan sen ohi pitkin tietä Isonhaudan päähän,[8] josta viimeisen kerran käännyttyä vihdoinkin saavutaan Helka-kentälle. — — Täällä päättyy juhla tanssiin (entisinä aikoina) poikien tekemän tulen ympärillä, jonka tavan kuitenkin maaherra jo kauvan oli kieltänyt, arvattavasti tulen-vaaraa varoen, vaikkei sillä paikalla ollut sellaista mitenkään pelättävissä. Tanssin ohella leikittiin etenkin juosten leskisillä keskiyöhön, jonka jälkeen kukin hiljaisuudessa palautui kotiinsa."

Tätä "Helan huutamista" sanoo Gottlund Helatorstaista alkaen uudistetun joka pyhäiltä ja useimmiten myös pyhien aattoina aina Juhannukseen tai Pietarin päivään (29/6) asti. Kaikista juhlallisista viettoaikoina oli kuitenkin Helluntai,[9] jonka pyhinä kerääntyi Ritvalaan rahvasta ei ainoastaan kaukaisemmista kylistä, vaan ulkopitäjistäkin. Myös herrasväkeä oli usein tässä tilaisuudessa läsnä. Se oli suuri kansanjuhla, jossa saattoi olla yht'aikaa koolla viidettäkin sataa henkeä.

4. Helka-juhlassa laulettut virret.

Helka-virsiä, joita juhlassa laulettiin, erotettiin neljä: paitsi Alkuvirttä, Mataleenan, Inkerin ja Annikaisen virret. Niinkuin jo nimistä näkyy, olivat siis laulun esineet, samoin kuin itse laulajatkin, nuoria neitoseja, joiden seikat esitettiin joko varoittavana tai kehoittavana esimerkkinä. "Alkuvirsi", kertoo Gottlund, "viritetään aina ensiksi, jonka jälkeen neitokset keskenänsä neuvottelevat, mikä noista kolmesta romanssista olisi esitettävä; tavallisesti lauletaan Mataleenasta ensimmäisenä iltana, Inkeristä toisena ja Annikaisesta kolmantena. Kylän nuoret tyttöset laulavat näitä virsiä tunteellisesti ja innostuneesti, usein kyynelsilmin; sillä sovittamatta niitä suorastaan omaan elämäänsä, täytyy heidän kuitenkin, kertoessaan kolmen neidon erilaatuisista esikuvista, ajatella lähinnä omaa itseänsä".

Siitä tavasta, jolla näitä virsiä laulettiin, mainitsee Gottlund, että "ainoasti kahdeksan etummaista neitosta virittävät värssyn eli säkeen, jonka sitten muu kansanjoukko kertoo; toisinaan kahdessa eri otteessa: niin nimittäin että sen ensin toistaa se osa juhlakulkuetta, joka käy lähinnä laulajia, ja sitten vielä kerran kaiun tapaan kaukaisempi väkijoukko. Kun sitä paitsi laulua toimitetaan hyvin hitaasti ja pitkäväteisesti, surullisella ja jotenkin yksitoikkoisella nuotilla, niin noiden monistamisien kautta tämä tuntuu yhä enemmän pitennetyltä ja venytetyltä".

Mainitut Helka-virret noudattavat kaikki vanhaa suomalaista runomittaa kahdeksantavuisine säkeineen ja säkeenkerroineen. Mutta niillä on lisäksi jotakin, joka vastaa skandinaavilaisen kansanlaulun refrängia eli yhä uudistuvaa jälkisäettä. Jokaisen säkeen jälkeen näet laulettiin säännöllisesti: *kaunissa joukos*. Tämän alinomaisen lisäkkeen muisteltiin ennen olleen täydellisen runosäkeen, jonka lyhennyksestä Gottlund kertoo muistiinpanoissaan seuraavasti: "On monesti yritetty, väkivaltaisestikin, hävittää Ritvalan vanhanaikaista Helan huutamista. Papisto etupäässä ja ennen muita muuan provasti Forselius[10] oli (urun) tuomiokapitulilta pyytänyt tämän vanhan pakanallisen menon lakkauttamista. Mutta tuomiokapituli oli sen sallinut, kuitenkin ehdolla ettei mainittaisi Jumalan nimeä siinä jälkikäkeessä, jota joka säkeen välissä laulettiin: *Kaunis on joukossa Jumala*."

Helka-virsien sävelmään nähden on kuitenkin mahdollista uskoa jälkisäkeen milloinkaan olleen nykyistä pitemmän. Niiden sävelmä on näet sama kuin erään hengellisen suomalaisen kansanlaulun: "Mikä ompe yksi? j.n.e.", joka on mukaelma keskiaikaisesta latinankielisestä.[11]

Täytyy siis olettaa, että pois jätetty sana Jumala on ollut kaunis sanan *sijalla*, ja että jälkisäe on alkuansa, kuulunut: *Jumala on joukos*. Mainitun kiellon jälkeen on ruvettu laulamaan: *kaunis on joukos*. Sitä todistaa pieni kansantarina muutamasta Pälkäneen isännästä, joka oli mennyt katsomaan Ritvalan Helka-juhlaa ja siellä kuullut laulettavan: kaunis on joukossa; silloin oli röyhistänyt, rintaansa siinä luulossa, että se muka häntä tarkoitti![12] — Myöhemmin muuntui säe vielä siten, että kaunis sana tuli tarkoittamaan laulavaa neitosten joukkoa.[13]

Helka-virsiä laulamaan, jatkaa Gottlund, "ovat neidot aina sisariltansa oppineet, joten niiden esittäminen on voinut tähän asti vuosittain uudistua. — Puhutaan yleisesti, jos ei tässä kylässä, niin kuitenkin sivukylissä, että kun Helka-laulu Ritvalassa lakkaa, silloin tulee myös maailman loppu. Toinenkin taru löytyy, että siinä tapauksessa *lakkaisivat Ritvalan pellot kasvamasta*".

Viimeksimainittua kansan käsitystä valaisee vielä Lönnrotin tiedonanto.[14] Joku aika ennen hänen

käyntiään olivat kruununpalvelijat kieltäneet Helka-juhlan viettämisen. Mutta kansa oli ollut kieltoon tyytymätön; sillä se luotti vanhaan sananparteen: "jo sitte mailmakin loppuu, kuin *Ridvalan Helka ja Huittulan vainio*". Sinä vuonna jäivät tosin Helka-virret esittämättä, mutta kun seuraavana vuonna tuli maankasvusta kato, niin pidettiin tätä taivaan rangaistuksena ja palattiin takaisin entiseen tapaan.

Reinholm ilmoittaa Helka-juhlaa pyhitetyn viimeisen kerran v. 1867, vaan ei enää seuraavana vuonna, jolloin hän toisen kerran kävi paikalla.[15] Suullisten tietojen mukaan sitä kuitenkin on vielä myöhemmin vietetty.

5. Alku-virsi.

"Se laulu", sanoo Gottlund, "jota nimitetään: ne huutavat Helkaa, on niin ikivanha, ettei sen alkuperästä ole jälkeäkään löydettävissä. Sitä vähemmän on löytämisen toivoakaan, koska monet yksinkertaisemmista vanhuksista päättävät sen olevan maailman luomisen ajoilta, toiset taas väittävät ja suuremmalla syyllä, että se ainakin on yhdenaikainen kuin kylän perustaminen ja kukaties tätä aikaisempikin. — — Koko laulu on muuten monelle vaikea ymmärtää. Semmoisten siinä esiintyvien sanojen, joita ei sillä paikkakunnalla ollenkaan käytetä, niinkuin esim. emo, pivo, sanottiin olevan alkukielellä, jolla tarkoitettiin maailman alkukieltä. Ja vaikka niiden merkitys toisinaan tiedettiin, oltiin hyvin tarkat niitä semmoisenaan säilyttämään, vaihtamatta toisiin vastaaviin".

Tämä käsitys eri kielestä, jota ei enää yksikään varsia ymmärtänyt, on arvattavasti etupäässä johtunut Helka-virsien alkusanoista. Ne ovat kansanlaulussa todella milt'ei käsittämättömiksi turmeltuneet. Lisäksi tulee muistiinpanojen epätarkkuus. Ei Gottlundin, eikä Lönnrotinkaan kirjaanpano ole tarkoin ääntenmukainen, vaan enemmän tai vähemmän normaliseerattu. Onneksi sittenkin Gottlundin ja Lönnrotin tavoittelema oikeinkirjoitus siksi eroavaa, että niiden ristiriitaisuudesta joskus kuultaa läpi alkuperäinen muoto.[16] Kolmas käsikirjoitus on taas perin taitamattoman muistiinpanijan työtä, jos kohta sillä toisiin verraten on se ansio, ettei siinä ole tahallista tavoittelua.

Gottlundin kirjaanpano (Antiqv. Saml. III, s. 769).

Ruvtkasme, rohjekasme
Älkäs Eäntämmä häväkkö
Vaik o lapset laulamassa
Pikkuiset pirisämässä
Heikot virrat heittäjälle
Annas mun käien kukata
Meri helmet helkyttälle
Saxan pehkinät sanelle
Ruotiin ruaakoisten puhella
Turun urvut uikkajoille
Vääty vasken vaikajoille
Käukem siukukset sinelle
Mataroille morsiammex
Tuokam sieltä seulan täusi
Mataroita marka vakka
Tehkesme sinistä silta
Uikamme punainen porras
Jumaloihin mennexemme
Jumaloihin puhtaisiin.[17]

Lönnrotin kirjaanpano (S. n:o 52).

Ruvtkaamme, rohjetkaamme
Älkääs ääntämme hävetkö
Vaikk' on lapset laulamassa
Pikkuset pirisemässä
Heikot virret heittäellen
Annas mun käen kukata
Merihelmet helkytellen
Saksan pähkinät sanellen
Ruotsin ruokkosten puheilla
Turun urvut uikaellen
Vääty vaske vaikaellen
Käykääm siukukset siveellä

Mataroille morsiameks
Tehkäämme sinistä siltaa
Uikasme punanen porras
Jumaloihin mennäksemme
Jumaloihin puhtaisihin
Tuokaam sieltä seula täysi
Mataroita markka vakka.[18]

Tuntemattoman kirjaanpano.

Ruvtkasme, Rohjeskame
Elkäs eäntäme hävetkö
Vaik' on Lapset laulamassa
Pikkuset Pirisemässä
Hejkot virret hejtäjillä
Annas mun ke'än kukatta

— — —
— — —

Tehkäm me Sinistä Silda
Ujkame punasta porrasta
Jumaloihin menäkämme
Jumaloihin puhtajsen.

Toisiinsa näitä kirjaanpanoja vertailemalla ja paikoittain varovaisesti arvailemalla voi Helka-virsien alkusanoista päästä kuitenkin pääasiallisesti selville, niinkuin seuraava korjauksen koe osoittaa.

Alku-virsi korjutussa muodossa.

Ruvtkasme, rohjetkasme,
Älkäs ääntämme hävetkö,
Vaikk' on lapset laulamassa,
Pikkuiset pirisemässä,
Heikot virttä heittämässä.[19]
Annas mun käen kukata,
Merihelmen helkytellä,
Saksan pähkinän sanella,
Ruotsin ruokosen puhella,
Turun urvun uikkaella,
Väätyvasken vaikkaella.[20]
Käykäm siukukset sinelle,
Mataroille morsiamekset,
Tuokam sieltä seulan täysi,
Mataroita markan vakka,
Tehkäsme sinestä silta,
Uikasme punasta porras,[21]
Jumaloihin mennäksemme,
Jumaloihin puhtaisin.

Alku-virsi sisältää niin muodoin hyvin elävän kuvauksen itse laulajista, jotka kehoittavat toisiaan olemaan ujostelematta omaa nuoruuttansa. Sillä laulun lahja on heille annettu: heidän äänensä on verrattava käkeen, merihelmeen s.o. merenvahasta valmistettuun helyyn,[22] Saksan pähkinäpuusta ja Ruotsin ruovosta tehtyyn huiluun, Turun kirkon urkuihin sekä viimeksi vaskitorveen. Tuolla he jo tulevat sinikukkia ja punakeltaisia mataroita siroittaen jalkoihinsa ikäänkuin sillaksi eli portaaksi, nuo morsiameksi kelpaavat puhtaat[23] neitokset menossa palvelemaan "puhtaita jumalia" s.o. pyhimyksiä, joiden hurskas elämä on heille esikuvana.

Monikollista muotoa jumalat on tosin koetettu selittää sitenkin, että siinä olisi säilynyt jälki alkuansa pakanallisille jumalille vietetystä uhrijuhlasta.[24] Mutta jumalat monikossa tavataan myös muissa, varmasti kristinuskon aikuisissa runoissa.[25] Eikä tässä kohden puhe puhtaista jumalista mitenkään sovellu muinaissuomalaisen pakanalliseen uskontoon.

Sitä paitsi toiset säkeet kaikki todistavat, että runo on kauttaaltaan katolisperäinen. Vaatimaton johdatus, jossa laulajat voimiansa vähäksyvät, jo vähin muistuttaa keskiaikaisen runouden nöyrää lausetapaa. Vaan sitä seuraava soittimien luettelo, jossa Saksasta ja Ruotsista tuotujen yhteydessä mainitaan myös Turun kaupungin urut, antaa aivan epäämättömän ajanmääräyksen.

Sinikukkien ja matarojen poimintaa kuvaavat säkeet löytyvät myös

Karjalan kannaksen runoissa.

Läkkä siskokset sinehen,
Matarahan morsiammet,
Keltahan emon kälykset.[26]

Mutta jatko on toisenlainen ja loppukäänne vielä kahtalainen:

Mitä me sisot sinellä,
Mataroilla morsiammet,
Kelloilla emon kälykset?
Jo meill' on sinet sinetty,
Sekä kellat kelloiteltu.[27]
Mitä me sisot sinellä,
Keltaheinässä kälykset,
Matarassa morsiammet?
Hamehia painetahan,
Suhmanot soristetahan.[28]

Tavallisesti on tämä kaikki alkuliitteenä Neidon ja lohikäärmeen runoon, joka on luultavasti Länsi-Suomesta Karjalaan ja Inkeriin levinnyt.[29] Mahdollista siis on, että Hämeessäkin on laulettu runoa värikukkain poiminnasta vaatteen "painamista" varten, josta sitten mainitut alkusanojen säkeet ovat johtuneet.[30] Vaan ainakin Helkavirrissä seuraavat säkeet ovat sille omituisia. Nimitys markan vakka osoittaa jo vakaantunutta painojen ja mittojen käytäntöä.

Puhe kukkien sirottamisesta sillaksi kuljettavaksi ei ole pelkkää runollista mielikuvittelua, vaan perustuu Helka-juhlassa todella noudatettuun tapaan. Reinholmille kerrottiin, että Helatorstaiksi katot, pihat ja suojat siivottiin sekä kylän raitit havutettiin.[31] T:ri A.R. Niemellekin, joka viimeksi v. 1899 kävi Sääksmäen Ritvalassa, vielä muuan vanha nainen muisteli, että entiseen aikaan oli tapana heittää lehtipuun oksia tielle.[32] Ja tämä tapa ei ole pohjoismainen, vaan etäältä etelästä kristillisen tiedon mukana tänne kulkeutunut.[33]

Kaikista todistavin on kuitenkin mainittu jälkisäe, jota jokaisen Alkuvirrenkin säkeen välissä laulettiin. Sen osoitettu alkumuoto: *Jumala on joukos*, vastaa näet sekä ajatukseltaan että tavuuluvultaan latinankielistä lause-tapaa: *Dominus nobiscum* (Herra on meidän kansamme). Keskiaikaisissa juhla-kulkeissa oli suuren kansanjoukon tapana ottaa osaa lauluun huudahduksilla, joista yleisin oli *Kyrie eleison* (Herra armahda!), sekin yhtämonitavuinen. Semmoisena tunteellisena huudahduksena, johon koko kansa yhtyi jokaisen varsinaisten laulajain esittämän värssyn jälkeen, on siis myös Helanhuutamisessa yhä uudistuva välisäe oikeastansa käsitettävä.

Tätä käsitystä tukevat myös seuraavat kertovaiset Helka-virret, joiden keskiaikaisesta syntyperästä ei saata olla epäilystä eikä eri mieltä.

6. Matalleenan virsi.

Ensimmäinen varsinaisista Helka-virsistä, Matalleenan virsi, perustuu alkuaiheeltaan raamatulliseen kertomukseen Maria Magdaleenasta. Mutta tästä alkuperäisestä ei olekaan säilynyt mitään muuta kuin pelkkä nimi suomalaisessa runossa, joka on pitkän ja monenkertaisen tarunkehityksen viimeinen tulos. [34]

Historiallinen Matalleena esiintyy evankelioiden mukaan vasta Kristuksen kuoleman yhteydessä: taampana katselemassa Hänen ristinsä juurella, samoin katselemassa haudan kohdalla, kuhunka hän pantiin, ostamassa hyvänhajuisia voiteita tullaksensa voitelemaan Häntä, sekä ensimmäisenä näkemässä ja ilmoittamassa Hänen ylösnousseen. Maria Magdaleenan edellisistä elämänvaiheista mainitaan ainoasti ohimennen, että hän oli Galileassa seurannut ja palvellut Vapahtajaa, joka oli hänestä seitsemän pahaa henkeä ajanut ulos.[35]

Vaan kristillinen mielikuvitus ei näin niukkoihin tosiasioihin tyytynyt. Se koetti arvailevien yhdistelemisien avulla täydentää, mitä raamatullisissa tiedonannoissa oli puutteellista. Niinpä se kysyi itseltään: mikä Maria tämä on, kun muut Mariat ovat sukulaissuhteiltaan tarkoin määrättyt? Toiseksi se teki kysymyksen: missä Maria, Marthan sisar, joka Vapahtajansa tähden kaikki muut askareensa unohti, oli silloin kuin Hän kuoli, haudattiin ja ylösnousi; miksi ei tätä Mariaa mainita niiden vaimojen joukossa, jotka olivat läsnä kaikista tärkeimpinä hetkinä Vapahtajan elämässä? Ja vastaus oli: Maria Magdaleena on juuri sama henkilö kuin Bethanian Maria.

Sitä paitsi tehtiin mainitusta Markuksen huomautuksesta, että Maria Magdaleenasta oli ajettu ulos seitsemän pahaa henkeä, se johtopäätös, että hän mahtoi olla hyvin syntinen. Mutta Luukas kertoo yhdestä syntisestä vaimosta, joka muutaman fariseuksen huoneessa itki Vapahtajan jalkain juuressa, kyynelillä kastaen Hänen jalkojansa ja niitä päänsä hiuksilla kuivaten ja voidellen kalliilla voiteella.[36] Markus ja Matheus esittävät yhtäläisen tapauksen Bethaniassa pitaalisen Simonin huoneessa: tuli yksi vaimo, jolla oli lasi turmeleamatonta ja kallista narduksen voidetta, ja hän särki lasin ja vuodatti Hänen päänsä päälle.[37] Johannes samoin asettaa tapahtuman Bethaniaan, mutta Latsaruksen kotiin, huomauttaen että se oli Maria, joka otti naulan voidetta, kallista ja turmeleamatonta nardusta, ja voideli Jeesuksen jalat ja kuivasi Hänen jalkansa hiuksillansa, aivan Luukkaan mukaan.[38]

Vaikka näissä kertomuksissa selvästi kuvastuu kaksi eri tapausta: Vapahtajan jalkojen pesu ja voidelu, katumuksen ja uskon ilmauksena, sekä pään voidelu Hänen ruumiinsa hautaamiseksi, ovat ne kuitenkin siksi yhtäläisiä, että helposti johtui ajattelemaan, eivätkö kenties olleet saman henkilön tekoja. Ja kun ei ollenkaan otettu lukuun, mikä on sielutieteellisesti mahdollista, tai mikä vääryys sillä tehtiin yhdelle Raamatun hurskaimmista naisista, saatiin Bethanian Mariasta sama henkilö kuin Luukkaan syntinen vaimo, jonka jälkeen oli vielä helpompi sovittaa häneen myös Maria Magdaleenan persoona. Tämä käsitys tavataan nimenomaan länsimaisessa kirkossa, jossa sen paavi Gregorius Suuri virallisesti vahvisti.

Varsinaisen tarunkehityksen alaiseksi joutui kuitenkin Maria Magdaleena vasta myöhemmin Etelä-Ranskassa. Lähellä Arlesin kaupunkia Provencessa näytettiin pyhää luola (*la sainté Baume*), jossa tämä Maria muka oli loppuikänsä elänyt. Käsikirjoituksessa 1200 luvulta on siitä säilynyt latinankielinen legenda, jonka sisällys on lyhyesti seuraava.[39] Maria Magdaleena, Martan ja Latsaruksen sisar, oli kuninkaallista sukua. Nimensä hän oli saanut perintötiluksensa Magdalan mukaan; Marthalla oli Bethania, ja tämä sisar hoiti molempia tiluksia. Sillä Maria vietti aikansa irstaisuudessa, jonka vuoksi kadotti ylhäisen nimensäkin ja kutsuttiin vaan "syntiseksi vaimoksi". Mutta Jeesuksen saarnan vaikutuksesta Maria kääntyi. Pitaalisen Simonin huoneessa hän pesi Jeesuksen jalat, kuivasi ne hiuksillaan sekä voideli kalliilla voiteella, jonka jälkeen sai syntinsä anteeksi; lisäksi poisti Jeesus hänestä seitsemän perkelettä ja puolusti häntä Marthan moittiessa talouden laiminlyönnistä. Vielä hän voideli Vapahtajan pään. sekä oli läsnä ristin juurella ja haudan ääressä. Kun sitten Stephanuksen kuoleman jälkeen kristittyjä alettiin vainota Jerusalemissa, vietiin Maria, Martha ja Latsarus muiden mukana laivaan, joka ilman peräsintä työnnettiin merelle. Vaan onnellisesti he saapuivat Marseilleen Ranskan rannikolle. Siellä jonkun aikaa vaikutettuaan kristinopin levittämiseksi Maria Magdaleena vetäytyi erämaahan, jossa ei löytynyt vettä, eikä puuta, eikä kasvia. Muutamaa luolaan sulkeutuneena hän eli kokonaista 30 vuotta. Ruuan puute ei häntä kuitenkaan vaivannut, sillä joka päivä määrättyinä hetkinä nostivat hänet enkelit kohti taivasta, jossa sai lihallsin korvin kuulla yliluonnollista laulua ja tuli siten ravituksikin. Lopuksi enkelit veivät hänet pääsiäisyönä kirkkoon, jossa piispan kädestä saatuaan viimeisen ehtoollisen heitti henkensä. — Myös Marian sisar Martha kieltäysi maailmasta, vieläpä todellisemmalla tavalla. Seitsemänä vuonna hän ylläpiti henkeänsä tammen terhoilla ja juurilla, maan ruohoilla ja metsän omenilla, maaten puunoksilla ja päänalaisena kivi.

Tämä pyhimystarina levisi pian yli koko katolisen maailman ja tuli kansankielillekin käännettyksi, muun muassa ruotsiksi jo 1200 luvun lopulla.[40] Mutta enin suosittu se oli kotimaassaan Ranskassa, jossa Maria Magdaleenasta oli tehty kansallinen pyhimys. Todistuksena siitä merkityksestä, joka hänellä on ollut ranskalaisten uskonnollisessa elämässä, kohoaa vielä tänä päivänä Pariisissa *Sainte Madeleine'n* temppeli kauneimpana kaikista kirkoista *Nôtre Dame'n* (Meidän Rouvan s.o. Neitsyt Maarian) katedraalin jälkeen. Taivaallinen ikipuhdas neitsyt ja maallinen syntejänsä katuva vaimo, katolisen ja ritarillisen keskiajan omituiset rinnakkaiset naisihanteet!

Välimeren luoteisella rannikolla, johon Maria Magdaleenan muistot keskittyivät, sai hänen tarinansa myöskin kansanlaulun muodon. Kansanlaulun ala ulottuu lännessä nykyisen Espanjan koillisimpaan maakuntaan Katalooniaan, jonka kielimurre läheisesti liittyy eteläranskalaiseen. Koska siellä alkuperäinen Matalleenan runo on täydellisimmässä muodossa säilynyt, otettakoon tähän siitä suomennettu näyte.[41]

Martta nousee aamulla,
Suoraapäätä messuun juoksee,
Kun hän palaa kirkosta,
Menee sisarensa luokse.[42]

Kysyy Matalleenalta:
"Joko messuss' olet ollut?" —
"Mitäs minä messusta,
En tuot' edes ajatellut." —

"Mene, riennä, siskoni,

Ihastuksiin joudut vielä;
Niinkuin taivaan enkeli,
Nuorukainen saarnaa siellä."

Mataleena kiiruulla
Pistää sormuksia sormiin,
Rantehisin renkaita,
Kultakoristeita korviin.

Heittää kaapun silkkisen
Yli pään ja harteillensa;
Lähtee sitten liikkeellen
Piltteineen ja piikoinensa.

Astuu kirkon ovesta
Suoraan saarnastuolin alle.
Ensi sana saarnassa
Sydämehen sattuu hälle.

Toinen sana saarnassa
Liikuttaa jo kyynelihiin;
Kolmannella sanalla
Lankeaa hän tainnoksihin.[43]

Saarna on jo lopussa,
Kun hän nousee paikaltansa;
Pysähtyyti ovella
Vihkivettä ottaissansa.

Katuvaisten penkillä
Näkee miehen, sanoo hällen:
"Virka mulle, missä mä
Jeesuksen voin löytää jälleen?"

"Taloon Fariseuksen
On hän aterjalle mennyt."
Kaikki kirkon ovelien
Seuralaiset jättää hän nyt.

Kiskoo renkaat kultaiset
Korvistaan ja ranteistansa,
Sormistaan myös sormukset,
Silkkikaapun riisuu kanssa.

Kun hän saapuu perillen,
Alle pöydän paikan saapi;
Siellä jalat Jeesuksen
Kyynelillä kostuttaapi.

Sitten päänsä hiuksilla
Jeesuksen myös kuivaa jalat.
"Mit' oot epätoivoisna,
Mitä murheisena halaat?" —

"Tulin rippi-isällein
Tunnustamaan syntejäni." —
"Toivoss' elä, tyttärein,
Pian pääset synneistäsi.[44]

Seitsemän kun vuotta sa
Autioilla erämailla
Yrteistä ja ruohoista
Elät pyhimysten lailla."

Erämaahan kiiruhtain
Mataleena suoraa tietä,
Ruohoist', yrteist' elää vain,
Pyhää elämätä viettää.

Määräajan lopussa
Palajaa hän kotiin jälleen,
Keskitiellä matkalla
Tulee lähde vastaan hällen.

Kätensä ja kasvonsa
Huuhtoo hän ja huohtaapi:
"Ennen ken tät' ihoa
Näki ja nyt nähdä saapi!"

Kuuluu ääni enkelin:
"Mataleena, mitä teit sä?
Erämaahan takaisin
Vuodeks seitsemäksi käyt sä."

Määräajan lopussa
Palajaa hän kotiin jälleen.
Keskell' yötä kuolema
Etehen jo tulee hällen.

Enkelien seistessä
Kynttilöineen ympärillä,
Verhoo Neitsyt Maaria
Hänet liinakäärehillä.

Ylläolevassa runossa voi helposti erottaa kolme osaa, joita sopii nimittää Mataleenan kääntymykseksi, tunnustukseksi ja katumukseksi. Ensinnä on Martan kehoitus menemään messuun ja Vapahtajan saarnan vaikutus, joista edellinen on kansanlaulun oma keksintö ja jälkimmäinen, vaikka siihen pyhimystarinassa löytyy aihe, kuitenkin kuvaukseltaan itsenäinen. Toiseksi tulee Vapahtajan jalkain pesu ja kuivaaminen sekä sitä seuraava synnintunnustus; kansanomaisena piirteenä on pidettävä, että länsimailla tuntematon voiteen käyttäminen on jätetty pois. Kolmantena on kieltäytyvä elämä erämaassa; tässä kohden kansanlaulu on mukailnut legendan kertomusta Martasta, eikä Mataleenasta, ja tehnyt siitä katumus- ja parannus-harjoituksen, vieläpä kaksinkertaisen.

Etelä-Ranskassa näistä runon kolmesta osasta ensimmäinen aina esiintyy itsenäisenä ja omituisesti kehittyneenä kansanlaulunä; samoin kolmas osa, johon kuitenkin toinen joskus jatkona liittyy. Mutta muutamassa Itaalian puolella löydettyssä kappaleessa on vielä toinen osa oikealla paikallaan kolmannen edellä.[45] Varsinaisen ranskankielen alueella seuraa ensimmäistä osaa joko toinen tai lyhyt viittaus kolmanteen,[46] joka muuten esiintyy aina yksinään.

Tämä kolmas osa, Mataleenan katumus, on myöhemmälle runon kehitykselle tärkein. Painettakoon siitä rinnan kaksi kappaletta, joista toinen on eteläranskan, toinen varsinaisranskan kielestä suomennettu.[47]

Maria Mataleena,
Naisraukka syntinen,
Jeesusta Kristust' etsein
Käy ovelt ovelien.
Myös ohi kirkon kulkein
Ovelle kolkuttaa,
Sisällä siellä on Jeesus:
"Oi, Jeesus, avatkaa!"
Johannes Pietarilta
Kysyypi: "ken siellä on?" —
"Maria Mataleena,
Naisraukka onneton." —
"Maria Mataleena,
Mit' täältä etsit sä?" —
"Jumala, Herra, Isä!
Synteini päästöä." —
"Siis sano, Mataleena,
Sun syntis sano vaan!" —
"Niit' on niin monta, etten
Voi luetellakaan.
Maa, joka minut kantaa,
Ei mua kannattais;
Kaupunki, jossa synnyin,

Vajota maahan sais." —
"Nyt vuodeks seitsemäksi
Jäät luolan sisällen." —
Kun vuodet umpeen vieri,
Käy Jeesus ohitsen.
"Maria Matalaena,
Mit' olet syönyt sä?" —
"Puun juurta, enkä aina
Sitäkään kyllältä." —
"Maria Matalaena,
Mit' olet juonut sä?" —
"Likaista vettä, enkä
Sitäkään kyllältä.
Hyv' Isäni, jos sallit,
Kätteni pesisin."
Lyö Jeesus kalliohon,
Ves' syöksyy esihin.
"Kätteni, valkeiks' ennen
Kuin maito kiitetyt
Ja tuoreiksi kuin ruusu,
Ken teidät näkee nyt!" —
"Maria Matalaena,
Teit uuden rikoksen;
Taas vuodeks seitsemäksi
Jäät luolan sisällen." —
"Mitenkä, hyvä Isä,
Sen kestän onneton?" —
"Sisares, pyhä Martta,
Sua lohduttava on.
Ja valkokyyhky sulle
On ruokaa kantava,
Ja sääliväiset linnut
Myös tuovat juomista." —
"Oi, älkää palauttako
Mua enää luolahan!
Silmäini kyynelillä
Kätenne kostutan.
Silmäini kyynelillä
Jalkanne pesen ma,
Ja pääni hivuksilla
Ne tahdon kuivata."

— — —

Maria Matalaena
Käy ovelt' ovelien;
Näin pitkin maita kulkee
Jeesusta etsien.
Ovella viimeisellä
Jo löytää Jeesuksen.
"Maria Matalaena,
Mit' täältä etsitten?" —
"Mun isäni ja Herran',
Synteini päästöä." —
"Maria Matalaena,
Mit' teitte syntiä." —
"Mun Isäni ja Herran',
Tein liiaksikin, oi!
Maa, joka minut kantaa,
Ei enää kantaa voi;
Puut, jotka minuun katsoo,
Vapisee yhtenään." —
"Nyt vuodeks seitsemäksi
Te jäätte metsähän." [48]
"Mit', Isäni ja Herran',

Saan siellä syödä mä?" —
 "Maria Mataleena,
 Puun juurta metsässä." —
 "Mit', Isäni ja Herran',
 Saan siellä juoda mä?" —
 "Maria Mataleena,
 Kastetta metsässä." —
 "Mill', Isäni ja Herran',
 Saan siellä levätä?"
 "On orjantappuroilla[49]
 Leponne metsässä." —
 "Mua, Isäni ja Herran'
 Taas tulkaa katsomaan!"
 Kun vuodet umpeen vieri,
 Käy Jeesus katsomaan.
 "Maria Mataleena,
 Kuin voinut oletten?" —
 "En, Isäni ja Herran',
 Oo hyvin voinut, en.
 Käteni ennen valkeet
 Kuin liljan kukkanen,
 Nyt ovat mustunehet
 Kuin nahka parkiten." —
 "Taas vuodeks seitsemäksi
 Te saatte tuomion." —
 "Voi, neljätoista vuotta,
 Se aika pitkä on!
 Mua, Isäni ja Herran',
 Taas tulkaa katsomaan!"
 Kun vuodet umpeen vieri,
 Käy Jeesus katsomaan.
 "Maria Mataleena,
 Kuin voinut oletten?" —
 "Mun isäni ja Herran',
 Voin hyvin, parhaiten." —
 "Maria Mataleena,
 Nyt menkää taivaasen;
 On ovi auki ollut
 Puol'päivält' eilisen."

Jos näitä kappaleita sekä edellä esitettyä kataloonialaista toisiinsa vertaa, niin huomaa helposti, että viimeksimainittu edustaa alkumuotoa, josta ensin eteläranskalainen ja sen välityksellä varsinaisranskalainen toisinto on kehittynyt. Uudistetun katumuksenharjoituksen aiheena kataloonialaisessa on ainoasti turhamaisuus, eteläranskalaisessa ilmaantuu myös tyytymättömyys ruokaan ja juomaan, joka pohjoisempaan jo alkaa syrjäyttää alkuperäisen aiheen.

Romaanilaisesta germaanilaisen kansanlaulun piiriin siirtyessään on runo Mataleenan katumuksesta saanut aivan uuden johdannon. Siihen on näet yhdistynyt toinen keskiaikainen runo, joka perustuu raamatulliseen kertomukseen Samarialaisesta vaimosta.[50] Missä näiden kahden runon yhteensulautuminen on tapahtunut, on vaikea varmasti päätellä. Saksassa, jota lähinnä ajattelisi, ei ole Mataleenan virttä löydetty ja Samarialaisen vaimonkin runo on tavattu ainoasti pienellä slaavilaisella kansan-jäännöksellä, Vendiläisillä Lausitzissa.

Kaunis neiti Aria käy pyhänä vettä noutamassa. Tulee vanha mies, joka häneltä pyytää juomista. "Vesi ei ole puhdasta, siinä on pölyä ja lehtiä." — "Vesi on kyllä puhdasta, mutta sinä olet saastainen." — "Todista se!" — "Lähdepäs kirkkoon, sepel (neitsyyden merkki) päässä!" Hänen lähtiessään ruoho edessä kuihtuu, verta jäljissä tiukkuu. Kirkkotarhassa tulee hänen ympärilleen yhdeksän päätöntä poikaa. "Äiti, vieläkö käyt sepel päässä?" — "Antakaa anteeksi rikokseni!" — "Me kyllä antaisimme, mutta ei Jumala." Hän menee kirkkoon, ottaa vihkivettä, laskeutuu polvilleen alttarin eteen ja tekee ristinmerkin, mutta samassa vajoo maan sisään.[51]

Tosin Vendiläiset ovat suuren osan laulujansa Saksalaisilta lainanneet, mutta juuri tästä runosta on tavattu yhtäläisiä toisintoja myös ulkopuolella Saksaa: Tshekkiläisillä, Puolalaisilla ja Vähä-Venäläisillä. [52] Missä määrin yleensä nämät slaavilaiset kansat — tosin kaikki katolisen vaikutuksen alaiset — ovat välittömästi tai välillisesti lainanneet runoja Saksalaisilta, on kysymys, joka yhä odottaa ratkaisua.

Englannissakin on muistiinpantuna kansanlaulu, jonka alkuna on kertomus Samarialaisesta vaimosta. [53] Neito menee kaivolle pesemään. Tulee tietä pitkin vanha pyhiinvaeltaja, joka kysyy juoma-astiata. "Minulla ei ole pikaria eikä kannua." — "Mutta jos tulisi Roomasta rakastajasi, niin pian ne löytäisit." Neito vannoo, ettei hänellä ketään rakastajaa ole ollut. "Vaiti, valapatto! Yhdeksän lasta olet synnyttänyt ja eri paikkoihin haudannut." — "Luulenpa, että olette se hyvä vanha mies, johon koko maailma uskoo. Määrätkää minulle katumuskoa!" — "Seitsemän vuotta ole katukivenä, toiset seitsemän kellon läppänä, kolmannet apinan vahtina helvetissä."

Vaikeampi on erottaa, onko tämän runon loppuosassa mitään jälkeä Matalleenan runosta. Katumuskokeen pyytäminen sitä tosin muistuttaa, samoin seitsemän vuoden aika. Mutta edellinen piirre perustuu yleiseen katoliseen ajatustapaan ja jälkimmäinen vuosimäärä esiintyy myös toisessa englantilaisessa ballaadissa "Julmasta äidistä", joka rangaistuksensa kärsii nimenomaan samantapaisissa tukalissa eri asemissa.[54]

Toiselta puolen on huomattava, että viimeksimainittu ballaadi, joka tavataan Saksassa ja Tanskassakin, on juuri liitteenä siinä Samarialaisen vaimon ja Matalleenan runon yhdistyksessä, joka on yleinen skandinaavisissa maissa. Sen saksalaisissa toisoinnoissa[55] paimen löytää lapsen ontelosta puusta ja vie taloon, jossa parast'aikaa vietetään häitä. Lapsi ilmoittaa, että morsian on hänen äitinsä, joka on yhden lapsen veteen hukuttanut, toisen rikkaläjään tai hiekkaan haudannut ja kolmannen heittänyt onteloon puuhun. Morsian toivottaa, että paholainen hänet veisi, jos se on totta; joka tapahtuikin.

Sitä paitsi on Matalleenan lähteellä käynti skandinaavilaisessa kansanlaulussa niin läheisesti englantilaisen runon kaltainen, ettei niiden yhteisestä alkuperästä voi olla epäilystäkään. Jos ei siis tahdo olettaa englantilaista runoa skandinaavilaisesta johtuneeksi,[56] niin täytyy päättää että se Samarialaisen vaimon runon toisinto, joka tavataan Matalleenan virren yhteydessä, ja mahdollisesti itse yhdistyskin on jo ennen runon leviämistä skandinaaviin maihin muodostunut. Ja koska Matalleenan virsi on todistettavasti kulkenut Tanskan kautta ei ainoastaan Ruotsiin, vaan myös Norjaan,[57] niin on todennäköisintä, että mainittujen runojen yhteen sulautuminen on sittenkin tapahtunut Pohjois-Saksassa, vaikka siellä uskonpuhdistus tyystemmin on poistanut katolisuuden jäljet kuin pohjoismailla.

Varmaa kaikissa tapauksissa on, että ranskalainen runo Matalleenan katumuskesta on perustuksena skandinaavilaisen Matalleenan virren jälkiosalle. Suomennettakoon näytteeksi yksi ruotsalaisista toisoinnoista,[58] koska ne ovat tutkittavaamme suomalaista runoa kaikista lähinnä.

Matalleena käy vesilähteellen,

— Ruskotti ilta —

Herra Jeesus ilmestyi etehen,

Vihreän lehmuksen alla.

"Saisinko juoda?" — "Jos joutaisin,
Niin hopeapikarin noutaisin." —

"Salamiestä jos sulla ei ollut ois,
Niin paljaasta pivostas juoda vois." —

"Salamiestäkö mulla? En mihinkään
Ole syypää syntiin ja häpeään!" —

"Matalleena, noin älä puhu sä,
Olit lapsen kolmenkin äitinä.[59]

Sä yhden synnytit veljellen,
Sen mustahan upotit jokehen;

Ja toisen synnytit isällen,
Sen punaiseen upotit merehen.

Sait kolmannen pitäjän papilta,
Se synti oli suurin kaikista."[60]

"Mua, Herra Jeesus, ah armahda!" —
"Minull' ei ole sinulle armoa." —

"Mua, Herra, jos tahdot, siis rankaise!" —
"Vuotta seitsemän metsässä käyskele!" —

"Mitä saankaan metsässä syödä mä?" —
"Koivusta varisseita lehtiä." —

"Mitä saankaan metsässä juoda ma?" —
"Oksilta varissutta kastetta." —

"Ja minkä saan metsässä vuotehen?" —
"Kovan vuoren ja sammalet päällä sen." —

"Ja mikä on siellä ajanrattoni?" —
"Sua karhut ja leijonat vaanivi."

Kun seitsemäs vuos' meni umpehen,
Taas Jeesus ilmestyi hänellen.
"Milt' tuntui ruokasi metsässä?" —
"Kuin syöden enkelein evästä." —
"Milt' tuntui juomasi metsässä?" —
"Kuin juoden enkelein viiniä."
"Milt' tuntui vuotehes' metsässä?" —
"Kuin maaten hienolla silkillä." —
"Ajanrattosi oliko millainen?" —
"Kuin enkelein kera leikiten." —
"Paratiisiss' istuin on varallas',
Sen saat sinä vahvasta uskostas'."
Heittäytyen Jeesuksen jalkoihin,
Mataleena ne kostutti kyynelin.

Jos ensiksi tarkastamme ruotsalaisen runon refrängi-säkeitä, niin huomaamme helposti, että ne hyvin vähän runon ajatusta tai tunnelmaa ilmaisevat. Tanskalaisissa toisnoissa[61] sitä vastoin näillä väli- ja jälkisäkeillä on selvästi kertomuksen kulkua säestävä merkitys: *Jesus, o Herre min!* (Jeesus, mun Herrani), joka muistuttaa Mataleenan puhuttelutapaa ranskalaisissa kappaleissa ja alkuansa perustunee Johanneksen esitykseen kohtauksesta pääsiäisaamuna,[62] sekä *Magdalena bad alt till vår Herre* (Mataleena yhä rukoi Herraamme) tai pelkästään Maria Magdalena. Viimeksimainitusta on Ruotsissakin joskus nähtävänä jälki välisäkeen muodossa: *Sjelfver hon allena* (Hän itse yksin).[63]

Ruotsalaisilla sen sijaan ovat kertovaiset säkeet paremmin säilyneet. Niissä esiintyy tavallisesti myös nimi *Magdalena* taikka joku sen väännöksistä (*lilla Lena, Helena, Adelin*); harvemmin *Maria* tai sen muunnos, niinkuin aina Tanskassa ja Norjassa, milloin neidon nimeä itse kertomuksessa ollenkaan mainitaan. Mataleenan selitys kotiin unohtuneesta hopeapikarista vastaa tanskalaista: "antaisin, jos saisin käsiini hopeamaljan". Pari ruotsalaista kappaletta[64] sitä toisintelevat enemmän englantilaiseen tapaan: "minulla ei ole pyttyä eikä pannia (spann)!" Vapahtajan vastaus sisältää ajatuksen: "jos olisit puhdas neitsyt, niin pitäisin kätesikin kyllin puhtaina niistä juodakseni". Tanskan toisnoissa tämä kohta puuttuu tai on sekava, mutta se on säilynyt Norjassa sekä Färön saarilla, jossa lisäksi verrataan: "jos olisit puhdas, niinkuin äitini Maria".[65] Ruotsissa tavataan vielä joskus englantilaisenkin kaltainen vastaus: "jos tänne saapuisi salamiehesi, niin antaisit juoda paljaasta kädestäsi".[66]

Se osa runoa, joka kuvaa Mataleenan katumusta, on ruotsalaisissa kappaleissa kehittyneempi kuin missään muissa.[67] Niissä ei ole ainoasti värytystä ja vaihtelua syömisen ja juomisen kuvauksessa, etenkin tanskalaisiin nähden, joissa on yksinkertaisempi ja alkuperäisempi vertaus leipään ja viiniin s.o. pyhään ehtoolliseen.[68] Vaan ruotsalaisissa on lisäksi keskustelu makuusijasta, joka puuttuu tanskalaisista, vaikka se löytyy jo varsinaisranskalaisessa runossa. Ranskassa on Mataleenan makuupaikka orjantappuroilla taikka puun lehdillä, Ruotsissa paitsi kovalla vuorella myös orjantappuroilla tai puun juurilla,[69] joten tämänkin piirteen kulkeutuminen muun runon mukana lienee epäilemätön.[70] Vielä on ruotsalaisissa kappaleissa puhe ajanratosta tai levosta, joksi luvataan sekä karhujen ja jalopeurain että susien ja peikkojen seuraa tai lohikäärmeitten ynnä muitten matojen sähinää, vaikka se sitten kuulostaakin enkelien tai urkujen soitolta.[71] Tämä lisäys on nähtävästi vasta Ruotsissa syntynyt ja arvatenkin on sen aiheuttanut kirjallisen Mataleenan legendan kertomus taivaallisesta musiikista, jota hän joka päivä enkelien käsivarsilla yläilmoihin kohoten sai kuulla.

Viimeksi on huomattava, että näytteessämme sekä eräässä toisessa kappaleessa[72] Mataleenan katumusta seuraa Vapahtajan jalkojen pesu, samoin kuin ennen esitetystä eteläranskalaisessa. Ilmiö on selitettävissä joko siten, että sama jatko on välisilläkin runoalueilla löytynyt, vaikka myöhemmin kadonnut, taikka että se on Mataleenan legendasta uudestaan kansanlauluun sovitettu. Joka tapauksessa täytynee olettaa, että se ruotsalaisesta kansanlaulusta on sitten suomalaiseseen runoon siirtynyt.[73]

Olemme vihdoinkin tulleet Ritvalan Helka-juhlassa laulettuun Mataleenan virteen. Mainitusta kolmesta kirjaanpanosta saamme sille seuraavan kirjakielelle sovitetun muodon.

Mataleena neito nuori
Kauvan se kotona kasvoi,
Kauvan kasvoi, kauvas kuului,
Tykönä hyvän isänsä,
Kanssa armahan emonsa.
Palkin polki permannoita[74]
Hänen korkokengillänsä,
Hirren kynnystä kulutti
Hänen hienohelmallansa,

Toisen hirren päänsä päältä
Hänen kultakruunullansa;
Rautaisen rahin kulutti
Astioita pestessänsä,
Kulman pöydästä kulutti
Hopeapäällä veitsellänsä.

Mataleena neito nuori
Meni vettä lähteheltä
Kultakiulunen kädessä,
Kultakorva kiulusessa.
Katseli kuvasiansa:
"Oh minua, neito parka!
Pois on muoto muuttununna,
Kaunis karvani kadonnut:
Eipä kiillä rintakisko,
Eikä hohda päähopea."

Jeesus paimenna pajussa,
Karjalaisna kaskismaissa,
Anoi vettä juodaksensa.

"Ei ole mulla astiata,
Ei ole kannuni kotona;
Pikarit pinona vierit,
Kannut halkoina kalisit."

"Pistäpäs pivon[kin] täysi,
Kahmalon täysi kanniksele!"

"Mitäs puhut, Suomen sulha,
Suomen sulha, maiden orja,
Isäni ikäinen paimen,
Ruotsin ruodoilla elänyt,
Kalanpäillä kasvatettu,
Karjalaisna kaskismaissa!"

"Siis mä lienen Suomen sulha,
Suomen sulha, maiden orja,
Isäsi ikäinen paimen,
Ruotsin ruodoilla elänyt,
Kalanpäillä kasvatettu,
Karjalaisna kaskismaissa;
Ellen mä elkiäs sanele."

"Sano kaikki, mitäs tiedät!"

"Kussas kolme poikalastas?
Yhden tuiskasit tulehen,
Toisen vetkaisit vetehen,
Kolmannen kaivoit karkehesen.
Sen kuin tuiskasit tulehen,
Siit' olis Ruotsissa ritari;
Sen kuin vetkaisit vetehen,
Siit' olis herra tällä maalla;
Sen kuin kaivoit karkehesen,
Siit' olis pappi paras tullut."

Mataleena neito nuori
Rupes vasta itkemähän,
Itki vettä kiulun täyden,
Pesi Jeesuksen jala'at,
Hiuksillansa kuivaeli.
"Itsepäs lienet Herra Kristus,
Kuin mun elkeni sanelit!
Pane minua, Herra Jeesus, —
Pane minua, minkäs tahdot,

Soihin, maihin portahiksi,
Jaloin päälle käytäväksi,
Joka tuulen turjotella,
Laajan lainehen ladella."

Suomalainen Helka-virsi ei niinmuodoin ole muuta kuin poikki Euroopan, kautta monen kansan ja kielen, Välimereltä Itämerelle vyöryneen lauluvaallon viimeinen harja. Se on kieltämättä mukailu lähimpänä olevasta ruotsalaisesta runosta. Mutta kuinka paljon itsenäisempi mukailu se kaikkiin muihin verraten tässä pitkässä runon-siirtymisen sarjassa on! Ranskalainen tutkija Doncieux antaakin suomalaisesta runosta sen arvostelun, että tämä on "mukailu, jonka yksityispiirteissä on runsaasti elävää ja outoa paikallisväritystä".[75]

Mataleenan virren johdanto kuvaa hänen pitkää oloansa neitona kodissa ja komeaa esiintymistään: korkokengissä, hienohelma hameessa, kultakruunu päässä ja hopeapää veitsi vyöllä. Tätä johdantoa on myös säilynyt muutama säe eräässä Mataleenan virren katkelmassa, joka on muistiinpantu Ruovedellä Satakunnassa:[76]

Mataleena neitsy nuori
Kasvoi toi kotona kauvan.

Sitten seuraa länsisuomalainen Miniän runo. Voisiko siitä päättää, että mainittu johdanto on Mataleenan virttä suomennettaessa sepitetty lisäys?

Mutta aivan yhtäläisillä säkeillä alkaa toinenkin Kantelettaren runo: "Katrין kosiat" (III. n:o 45) ja samoin vielä viimeinen Kalevalan runoista, Marjatan eli oikeammin Marketan runo.[77] Tutkittava on niinmuodoin, mihinkä noista kolmesta puheenaolevat säkeet alkuansa kuuluvat.

Varsinais-Inkerissä ne tavataan yksinomaan Katrinnan runon yhteydessä.[78]

Katrina kotikananen,
Kotokukka lillukkainen,
Kauvan kasveli koissa,
Kauvan kasvoi, riistoin viipyi,
Enemmän emosen luona,
Kauvan luona kantajansa.
Hiiren kynnystä kulutti
Hienoillahan helmoillahan,
Toisen hirren päänsä päältä
Kultasäppälin kukilla;
Kahen puolen kaksi pieltä
Remelillä korkealla.

— — —
Katrina kotikananen,
Kati kokko linnukkainen,
Kauvan kasveli koissa,
Enemmän isonsa luona,
Vieri luona veljensä.
Hirren kynnystä kulutti
Kultakanta kottiloilla;
Toisen hirren päänsä päältä,
Kultaseppelin kukilla;
Reunalla tinaremelin
Kahen puolen pihtipuolet.

Marketan runoon, joka on todistettavasti Virosta Varsinais-Inkerin läpi kulkenut, liittyy tämä kotitytön kuvaus vasta Karjalan kannaksella. Katrinnan runon vaikutusta ilmaisee säkeen:

Marketta korea neito,

muuntuminen monessa kappaleessa:

Marketta kotikananen,

jonka rinnalla, joskus samassakin kappaleessa,[79] on säilynyt:

Katrina kotikananen.

Marketan runossa ovat mainitut säkeet hyvin eheinä tallentuneet Suomen ja etenkin Venäjän Karjalassa, missä myös tämän runon sekaantuminen Neitsyt Maarian virteen on tapahtunut. Painettakoon rinnan näyte kumpaiseltakin runoalueelta:[80]

Marjatta korea neito,
Kauvanpa koissa kasvoi,
Kauvan kasvoi, viikon viipyi,
Piti viiet vitjat poikki,
Kuuets vyölliset kulutti;

Puolen palkkia kulutti
Ummiskengän uurtehilla;
Pion pihtipuolisia
Hienoilla hijainsa suilla;
Puolen kynnystä kulutti
Heleillä helmoillahan;
Toisen puolen päänsä päältä
Sileällä silkillähän.

— — —

Marjatta korea neito
Viikon istui isän koissa,
Kokotteli Koijolassa,
Kuuets vyölliset kulutti,
Viiet vitjat poikki saattoi,
Ison koissa istuessa,
Emon koissa astuessa.
Lahkon latjetta kulutti
Umpikengän uurtehella,
Ison koissa istuessa,
Emon koissa astuessa;
Hirren kynnystä kulutti
Hienosella helmallahan;
Hirren kamoata kulutti
Leveällä lentallahan.

Mutta vielä Vienan läänissä voimme löytää näitä säkeitä Katrinan nimen yhteydessä.[81] Niiden vanhemmuus Katrinan runossa Marketan runoon verraten ei siis ole epäiltävissä. Kysymys voi vaan olla siitä, ovatko ne Katrinan vai Matalleenan runossa alkuperäisemmät. Tässä suhteessa on huomioon otettava, että ne ovat Katrinan "kotikanasen" runossa oleellisemmat kuin Matalleenan virressä, jossa tuntuvat pikemmin lisäkoristeelta. On hyvin luultavaa, että Katrinan runo on aikoinaan löytynyt länsimurteenkin alalla, joten se on voinut vaikuttaa Matalleenan virteen.[82]

Ilman yhteyttä seuraavan kertomuksen kanssa ei kuitenkaan johdanto Helka-virressäkään ole. Siihen liittyy luontavasti Matalleenan valitus lähteen luona kauniin muotonsa muuttumisesta sekä kiiltävän rintasoljen ja hopeisen pääkoristeen tummenemisestä. Mutta myös tämä on skandinaavilaiseen lauluun verraten suomalainen lisäpiirre. Tuskin on luultavaa, että tässä olisi säilynyt jälki kataloonialaisen Matalleenan turhamaisesta valituksesta, niinkään veden luona, että hänen kasvonsa ja erittäin kätensä ovat katumusvuosina mustuneet. Joka tapauksessa on paikka ja sovitus aivan toinen: se on omantunnon ääni, joka jo ennen Jeesuksen ilmestymistä muistuttaa Matalleentalle, ettei kaikki ole entisellään. Koko alkuosa Matalleenan virttä on siis Suomessa itsenäisesti muodostunut, olkoonpa sitten toisten suomalaisten runojen avulla. Perin suomalainen piirre on myös Jeesuksen esiintyminen alhaisen palvelijan muodossa (paimen, sulha s.o. renki, orja), joka tyytyisi kädestäkin juomaan, jollei Matalleena häntä kopein sanoin pois häätäisi.

Helka-virren kuvaus Matalleenan kolmesta surmatusta lapsesta on niinkään verrattain itsenäinen ja ehdottomasti esteettisempi skandinaavilaista esikuvaansa. Koko tuo mauton luvattomien yhteyksien luettelo on siitä poistettu, ja sen sijaan sanottu, mitä noista lapsista olisi tullut, jos olisivat saaneet elää. Muutos on mahdollisesti tapahtunut Piispa Henrikin surmavirren vaikutuksesta, niinkuin seuraavista kahden toisinnon säkeistä voi päätätä:[83]

Lapsi maalta vierahalta
Se oli herra Henterikki,
Vaan joka Ruotsissa yleni,
Se oli Eerikki *ritari*.

— — —
Oli hemme Heinerikko,
Toinen Eerikki *ritari*;
Toinen kasvoi kaupungissa,
Toinen *Suomessa* sikisi.

Löytyy kuitenkin toinen runo, jonka jäljen vielä paremmalla syyllä voi olettaa tässä piilevän. Se on "Leinon lesken" runo, jota lauletaan yleisesti Varsinais-Inkerissä ja Karjalan kannaksella ynnä vielä Itä-Karjalassakin. Pantakoon tähän ensin runon puitteet:

Talo täss' on ennen ollut,
Talo ennen, linna muinoin,
Joss' on nyt kumea korpi.

— — —
Leski liehui linnassansa:
"En ole leski, en ole leino,
Enk' ole varaton vaimo;
Kolme on poikoa minulla."

— — —
Puuttui surma kuulemahan.
Tappoi — - —
"Nyt olen leski" j.n.e.

Lesken kolme poikaa ovat Varsinais-Inkerissä ja Karjalan kannaksella tavallisesti:

Yksi Ruotsissa rovasti,
Toinen piisma pappilassa,
Kolmas herra tällä maalla.[84]

— — —
Yksi Ruotsissa rovasti,
Toinen piispa pappilassa,
Kolmas on kotona herra.[85]

Mutta muutamissa Karjalan kannaksen toisunnoissa, joissa runon alkuosana on Laivaretki ja soutaminen lesken linnan alle, samoin kuin useimmissa Itä-Karjalan kappaleissa,[86] esiintyvät lesken pojat enemmän maallisina mahtimiehinä. Kolmas niissäkin tavallisesti nimitetään: herra tällä maalla, mutta toiset kaksi ovat vaihdellen: Ruotsissa rovasti ja Puolassa polari, Puolassa polari ja Piiassa ritari tai Piiassa ritari ja Ruotsissa kuningas.[87]

Tässä runossa löytyvät siis täydelliset vastineet kaikille Matalleenan poikain kuvitelluille arvoasteille: Ruotsissa ritari — herra tällä maalla — pappi paras (s.o. piispa). Voidakseen vaikuttaa Matalleenan virteen on Leinon lesken runon tietysti täytynyt olla aikoinaan Hämeessäkin laulettu. Mutta ei mikään vastustakaan runon länsisuomalaista alkuperää: se on Virossa tuiki tuntematon ja Inkeriin nähtävästi Suomen puolelta levinnyt, niinkuin piispa sanan vääntyminen piismaksi Länsi-Inkerissä osoittaa.[88]

Omintakeisin suomalaisessa Helka-virressä on sittenkin sen loppu. Koko kertomus katumusharjoituksesta, joka ranskalaisessa kansanlaulussa on pääasia ja vielä ruotsalaisessa kehitetty, on yksinkertaisesti jätetty pois. Sen asemella on Matalleenan ehdoton turvautuminen Jeesuksen armoon ja tyytyminen alhaisimpaan asemaan elämässä, joka vaikuttaa verrattomasti runollisemmin. Matalleenan virren loppusäkeet ovat luultavasti lyyrillisten runojemme avulla muodostuneet,[89] niinkuin seuraavistakin esimerkeistä tekisi mieli päättää:[90]

Soisi minun kyläiset naiset,
Soisi *suohon* sortuvani,
Maahan vaajaksi vajovan,
Soille *sotkuportahiksi*,
Sillaksi likasijoille,
Palkoiksi pahoille maille;
Lipeä on lihainen silta,
Äsken liukas luinen silta,
Jaloin päällä käytäväksi,
Helmoin hersuteltavaksi j.n.e.

ja:

Kuhun *tuuli tutjuttaapi* —
Sinne tutjahan minäkin.

Kantelettaressa, jossa "Mataleenan vesimatka" on kolmannen kirjan eli "virsilaulujen" 5:ntenä kappaleena, on Lönnrot näitä loppusäkeitä vielä laajentanut muitten runojen avulla. Mataleena, ensin pyydettyään päästä soihin, maihin portahiksi, sitten pyrkii

Silloiksi meren selälle,

ja viimeksi rukoilee:

"Tunge hiiliksi tulehen,
Kekäleiksi valkiahän,
Lahopuiksi lainehille,
Joka tulen tuikutella
Valkiaisen vaikutella!"

Nähtävästi on Lönnrot tahtonut sovittaa Mataleenan rangaistuksen niiden kolmen paikan mukaan, joihin surmatut pojat ovat kätkeytyt: tuleen, veteen ja karkeaan s.o. maahan.

Paitsi mainittua Ruoveden katkelmaa, on Sääksmäen Helka-virsi ainoa Mataleenan virren kappale, joka länsisuomen alalla on tavattu. Itä-Suomessakaan ei siitä mitään todellista jälkeä ole, jos johdannon lukee Katrinan runoon kuuluvaksi.

Näyttää tosin siltä, kuin suomenkarjalaisessa Ogoin ja Hovatitsan runossa piilisi joku säe Mataleenan virttä. Hovatitsa, papin poika, näet Ogoilta, jonka hänen äitinsä,

Matalena matala nainen,

on lähettänyt meren rannalle, pyytää:

"Anna vettä maljasella,
Anna vettä, anna kättä!"

johon Ogoi vastaa:

"Enkä anna vettä, enkä anna kättä".[91]

Veden pyytämisellä on kuitenkin tässä selvästi toinen tarkoitus kuin Helka-virressä, nimittäin: kosimisen. Mataleenan nimi on tässä äidillä, eikä tyttärellä, jolta vettä pyydetään; sitä paitsi on se äidilläkin tilapäinen, yhdessä ainoassa kappaleessa tavattava. Toisessa esiintyy runomittaan sopivampi: [92]

Matrevna matala nainen,

mutta tavallisesti on äiti nimetön. Yhtäläisyys on niinmuodoin aivan satunnaisena pidettävä.

Myös Venäjän-Karjalassa ilmaantuu säkeitä, jotka Mataleenan virttä muistuttavat. Päivölän-virressä selitetään kuokkavieraana pitoihin saapuvalle Lemminkäiselle, että on:[93]

"Pikarit pinoihin pantu,
Kannut kannettu kokohon",

tai:

"Pikarit pinoihin luotu,
Tuopit roukkoihin rovittu."

Vastaavat säkeet Mataleenan virressä eivät kuitenkaan siinä tunnu oikein asiaan kuuluvilta, vaan perästäpäin lisätyiltä. Koska ei myöskään voi olettaa, että Päivölän-virsi olisi ollut Hämeessä tunnettu, niin ei ole muuta mahdollisuutta, kuin että joku kolmas runo on molempiin vaikuttanut. Pohjois-Inkerissä löytyykin seuraavanlainen pitoruno:[94]

Hyppää nokkaa, karkaa nokkaa!

— — —

Miks' et eilen meillä käynyt,
Kun olvet jokena juoksit,

Toisin:

Viinat virtoina vilahit.

Olvet läikyit lähteessä,
Tuopit rotjassa romait,
Pikarit pinon välissä.

Toisin:

Pikarit pinoissa vierä.

Ettei esillä oleva Helka-virsi ole idemmäksi levinnyt, osoittaa paraiten se Matalleenan runo, jota todella vielä lauletaan Varsinais-Inkerissä Hevaan puolella. Siitä on kaksi täydellistä kirjaanpanoa, jotka yhteensovittamalla kuuluvat:[95]

Mateliina neito kauno[96]

Kiusin kirkkohon menevi,
Päätä kauten kamppalihin,
Sukassa sinertävässä,
Kaputissa kirjavassa,
Löysi verkoja murusen,
Säteriä kappalehen,
Vei veran keritsijälle,
Saattoi Saksan suutarille.
Suloitteli suutaria:
"Suutari sulainen herra,
Räätäli pojut Kalervon!
Tee sie tästä suuri suupa,
Suuri suupa, kauno kaapu;
Tee sie kaita kainaloista,
Riski rintojen kohasta,
Avara alaisin puolin;
Laai sulkut suita myöten,
Löyhyt helmoihin levitä."
Suutari sulainen herra,
Räätäli pojut Kalervon,
Laati tuosta j.n.e.

— — —

Mateliina synnin vaimo
Sai pillat tehneheksi.
Kiusin kirkkohon menevi,
Päätä kauten kamppalihin.
Astui kirkkohon jalan,
Toisen kirkon rappusille.
Kiesus kirkui kirkon päältä,
Luoja lauloi laavitsalta,
Jumala jakun nenältä:
"Mataleena synnin vaimo!
Älä kierrä kirkkoamme,
Kamppaliamme kaota.
Kolme on lasta vyösijalla:
Yksi on ismaro isosi,
Toinen vedro velvyesi,
Kolmas on vateruesi." —
"Anna anteeksi Jumala,
Luoja lainaksi latele!
Sain pillat tehneheksi." —
"Kaksi mie annan anteheksi.
Vaan en kolmatta lupaa.
Annan ismaron isosi,
Annan vedro velvyesi,
En anna vateruttasi;
Kuomast' on kovemmat synnit,
Vaterast' on vaikeammat."

Tämä runo on nimittäin virolaista syntyperää. Tosin on Virossa nykyisin ainoasti alkuosa ja sekin harvoin paperille pantu. Yksi toisoinnoista, joka on Viljannin kaupungin lähiseudulta, otettakoon suomennoksineen näytteeksi.[97]

Jeesus läks niaale kõndimaie

Jõulu pikile pühile,
Paastu palve reediele.
Küsis süüa Maarialta.
"Ei ole anda, Jeesukene!
Leib on armas allitanud."
Küsis juua Maarialta.
"Ei ole anda Jeesukene!
Kibu on kuldane kujunud,
Vitsad vasksed vajunud."
Küsis kaaru Maarialta.
"Ei ole anda, Jeesukene!
Kaarad salve sammeldanud."
Küsis einu Maarialta.
"Ei ole anda, Jeesukene!
Einad kuhja kopitanud."
Ära piab Jeesus surema
Siia Maarია majasse,
Püha risti ooneesse.

— — —

Jeesus läksi astumahan
Joulun pitkinä pyhinä,
Paaston rukousperjantaina.
Pyysi ruokaa Maarialta.
"Ei ole antaa, Jeesunen!
Leipä armas on homehtunut."
Pyysi juomaa Maarialtal
"Ei ole antaa, Jeesunen!
Kippa on kultainen kuivunut
Vanteet vaskiset painuneet."
Pyysi kauroja Maarialta.
"Ei ole antaa, Jeesunen!
Kaurat hinkaloon sammaltui."
Pyysi heiniä Maarialta.
"Ei ole antaa, Jeesunen!
Heinät pielekseen märäntyi."
Jeesuksen täytyy kuolla
Sinne Maarian majahan,
Pyhän ristin huonehesen.

Toiset kaksi ovat Suuren Jaanin pitäjstä niinikään Viljanninmaalta sekä Amblasta Järvamaalta.[98] Edellisessä pyytää Jeesus Maarialta myös ohria, joiden sanotaan olevan oraina pellolla; jälkimmäisessä samoin vastataan, että heinät ja kaurat ovat vielä kasvulla, sekä juomista pyydetäissä, että olutammeet ovat kellarissa, avaimet vanhemman vyöllä ja vanhemmat kirkkotiellä.

Mutta paitsi näitä uudempia muistiinpanoja löytyy muudan vanhempi käsikirjoitus vuosisadan alkupuolelta Kadrinan pitäjän kirkkoherran, sittemmin superintendentin A.F.J. Knüpfferin suuressa ja arvokkaassa kokoelmassa Varsinais-Virosta,[99] joka maakunta on Inkeriä lähinnä.

Jõulo laul.

Jesu läks agga sõitemaie
Jõulo õse esmisselle,
Maria Marta õhtaalla;
Sõitis Madlie maiaje,
Sallerpigade pidduje.
"Anna Madli süakseni,
Ja veel peäle juakseni!"
Madli varsti vasta kostis:
"Mis annan Jesul' süakseni
Ja veel jure juakseni?
Leib on armas hallitanud,
Kibbo kullles kuivetanud;
Vannemad kirrikoteela,
Võttemad vannema vööla."

Jesu Madlid ähvardanud:
"Oot, oot Madli, no, no Madli!
Kül ma näggin mis sa teggid,
Kolmeed vodeed maggasid,
Ühhed so ennese voded,
Teised ristivenna voded,
Kolmandad vadderi voded."

Madli lassis põvelissa,
Lõi russika rindoje,
Kui se tammise kurrika,
Höbbedase pärje lauda.
"Anna andeks Jesukene,
Lasse lahjaksi Jummal!
Sedda teggin hullutassa,
Ruttasin rummalutassa!"

— — —

Joululaulu.

Jeesus läksi ajamahan
Jouluyönä ensimmäisnä,
Maarian-Martan aattona;
Ajoin Matalleenojen majahan,
Solakkain neitojen pitoihin.
"Anna Matalleena syödäkseni,
Ja vielä päälle juodakseni!"
Matalleena heti vastasi:
"Mitä annan Jeesukselle syödä
Ja vielä lisäksi juoda?
Leipä armas on homehtunut.
Kippa kulta kuivettunut;
Vanhemmat on kirkkotiellä,
Avaimet vanhemman vyöllä."
Jeesus Matalleena uhkaellut:
"Odota Matalleena, ole siivolla!
Kyllä mä näin, mitä teit;
Kolmet vuotehet makasit,
Yhden omat vuotehesi,
Toiset ristiveljen vuoteet,
Kolmannet kummi-isän vuoteet."

Matalleena laskehi polvilleen,
Lõi nyrkin rintahansa,
Niinkuin tammisen kurikan,
Hopeaisen kampaustaudan.
"Anna anteeksi Jeesunen,
Laske lahjaksi Jumala,
Sitä tein hulluudessani,
Joudutin tuhmudessani!"

Sitten runo jatkuu kertomuksella Jeesuksen kuolemasta ja ylösnousemisesta.

Jos tätä virolaista vertaa edellä esitettyyn inkeriläiseen runoon, niin täytyy päättää, että ne johtuvat yhteisestä alkuperästä. Matalleenan kolme lasta ovat kumpaisessakin: isän (virolaisessa enese on erehdysmuoto), luonnollisen veljen tai ristiveljen sekä vaterin s.o. kummi-isän. Ja alkuperäisenä lähteenä on ollut skandinaavilainen kansanlaulu, jossa samoin ikään: isä, veli ynnä pitäjän pappi s.t.s. rippi-isä esiintyvät. Suomenkielille on niinmuodoin Matalleenan runo saatu kahta eri tietä: suoraan ruotsinkielestä mukaeltuna Länsi-Suomessa sekä vironkielen välityksellä Inkerinmaalla.

Minkä ajan kuluessa Matalleenan runo on tehnyt tuon pitkän vaelluksensa ja milloin se on viimein Suomeen saapunut, voimme myös suunnilleen arvata. Matalleenan latinankielisen legendan aikaisimmat jäljet ovat yhdennentoista vuosisadan keskivaiheilta; sitä varhaisempi ei tietenkään kansanlaulu voi olla, mutta se on kaikesta päättäen tuntuvasti myöhempi. Jo alkuperäisessä romaanilaisessa huokuu verrattain myöhäkatolinen henki, joka sen skandinaavilaisessa muodossa käy aivan silmiinpistäväksi. Tässä näet kuvataan yhteyttä papin kanssa isän ja veljen rinnalla suurimmaksi synniksi (*sockenpräst* —

synden störst, syndade allra mest), joka edellyttää katolisten pappien aviokiellon vakaantumista kansankäsityksessä pohjoismailla. 1300 luku on siis ainakin skandinaavilaiselle runolle aikaisin mahdollinen.

Saman piirteen jälleen poistaminen suomalaisessa Helka-virressä vie meidät vielä myöhempään aikaan, etenkin jos otamme huomioon sen uuden ajan tuulahduksen, joka myös kaikkien katumusharjoitusten hylkäämisessä runon lopusta ilmenee.

Ja koska mainittu epäesteettinen piirre on sekä Virossa että Inkerinmaalla säilynyt, niin todistaa sen muuntaminen nimenomaan Hämeen Suomalaisten runollista aistia.

7. Inkerin virsi.

Toinen Helka-virsistä siirtää ajatuksemme keskiajan hengellisestä legenda-runoudesta samanaikaiseen maalliseen ritarirunoiluun. Ritarimansseja eli -ballaadeja on keskiajalta säilynyt ääretön joukko germaanisillakin kansoilla: Englannissa, Saksassa, Alankomailla, Tanskassa ja Norjassa sekä Ruotsissa. Kaikki ne ovat yhtä runoutta ja yhtä suuntaa ne ovat kulkeneet, nimittäin lännestä itään ja etelästä pohjoiseen päin. Sama virtaus on aikoinaan ulottunut Suomeenkin.

Inkerin virsi kuuluu siihen sarjaan ballaadeja, jossa kerrotaan uskollisesti odottavasta naisesta: määrääjän umpeen mennessä pakoitettuna viettämään häitä toisen kanssa hän saa vielä ajoissa omansa takaisin. Aihe on yleinen koko Euroopassa; paitsi germaanisissa, tavataan se myös romaanisissa, kreikkalaisissa ja venäläisissä kansanlauluissa.[100] Mutta se kansanlaulu, josta Inkerin virsi on mukailu, on erityisesti skandinaavilainen.[101] Se on alkuperältänsä tanskalainen ja sen täydellisin, vanhoissa aatelissukujen käsikirjoituskokoelmissa säilynyt teksti kuuluu:[102]

Herra Jumala, jospa sen saisin,
Jonk' omaksein haluaisin!
Niin poistuisi suru ja huoli.
Herra Laamanni pukeuu puuhkihin,
Käy luhtihin luo vähän Inkerin.[103]
Niin poistuisi j.n.e.
"Sua tervehdin, Inkeri ylpeä!
Mua kauanko odotat neitsynnä?" —
"Jos täytymys on, sua odotan,
Ma talvea täyttä kahdeksan.
Sua odotan, tahdon sen näyttää,
Ma kahdeksan talvea täyttä." —
"Siit' ajasta puolehen tyytyisin.
Jos odotat talvea neljäkin."
Kului neljä vuotta, ja neitoaan
Sukulaiset nyt keräy naittamaan
Herra Toordille, joka on kullasta
Äverjäämpi kuin Laamanni mullasta.
Viis päivää häit' ovat juonehet jo,
Viel' ei ole taipunut morsio.
He yhdeksän päivää juonehet on,
Vaan morsian on yhä taipumaton.
Mut kymmenentenä iltana,
Hänet ottivat he väkivallalla,
Ja taluttivat morsiuhuoneesen,
Hääsoihtuja edellä kantaen.
Hän seisoi jo luhtinsa sillalla,
Niin laivan hän eroitti salmessa:
"Nään laivan ma purjehin kiitävän!
Herra Laamanni saapunut lieköhän?
Nään siniset ja ruskeat purjehet,
Joit' ompeli sormeni pienoiset.
Viherjäiset ja ruskeat purjehet nään,
Joit' ompeli salaa mun sormenpään'.
Herra Pietari, mun rakas veljeni![104]
Vie rannalle viesti sun siskosi."
Herra Pietari rajusti ratsastaa,

Hyvän orhinsa laukkahan kannustaa,
Pysäyttäen hiekalle valkeellen,
Johon Laamanni laskevi aluksen.
"Herra Pietari, mun rakas veljyein,
Kuink' elävi Inkeri, morsiamein?"[105] —
"Hyvin elävi Inkeri morsio,
Nyt hänen on häitänsä juotu jo." —
"Neljä vuott' olin poissa ja viidennen
Olin sairasna varjossa saaruen,
Alla saaren ma sairasna lepäsin;
Voi, että en sinne ma kuollutkin!
Hyi häpeä parantajanaisten,
Jotk' auttoi mun elämään taasten!
Jos pielet ja purjehet kirota vois,
Jotka rannalle toi eikä rannalta pois!
Hyi häpeä kivien ja karien,
Jotk' ehynnä päästivät aluksen!
Voi, etteivät nuo sinilaineet
Mun laivaani tuhota tainneet!" —
"Herra Laamanni, kiiruhda! Vielä sä
Hänet löydät tän' iltana neitsynnä." —
"Herra Pietari, mun rakas veljeni!
Mulle annatko harmajan orhisi?
Jos lainaat orhisi harmajan,
Sulle laivani kullatun lahjoitan."
Herra Laamanni ratsasti vallan
Kuin maa olis polttanut allaan.
Herra Laamannin tullessa valkeat
Häähuoneen jo ovelta loistivat.
Häähuoneen hän lukitsi jälkeensä:
"Herra Toordille sanokaa terveisiä!"
Herra Toordille pian sana tuotu on:
"Herra Laamanni luona on morsion."
Herra Toord yli hääpöydän hypähtää,
Mesi ruskea lattiaan läikähtää.
Auk' oven hän jalalla potkaisee,
Niin seisoo kauan ja katselee.
Tuoll' lepäsi morsian ihana
Herra Laamannin käsivarrella.
"Mitä minusta, ties Herra Jumala!
Noita kahta en ikänä eroita.
Viel' lahjoitan kakstoista lastia
Sulle häiksesi olutta ja viiniä." —
"Teitä lahjasta kiitän; jos huolittien,
Herra Toord, niin saatte mun sisaren'."
"Teille kiitos suomasta sisaren,
Vähän Kirstin jos saan, hyvin tyytynen."
Nyt ilo ja riemu on ylinnä,
Kun yhdessä juovat he häitänsä!
Niin poistuvi suru ja huoli.

Huomattavia eroavaisuuksia muissa tanskalaisissa kirjaanpanoissa on varsin vähän; yhdessä niistä Inkeri lupaa odottaa ei ainoastaan *kahdeksan talvea*, vaan tarvittaessa *yhdeksännenkin*.

Ruotsissa on kuuluisa kansalaisemme Aadolf Iivar Arvidsson ensimmäisenä löytänyt kysymyksessä olevan runon[106] ja julkaissut siitä kolme eri toisintoa, joista kaksi vanhain käsikirjoitusten ja yhden suullisen sanelun mukaan. Kaikissa näissä pikku *Inga* lupaa odottaa *viisitoista* vuotta ja kauemminkin, jos vaan on mahdollista. Hänen häitään juodaan päivä, kaksi, kolme (A ja B) tai useampia päiviä: 2, 5, 7, 12 (C). Herra Lagmanin kilpailijana esiintyy nuori herra Thord (B, vrt. A), Thor eli Thore (C).[107] Loppu on itsekussakin kappaleessa erilainen. Kansan suusta muistiinpannussa on se vaillinainen, mutta nähtävästi tanskalaisen tapainen. Veljen kehoitettua Lagmania kiiruhtamaan seuraa välittömästi: "kaksitoista tynnöriä olutta ja viiniä lahjoitan Lagmanille morsiamen lisäksi", sekä vastaus: "siinä tapauksessa annan sinulle vastalahjaksi sisareni, pikku Kirstin". Toisessa käsikirjoituksista Lagman ryöstää morsiamensa kesken häätanssia ja surmaa sitten kaksintaistelussa kilpailijansa. Toisessa taas morsian karkaa itse meren rannalle, astuu laivaan ja lähettää sieltä terveiset häätaloon. Molemmat

muunnokset ilmaisevat muiden runojen vaikutusta. Jälkimmäinen onkin oikeastaan toinen runo, johon erinäisiä säikeitä Inkerin runosta on sekaantunut.[108]

Myöhemmistä ruotsinkielisistä kirjaanpanoista on huomattava ainoasti Suomen Ruotsalaisilta Turun saaristossa saatu.[109] Siinä Lagermanin pyytäessä odottamaan vuoden tai kaksi, Deielill (s.o. pikku neiti) lupaa odottaa vaikka kaksikymmentä. Kun häntä sitten väkisin puetaan toisen morsioksi ja hänen häitänsä aletaan juoda kaksi, kolme, viisi päivää, hänen silmänsä koko ajan vilkkuvat merelle päin. "Näen Lagermanin laivoineen purjehtivan maata kohti!" hän äkkiä huudahtaa. "Vähäisenkin kalastajaveneen nähdessäsi heti ajattelet Lagermanin sillä purjehtivan!" — "Näenhan minä hänen sinikeltaisen lippunsa, jonka omin sormin olen ommellut." Toisena puhujana on arvattavasti Deielillan veli, jota hän sitten pyytää ratsastamaan rantaan. "Hyvää päivää, herra Peder, rakas lankomieheni, kuinka Deielilla voi?" kysäisee heti Lagerman. "Hyvin kyllä", vastaa veli, "tänä päivänä on hänen häitänsä juotu". Lagerman vaalenee. "Älähän hätäile", lohduttaa toinen, "vielä hänet tapaat neitsyenä". Lagerman ratsastaa, nopeammin kuin lintu, häätaloon, jossa syleilee ja suutelee morsiantaan kiitokseksi hänen uskollisuudestaan. Lopuksi Lagerman tarjoaa viisikymmentä tynnöriä olutta ja saman verran viiniä sulhasen, herra Hjortin, miehille hääkustannusten korvaukseksi.

Siihen nähden että runon loppu ruotsalaisissa kappaleissa niin monella tavalla on tyypistynyt, vääntynyt ja muuntunut, ei ole ihme, jos se suomalaisesta Helka-virrestä kokonaan puuttuu. Mainitusta kolmesta kirjaanpanosta saamme sille seuraavan muodon:

Lalmanti iso ritari[110]

Varas se vakuhun neidon,
Antoi kättä kätkyelle,
Isoin kimpuin kihlaeli,
Suurin sormuksin lunasti:
"Kokotteles vuotta viisi,
Vuotta viisi, vuotta kuusi,
Kanssa kahdeksan kesää,
Ynnä yhdeksän suvea,
Vuosikausi kymmenettä;
Kuin sa kuulet kuolleheni,
Ottakos uros parempi,
Älkös sä pahempatani, —
Älkös sä parempatani,
Ota muutoin muotohitses."

Eerikki vähä ritari

Valhekirjan kannatteli,
Valhekirjan kiiruhulta:
"Lalmanti on sodissa voit'tu,
Pantu maahan paineluissa."

Inkeri ihana neito

Vietihin vihintupahan,
Väen kihlat annettiin,
Väen ei vihillen saatu,
Eikä miehin, eikä miekoin,
Eikä uljasten urosten,
Eikä vaimojen valiten (?),
Eikä neitten kauneuden (?).

Inkeri ihana neito

Istui se lutin solassa.
Sekä istui että itki,
Katsoi idän, katsoi lännen,
Katsoi poikki pohjasehen,
Näki kykkärän merellä.
"Jos sa lienet lintuparvi,
Niin sä lähde lentämähän;
Jos sa lienet kalaparvi,
Niin sä vaipunet merehen;
Jos sa lienet Lalmantini,
Laske purtes valkamahan."

"Mistäs tunnet Lalmannikses?"

"Tu[l]ennasta tunnen pur[ren],
Kahden airon laskennasta;
Toinen puoli uutta purtta,
Toinen silkkiä sinistä,
Silkki Inkerin kutoma,
Kauvan neidon kaidehtima.
Minun nuorin veljykäisen,
Ota ohrilta orihis,
Iduilta ikälihainen,
Maatajalka maltahilta,
Aja vasta Lalmantia!"

"Terve, nuori nääramiehen,
Kuinka Inkeri elää?"

"Hyvin Inkeris elää,
Viikkokausi häitä juotu,
Toinen lahjoja ladeltu,
Kolmas ann'ttu antimia."

Vaikeinta on löytää oikea muoto säkeille 25-28. Ajatus niissä on kyllä selvä: Inkeriä ei saada viedyksi, ei miehin eikä miekoin, eikä uljahin urohin, eikä myös valituin vaimoin, eikä kaunehin neitoin; mutta tekstin korjaaminen käsikirjoitusten perustuksella ja samalla runomitan vaatimusten mukaan on epäilyttävä tehtävä. Instruktiivi-sijan unohtuminen kansankielestä on tämän sekaannuksen laulutavassa aikaansaanut, niinkuin eri käsikirjoitusten lukutavoista selvästi näemme.

Gottlundin:

Ei miehiin, eikä miekkan,
Eikä uljoisten uroisten,
Eikä vaimojen valiten,
Eikä neitten kauneuven.

Lönnrotin:

Eikä miehin, eikä miekan,
Eikä uljasten urosten,
Eikä vaimojen valitten,
Eikä neitsen kauneuden.

Tuntemattoman:

Ej kä Uljasten, ej kä Udosten,
Ej kä vaimohen valitten,
Ej kä neyten kauneutta,
Ej kä miesten, ej kä mjekon.

Kansanlaulussa väärinkäsityksen kautta turmeltunut on myös 42:s säe.
Sen kirjoittavat:

Gottlund: Tunnen nasta, tunnen purteet;
Lönnrot: Tunnen nasta, tunnen purtesta;
Tuntematon: Tunnen nastan, tunnen purten.

Korjaus on Lönnrotin keksimä ja luultavasti oikein osattu.

Sitä vastoin on Lönnrotin lisäys ja muutos 44:nteen säkeeseen hyvin epäilyttävä: (tunnen)

Toisen puolen purjehesta,
Uus' on toinen purjepuoli.

Jos se on varovasti oikaistava, niin on seuraavassa säkeessä uudelleen esiintyvä sana toinen liikanaisena jätettävä pois. Silloin olisi lähinnä säkeen muoto:

Puoli uutta purjehessa.

Mutta jos tahtoo pursi sanan säilyttää, olisi vielä ajateltavissa muoto:

Puoli on punaista purtta,

Toinen silkkiä sinistä.

Eräässä Venäjän-Karjalan häärunossa, jossa kuvataan sulhasen venettä, löytyykin säepari:[111]

Puoli on punaista purtta,
Toinen haahen haljakoissa,

joka viittaa samantapaiseen kahden värin käyttämiseen, kuin skandinaavilaisessa ballaadissa.

Lönnrot on tämän Helka-virren painattanut Kantelettareensa nimellä "Inkerin sulhot" (III. n:o 9). Asiallisen muutoksen on hän tehnyt ainoasti viimeiseen säkeeseen, joka enemmän vaihtelun ja paremman loppuponnen aikaansaamiseksi on muodostettu:

Kolmasi on kuoletettu.

Suomalaisesta Inkerin virrestä ei Sääksmäen toisinto ole ainoa meille säilynyt. Inkerinmaalla on siitä löytynyt koko joukko katkelmia, sekä muutamia eheämpiäkin kappaleita, ei kuitenkaan yhtään, joka olisi Helka-virttä täydellisempi.

Läntisimmässä Inkerissä, Narvusin tienoilla, sitä ei tosin ollenkaan tunneta. Soikkolassa on siitä yleisemmin vaan keskiosa tallella, "Meren neidon ja metsän sulhon" runon jatkona; samoin Hevaan puolella, jossa se vuorostaan usein vielä jatkuu Tulenluvulla, niinkuin seuraavasta esimerkistä näkyy.
[112]

Meren tyttö, metsän sulho,
Korven korkea senihka,
Mieltä yhtenen pitävät,
Yhtehen ajattelevat,
Yli metsän mielet käyvät,
Läpi korven tiet koverat.
Niin sanoi merestä neito,
Läkäeli lainehesta:
"Hoi sie suuri metsän sulho,
Korven korkea senihka!
Kun sie ollet miussa mielin,
Ollet mielin ottamassa,
Ei siulle piä rekeä,
Eikä Saksan saanikka,
Eikä ostantaoroa.
Neito aallossa asuvi,
Ve'en pinnassa pysyvi,
Vesi alla, tuuli päällä,
Keskessä vene matala,
Venosessa neito nuori,
Neito nuori ja verevä,
Neito kauno ja kavala,
Neito ihme ja ihala."

Kiistoin neito kihlattihin,
Kiistoin kihlat kannettihin,
Väen vietihin vihille,
Väen sormus vaihettihin,
Väen pantihin parihiin,
Väen vietihin talohon;
Ei mennyt tupahan neito.
Neito seisoi porstuassa,
Itse seisoi, itse itki,
Itse katsoi merelle:
"Mikä on myttynen meressä?
Ollenee tuo olkimytty,
Lieneneekö lehtimytty,
Vai on suuri joutsenjoukko,
Vai suuri kalainen parvi?"
Ei tuo ollut joutsenjoukko,
Eikä ollut kalainen parvi,
Eikä ollut olkimytty,
Eikä ollut lehtimytty.
Istui itse Ilmaroi[nen]

Jääkattila käessä,
Jääkääky kattilassa;
Mikä oli paljolta palanut
Sitä jäällä jäähytteli;
Mikä oli korppunut kovasti,
Sitä hyyllä hyyröitteli.

Täydellisemmin on keskiosa Inkerin virttä säilynyt kahdessa Hevaan puolen kappaleessa,[113] joissa on ainoasti jompikumpi mainituista yhdistyksistä.

("Kronstadtin saaren kasvanta"
ja Saaren neidon kosinta.)

— — —

Suku suuri, heimo helle,
Suku neittä naittamahan,
Neittä viemähän vihille.
Kiusin kihlat kannettihin,
Suotta sormus annettihin;
Ei mene neito vihille.
Neito istui ikkunalla,
Itse istui, itse itki,
Katsoi neitonen merelle,
Loi hän silmänsä selälle,
Näki myyttysen meressä.
"Mikä myyttynen meressä?
Lienetkö sie lehtimyyty,
Vai sie ollet olkimyyty,
Vai lienet kalainen parvi,
Vai sie lienet joutsenjoukko?
Kuin sie lienet lehtimyyty,
Niin sie lehtosin leviä;
Kuin sie lienet olkimyyty,
Oikiele olkiloiksi;
Kuin lienet kalainen parvi,
Niin sie pohjahan pakene;
Kuin sie lienet joutsenjoukko,
Niin sie nouse lentämähän!"
Ei tuo ollut lehtimyyty,
Eikä ollut olkimyyty,
Eik' ollut kalainen parvi,
Eikä ollut joutsenjoukko.
Oli itse Ilmaroinen j.n.e.

(Meren neito ja metsän sulho.)

— — —

Kun tuo suuri metsän sulho
Meni neittä ottamahan,
Neito seisoi porstuassa,
Ei viitsi tupahan mennä
Soreutta sulhasmiehen,
Uuen miehen uhkeutta,
Nuohinaisen notkeutta.[114]
Neito katsovi merelle.
"Mikä myyttynen meressä?
Olleneeko olkimyyty,
Lieneneekö lehtimyyty,
Vai ollee kalainen parvi,
Vai ollee joutsenjoukku?
Kuin sie ollet joutsenjoukku,
Niin sie nouse lentämähän;
Kuin ollet kalainen parvi,
Niin yksin kaloin katoa;
Kuin sie lienet lehtimyyty,

Niin sie lehin leviä;
Kuin sie ollet olkitukku,
Niin yksin olin ohene!"

Inkerin virren alkusäkeet ovat vielä Hevaalla harvinaiset ja esiintyvät aivan toisessa yhteydessä.[115]

Saroinmanni 1.
Kalamanni mies kavala,
Rahoi neion kätkyehen,
Suuren sormuksen kätehen.

Runo sitten jatkuu paolla ja piilopaikan hakemisella. Nimi Kalamanni, joka tässä esiintyy, on epäilemätön väännös Lalmannista.

Mutta Venjoen tienoilla lähinnä Pietaria on säilynyt säkeitä sekä alusta että keskeltä, jopa loppupuolelta Inkerin runoa. Neidon nimikin tulee näkyviin eräässä Venjoen toisinnossa, joka alkaa lorulla, mutta jatkuu Hevaan tapaan tulenluvulla.[116]

— — —
Inkerö oli *vähäinen neito*,
Jos vähäinen, niin hyväinen,
Kiistoin neittä kihlottihin

— — —
Istui itse Ilmaroinen j.n.e.

Sitä paitsi on useita kirjaanpanoja, joissa myös Lalmannin kilpailijan, herra Thordin eli Thorin, nimen voisi arvella piilevän. Ne alkavat säännöllisesti:

Poika tuima Tuurikkainen,[117]
1. tuhma Tuurikkainen,
1. *Tuurin* Tuurikkainen
Poika veitikka verevä,
Rahoi neion kätkyehen,
Suuhun sormuksen sovitti,
Kasvoi neito kaunokainen,
Yleni ylen hyväinen.

Runon jatko on sitten kahtalainen. Yhdessä Venjoen kappaleessa siihen liittyvät ainoasti seuraavat Inkerin virren säkeet:[118]

Ois tuo kiistan kihlaeltu,
Väkisten vihille viety;
Ei tuo suonut suuri Luoja,
Luvannut hyvä Jumala,
Tuota kiistan kihlaella,
Väkisin vihille vieä.

Mutta muissa kirjaanpanoissa neitoa kositaan Salme-runon tapaan eri paikkoihin, niinkuin: rannan maalle, Liissilään, Tuuteriin tai yleensä "kaikin paikoin". Kahdessa kappaleessa, joista toinen täydellisempi on Inkeröstä, toinen vaillinaisempi Veinjoelta, kertomusta vielä jatkuu neidon vastauksen johdosta: "*Tuuri ompii minun omani*" seuraavasti:[119]

Tuli *Tuurin* sotahan mennä.
Neito karkasi katolle,
Katsoi suurelle merelle:
"Mikä mytty lie meressä:
Liekös mytty lintumytty,
Vai lienee kalainen kaari,
Vai tuo lienee ihmisraukka?
Kun lie mytty lintumytty,[120]
Niin sie läkkä lentämähän;
Kun lienet kalainen kaari,
Niin sie pohjahan pulaha;
Kun sie lienet ihmisraukka,
Niin sie soua rantuelle."
Neito haastoi vellollensa:
"Mene tuonne rantuelle!"

"Terve, terve miun vävyini;
Terve uusi näälämiesi!
Missä viivyt viikon päivät,
Päivät kuukauen kulutit?" —
"Mie raukka rahoja raa'oin,
Verassa vihille mennä,
Paperissa papin etehen."

Varsinais-Inkerin itäisestä osasta on myös talteen saatu kaikista ehein toisinto, kahdessa toisiaan täydentävässä kappaleessa.[121]

A. Rahaseppä, maan itara,[122]

Rahoi neion kätkyessä,
Suuren sormuksen sisähän;
Käs' oli lyöty kätkyessä,[123]
Sana saunan lautasilla.
Tuo sulho sotahan läksi —
Soreainen soutamahan — —
Viipyi vuoen, viipyi toisen,
Kokonaista kolmet vuotta.
Neito etsi emosen päätä
Illan suussa suntakina,
Oven suussa, orren alla,
Katsoi ulos ikkunasta,
Vesiviettojen välitse,
Alta muien astioien:
"Tuosta soutavi venonen,[124]
Sekä laiva lainehtivi."

Miepä karkasin kaulle:
"Kun sie lienet lehtipielys,
Niin sie lehiksi lennä;
Kun sie lienet heinäpielys,
Niin sie kaau karheheksi;
Kun sie lienet poikapolkka,
Niin sie pohjahan pulaha:
Kun sie lienet miun omani,[125]
Soua tänne rantuelle."
Sousi laiva rantuelle,
Tuolta astu armahani.
— — —

B. "Terve, terve, miun vävyini,[126]

Terve, nuori nääläseni!
Mitä kuuluvi sotahan'?" —
"Ei kuulu mitä kutana;
Sovitti soat Jumala,
Asetti ijäisen rauhan.[127]
Mitä kuuluvi kotihin?
Eikös naitu miun omani,
Eiks viety verellistäni?"
Veikko vasten vastaeli:
"Jo ois naitu siun omasi,
Jo ois viety verellisesi,
Ilman maire mammattasi.
Toits emolle tuomisia?" —
"Toin mie laivan lattarista
Vakan valmista rahaa."

Inkerin virren selveneminen Inkerinmaalla, sitä lännestä itään käsin tarkastaessamme, todistaa tietysti runon kulkeneen päinvastaista suuntaa ja tulleen Suomesta Karjalan kannaksen kautta luultavasti luterilaisten Savakkojen ja Äyrämöisten mukana 1600:n tienoissa. Karjalan kannaksen runoissa sitä tosin ei löydy, mutta tällä läpikulkualueella on moni muukin runo kadonnut.

Että se Hämeestä on varmaan Karjalaan asti levinnyt, vakuuttaa vielä seuraava Ilomantsista tavattu Inkerin virren toisinto.[128]

Latman Tyyri, Tuori nuori
Piennä piian pestaeli,
Sormukset sovitti suuret,
Antoi kättä kätkyelle.

Vaikka tuolla viikon viivyin,
Viivyin tuolla viisi vuotta,
Viisi vuotta, kuusi vuotta,
Seisoin seitsemän keseä,
Ja kaoin kaheksan vuotta,
Ympäri yheksän vuotta,
Kyllä kymmenen keseä.

Nousi neito nostamatta
Yheksän yლისen päälle,
Näki mustasen merellä,
Sinertävän lainehella.
"Jos lienet ve'esen vaahti,
Vesi vaahtesi kaota;
Jos lienet kalainen karja,
Pursto pohjahan purauta;
Vaan kun lienet lintukarja,
Nouse siivin taivahalle;
Vaan kun lienet Latman Tyyri,
Latman Tyyri, Tuori nuori,
Tule kohti omia maita,
Tule pursi puittomia,
Vene väljiä vesiä!"

Heti ensi säkeessä ilmaantuvat molempain sulhasten nimet. Muoto Latman edellyttää, samoin kuin Sääksmäen Lalmanni, aikaisempaa Ladman muotoa, joten ruotsalaiseen Lagman sanaan nähden ei ole tapahtunut muuta äänteellistä muutosta, kuin konsonanttiryhmän gm:n siirtyminen dm:ksi. Nimet Tyyri, Tuori sekä mainesana nuori vastaavat täydellisesti ruotsalaista: *unge herr Thor*.

Ilomantsin toisinnossa merkillisimmät ovat kuitenkin ne säkeet, joilla kuvataan neidon katsomista merelle. Tämä kohta, joka Helka-virressä on ainoa verrattain itsenäinen luoma, on siinä vielä runollisemmaksi kehitetty. Satunnaista ei siis liene, että juuri sama kohta on saanut sijan myös Ilomantsin Kilpakosintarunossa ja siitä levinnyt vianpuolisiin Kilpakosinnan toisintoihin, joista taas Lönnrot on ottanut sen Kalevalaansa, 18:n runon alkuun, missä Ilmarisen sisar puhuttelee Väinämöisen purtta (ss. 61-96). Suomalainen runotar on sen silminnähtävästi tuntenut omakseen.

Tämän Helka-virren ikää määrätessä on otettava huomioon muutamat säkeet, jotka siihen ovat eksyneet piispa Henrikin surmarunosta, niinkuin seuraavasta vertailusta selvästi näkee.

Inkerin virressä.

Ota ohrilta orihis,
Iduilta ikälihainen,
Maatajalka maltahilta.

Piispa Henrikin runossa.[129]

Ota ohrilta oroinen,
Iduilta isoilihainen,
Maatajouhi maltaisilta.

Iso lihaisesta ja maatajouhesta (jonka häntä maahan ulottuu) ovat ihan ilmeisiä väännöksiä ikälihainen ja maata-jalka, etenkin kun tässä on kysymys kiireisestä ratsastuksesta. Samasta alkulähteestä johtunut on arvattavasti myös kilpakosijan nimitys: Eerikki vähä ritari.

Inkerin virsi siinä muodossa, kuin se on Sääksmäellä säilynyt, ei siis saata olla varhaisempi Piispa Henrikin surmarunoa, jonka syntymäaika on etempänä osoitettava rajoittuvan vuosien 1300 ja 1500 välille. Ruotsalaisten ritariballaadien kukoistusajan asettaa professori Henrik *Schück* vv. 1275-1425 vaiheille.[130] niin ettei myöskään Inkerinmaan ynnä Ilomantsin toisintoja eikä yleensä Lalmannin ja Inkerin laulua suomalaisessa runopuvussa voi ajatella aikaisemmaksi 1300 lukua.

Kolmas ja viimeinen Helka-juhlassa esitetyistä kertomaruonoista, Annikaisen virsi, vie meidät ritarilintojen elämästä kaupunkilaisten porvarien piiriin. Se kuvaa tapausta niiltä ajoilta, jolloin saksalaisten Hansa-kauppiasten laivoja yhtenäen majaili, yli talvenkin, Suomenniemen rannikolla. Sillä välin ennättivät nämät kauppamiehet tehdä läheisimpiäkin kuin asioimistuttavuuksia. Hansakaupunkien asetukset kuitenkin ankarasti kielsivät heitä menemästä lailliseen avioliittoon sen maan tyttärien kanssa, jossa he kauppaansa pitivät, etteivät he siihen maahan ja kansaan pysyväisesti kiintyisi. Seurauksena olivat monet onnettomat suhteet, joista paikkakunnan väestö sai niin paljon kärsiä, että niiden muiston on runon muodossakin jälkimaailmalle säilyttänyt.

Annikaisen virteen nähden on meidän tyytyminen kahteen kirjaanpanoon, Gottlundin ja Lönnrotin; tuntemattoman käsikirjoituksessa sitä ei löydy. Kirjakielelle sovitettuna se kuuluu:

Annikainen neito nuori[131]

Istui Turun sillan päässä,
Kaitsi kaupungin kanoja,
Neuvoi Turun neitosia.

Nousi pilvi luotehesta,
Toinen lännestä läheni.
Se kuin nousi luotehesta,
Se muuttui neiden haaksi;
Se kuin lännestä läheni,
Se muuttui Kestin haaksi.

"Jo mun kerran Kesti petti,
Hukutteli huoran poika,
Söi mun syötetyt sikani,
Joi mun joulutynnyrini.
Minun pieni pellopaitan
Tahtoi verkaista hametta,
Minun verkainen hamehen
Tahtoi vyötä kullatuista;
Minun vyöni kullatuinen
Tahtoi raskaita rahoja;
Minun raskahat rahani
Tahtoi nuorta kauppamiestä;
Minun nuori kauppamiehen
Tahtoi mennä muille maille,
Muille maille vierahille.
Puhui purjehen sijahan,
Kantoi hahtehen kalunsa." —

Tämä virsi esiintyy Lönnrotin Kantelettaressa (III. n:o 32) nimellä "Kestin lahja".[132] Omituinen siinä onkin kauppamiehen nimitys Kesti, joka johtuu ruotsin sanasta gäst (vieras) sekä tavataan keskiajan asiakirjoissa suku-nimenä, esim. Kauppi Gest 1478 ja Lauri Gest 1481 Tyrväällä.[133] Vastaava sana gost (vieras) oli myös Venäjällä Novgorodissa Hansa-kauppiaan nimityksenä. Kestin mainesana runossa "huoranpoika" viittaa vielä siihen, että hän itsekkin oli syntynyt samanlaisesta luvattomasta yhteydestä, jota tässä kuvataan.

Annikaisen, samoin kuin Inkerin virressä, puuttuu loppu. Sen puutteen kuitenkin hyvin korvaavat Inkerinmaalla löydetty toisinnot.

Paraimmat Annikaisen virren kirjaanpanot ovat Hevaan puolelta; niihin liittyy myös yksi Soikkolan Väärnojalta, jonka muistelijä toisissakin runoissa noudattaa Hevaan laulutapaa.[134] Tähän painettu on täydellisin kappale, toisesta on ainoasti huomattavimmat eroavaisuudet sivulle merkitty.[135]

Annikke Turusen tyttö, (Toisunnoissa B, C, D Annikka)

Turun tyttö, Saaren neito,
Poltteli Turulla tulta,
Alla vuoren valkeutta, (B ja D: vallin)
Turun uudessa tuvassa. (D lisää: Turun koissa korkeassa)
Kesät Kestiä piteli,
Talvet juotti miestä jouten, (S: kesän — talven; D: kesän;
Kesät syötti kellerihin, C: talven)
Talvet tammikammarihin, (S: kesän — talven)
Kuukauet kivikotihin. (C: — kivikodassa,
Lihat otti, leivät otti, Viikon viinahuonehessa).
Voit otti, oluet otti, (Tässä kappaleessa: otti, mutta muuten

Kalat otti kaikenlaiset, aina: osti).
 Kalatsut kaheksanlaiset, (Nähtävästi myöhempisyntyinen säe).
 Viienlaiset viinat otti, [S lisää: Luulipa Kestin kestäväisen).
 Kestin syöä, Kestin juoa,
 Kestin kestiä piteä;
 Kestitteli Kestiänsä,
 Eipä tuo Kesti kestäkänä.
 Kesti toivoi keseä: (E: uotteli)
 "[Kun] Kiesus kesän tekisi,
 Maaria lumen sulaisi,
 Saisin paatissa paeta,
 Venosessa vieretellä,
 Laivassa lihutta syöä, (Tämä ja seuraava säe löytyvät ainoasti
 Lyöä luita lainehesen." tässä kappaleessa).
 Tuopa Luoja kuulevainen,
 Maaria älyväinen,
 Niin Kiesus kesän tekevi, (S: keritti)
 Maaria lumen sulasi;
 Kesti paatissa pakeni,
 Venosessa vieretteli.
 Annikke, Turusen tyttö,
 Turun tyttö, Saaren neito,
 Rannalla rukoelevi:
 "Tuo Jumala pohjoistuulta, (S: Luo tuulesi luotehelle — kakolle
 Anna vastaisaetta, — itään — pohjaiseen).
 Käännä laiva kallallehen,
 Sysäele syrjällehen, (S lisää: Kesti vieretä vetehen).
 Aja ankkurit kiviin,
 Mastit maille lykkäele; (Säkeet 40-43 löytyvät ainoasti tässä
 Saisit rannikot rahutta, kappaleessa. Kaksi viimeistä eivät
 Kivet pienet penninkää." yhtään sovellu runon ajatukseen).
 Tuopa Luoja kuulevainen,
 Maaria älyväinen;
 Toi Jumala pohjoistuulen,
 Antoi vastaisatehen,
 Käänsi laivan kallellehen,
 Sysäeli syrjällehen,
 Ajoin ankkurit kiviin, (S: Kesti vierähti vetehen).
 Mastit maille lykkäeli. (C: Kesti pohjahan putosi).
 Annikke, Turusen tyttö,
 Turun tyttö, Saaren neito,
 Annikke kutittelevi:
 "Kuti, kuti, kieto Kesti, (B: keito)
 Kieto Kesti, lieto leski! (Nähtävästi myöh. synt. säe).
 Et ole Annin syömi[si]llä, (S: Oi sie Kesti kelmin kuutti,
 Etkä Annin juomi[si]lla, Oi sie Kesti kelmin poika!)
 Etkä Annin voipaloilla,
 Annin käärykakkaroilla,
 Ei ole Annin villavaippa, (E lisää: Eikä Annin päänalaiset).
 Eikä Annin höyhenpatja;
 Meren vaahi on vaippanasi,
 Meren tuuli turkkinesi, (Tois. runosta lainattu säe)[136]
 Meren aalto pääsi alla!" (S: Meren paasi patjanasi).

Molemmat toimivat henkilöt sekä heidän suhteensa inkeriläisessä runossa: Annikka ja Kesti "kelmin poika", yli talven syöttäminen ja juottaminen sekä petollinen poislähtö ovat aivan samat kuin sääksmäkeläisessä, niin ettei niiden yhteen kuulumisesta voi olla epäilystäkään, vaikkei ole ainoatakaan molemmille yhteistä säettä. Sitä paitsi löytyy Hevaan tienoilla toisinto, joka on muutamassa suhteessa vielä lähempänä Helka-virttä; se näet alkaa varoituksella sekä sisältää tämän viimeiselle säkeelle sananmukaisen vastineen.[137]

"Elköön tehkä tyttö toinen,
 Kuin tein minä poloinen;
 Tein mie itse itselleni
 Iäkseni itkukaupan,

Kuukseni kujerruskaupan.
Kesän Kestiä lepytin,
Talven miestä taivuttelin.
Kun mie sain kesähän skelmin
Ja sukan sulahan maahan,
Suotta suuttui Kestin skelmi
Kantoi laivahan kalunsa,
Venehesen vei elonsa."

Annikka rukoelevi:
"Tuo Jumala Turja-tuuli,
Saa Luoja rajuinen ilma
Kaa'a Kesti kellallensa,
Kaa'a laivat kallellensa!"
Toi Jumala Turja-tuulen j.n.e.

Annikka kutittelevi:
"Kuttii, kuttii, Kestin kelmi!
Ei ole aina Annin patjat,
Eik' ole Annin päälaiset;
Meren huuve hurstinasi,
Meren paasi on patjanasi."

Aivan samantapainen kappale on muistiinpantu myös Narvussa, läntisimmässä osassa Inkerinmaata. [138] Muuten on siellä, samoin kuin Soikkolassa, ennen mainittua poikkeusta lukuunottamatta, säilynyt ainoasti alkuosa Annikaisen virttä kahden eri runon johdantona, joista toinen kertoo metallisista "Merenkosioista" (Kant. III. n:o 38) ja toinen saamattoman "Sulhonsa kylvettäjästä" (III. n:o 49). Täydellisin näistä katkelmista kuuluu:[139]

Annikka Turusen tyttö,
Turun tyttö, Saaren neito,
Turun morsian mokoma,
Istui Turun ikkunalla.
Itse istui, itse itki,
Itse itselleen saneli:
"Älköön tehkö toinen tyttö,
Niinkuin tein minä poloinen,
Kesät miestä jouten syötin,
Talvet miestä jouten syötin,
Kesät syötin kellerihin,
Talvet tammitynnryihin,
Lihat ostin, leivät ostin,
Kalat ostin kaikenlaiset,
Tupakat turulta tuotin."

Toisista kappaleista puuttuvat joko kuusi ensimmäistä tai kolme viimeistä tai kaksi sen edellä käyvää säettä, taikka ovat ainoasti alkusäkeet säilyneet. Nähtävästi on siis Annikaisenkin virren kulku Varsinais-Inkerissä ollut idästä länteen. Näiden katkelmien myöhempää ikää todistaa myös tupakan mainitseminen nautintotavarain joukossa sekä tammitynnörin säännöllinen esiintyminen tammikammarin asemella. Mutta niissä on tallella myös yksi hyvin vanha piirre; säe: "Istui Turun ikkunalla" kuuluu näet kaikissa muissa kappaleissa:

Istui Turun sillan päällä,[140]

joka täydesti vastaa toista säettä Helka-virressä.

Jos taas siirrymme Hevaalta itään ja pohjoiseen päin, Venjoelle sekä Nevan yli Pohjois-Inkeriin, tuntuu runo tosin kuvaukseltaan kuivemmalta, niinkuin hyvin huomaa seuraavista näytteistä, joista edellinen on Venjoelta ja jälkimmäinen Vuoleelta.[141]

Annikka Turusen tyttö,
Turun tyttö, Saaren neito,
Poltteli Turulla tulta,
Alla vallin valkeaista,
Piti pitkiä hihoja,
Levehiä kauluksia.[142]
Neuvoi Turun neitosia:
"Te tytöt minun sisoni!

Älkäät miestä mielistelkō,
Miehen mieltä nouatelko,
Kuin tein minä poloinen;
Aloin miestä mielistellä,
Miehen mieltä nouatella.
Lihat ostin, leivät ostin,
Voit ostin, oluet ostin,
Kalat ostin kaikenlaiset,
Ahvenet monimakuiset,
Tupakat Turusta tuotin,
Piiput pitkiltä vesiltä."

Suotta suuttui Keistin kelmi,
Kantoi rannalle kotinsa,
Venehesen vei elonsa.

Annikka rukoelevi:
"Tuo Jumala suuri tuuli,
Rakenna rajuinen ilma,
Kaa'a laiva kallellehen,
Sysäele syrjällehen."

Toi Jumala suuren tuulen j.n.e.

Annikka kutittelevi:

"Kutti, kutti, Keistin kelmi!
Ei ole aina Annin vuoe,
Eikä Annin päänalaiset, Eikä aina Annin vaippa;
Meren vaah't on vaippanasi,
Meren tyrski tyynynäsi,
Meren aallot päänaloina."

— — —

Annukka Turusen tyttö,
Turun tyttö, Saaren neito,
Istui Saaren[143] sillan päässä,
Neuvoi Turun[144] neitosia:
"Te älkäät, tytöt typerät,
Miehen mieltä nouatelko,
Niin kuin mie tytön typerä
Miehen mielen nouattelin,
Miehen mielen, Kestin kielen.

Voit ostin, tupakat ostin,
Kalat ostin kaikenlaiset.

Teki konstin konnanruoka,
Vei rannalle rahansa,
Venehesen vei elonsa."

Annukka rukoelevi:
"Tuo Jumala pohjatuulta,
Lännestä lähetä tuulta,
Vie venonen kallallensa,
Sysähytä syrjällensä."

Toi Jumala pohjatuulen j.n.e.

Rahat vierivät vetehen.

Annukka kutittelevi:

"Ei ole aina Annin armot,
Eikä Annin päänalaiset."

Mutta kokonaisuutena tämä muoto on täydellisempi, kuin molemmat Hevaanpuoliset, joista puuttuu toisesta varoituksen esitys ja toisesta kuvaus varoittajasta. Se on lisäksi säilyttänyt Helka-virren säkeen:

Neuvoi Turun neitosia.

Voi siis hyvin olettaa runon kulkeneen Suomesta Pohjois-Inkerin kautta Hevaalle. Että se on Suomesta Inkeriin siirtyneiden luterinuskoisten mukana vaeltanut, todistaa myös kreikanuskoisen laulajan huomautus ennenmainitussa Soikkolan Väärhojan kappaleessa: "tätä runoa sanotaan Suomalaisten virreksi."

Itä- ja Pohjois-Inkerissä tavataan kuitenkin myös lyhyemmän Hevaan toisinnon kaltaisia kappaleita, jotka ilman mitään johdantoa alkavat varoituksella.[145] Toiselta puolen ilmaantuvat siellä, samoin kuin Länsi-Inkerissä, alkusäkeet yksinänsä "Meren kosijain" runon johdantona. Tämän Virosta kautta Inkerin vaeltaneen runon mukana ne ovat sitten kulkeneet yli Rajajoen Suomen puolelle, leviten Savoan ja sekä Suomen että Venäjän Karjalaan.[146] Viimeksi tavataan Vienan läänissä säe:

Annikki on Saaren neiti,

Ilmarisen sisaren nimityksenä Kilpakosinta-runossa, siis samassa paikassa, johon säkeitä Inkerinkin virrestä on kiintynyt.

Täydellisempiä Annikaisen virren kappaleita on Itä-Suomessa löydetty ainoasti kaksi, toinen luultavasti Suistamolta ja toinen Enosta.[147] Kumpaisessakin on alkuperäisen johdannon sijaan tekaistu uusi ja muutenkin näkyvä niissä vieraitten runojen vaikuttamaa sekaannusta.

Ennen heitän herkut ruuat

— — —

Elköhöt nyt nykyiset,
Nyt nykyiset nuoret neiot,
Ja nykyiset morsiammet,
Vasta kasvavat kanaset,
Nouatelko miesten mieltä,
Miesten mieltä, kiurun kieltä;
Niinkuin mie poloinen nouin,
Nouattelin miehen mieltä,
Miehen mieltä, kiurun kieltä.
Voit ostin, tupakat ostin,
Lihat ostin, leivät ostin,
Kalat ostin kaikenlaiset,
Tuotin viinat Viipurista,
Suolat Saksan kaupungista,
Oluet omilta mailta.

— — —

Läksi Anni katsomahan:
Venehesen vei elonsa,
Kantoi rantahan kalunsa,
Työntävi venon vesille
Muille maille mennäksensä,
Heitti neion itkemähän,
Kultansa kujertamahan.

Annikki rukoelevi:

"Hoi Ukko, ylijumala,
Mies vanha taivahassa,
Luota pilvi luotehesta,
Toinen lännestä lähetä,
Kolmas iästä iske, —
Säre tuo veno vesiltä,
Nokka korpenen kohota,
Kanna kaaret kalliolle,
Viskoa vilulle maalle!"

Jopa Anni kukittelevi:

"Kutti, kutti, poika parka!
Meren tyrskyt tyynynäsi,
Meren vaahet vaippanasi,
Aallot on alasinasi;
Ei ole Kirstin kirjatyynty,
Eikä Annin villavaippa,
Eikä utunen uuvi[n]."

— — —

Niin sanoi minun emoni,
Varoitteli vanhempani:
"Ellös vainen, neiti nuori,
Vasta kasvaja kananen,
Rengin reilihin ruvetko,

Kauppoihin kasakkamiesten,
Joutolaisten juominkihin.
Renki petti reilistänsä,
Joutomiesi juomingista,
Kaupoistaan kasakkapoika.
Kuin näki kesän tulevan,
Kantoi rannalle kalunsa,[148]
Venehelle vei elonsa,[149]
Heitti raukan rannikolle,
läksensä itkemähän,
Kuuksensa kujertamahan."
"Ukkoseni — —,
Nosta pilvi luotehelta,
Hurjoa hukuttamahan,
Mielipuolta painamahan!"
"Kutti, kutti, keito kesti,
Keito kesti, leino leski!
Ainako sull' Annin tyynyt,
Ainako Annin päänalaset,
Aina Kirstin kirjovaipat?
Meren tyrsky tyynynäsi,
Aalto päänalasinasi,
Meren vahti vaippanasi".[150]

Edellinen toisinto ilmeisesti johtuu pohjois-inkeriläisestä (*kiurun kieli* < *Kestin kieli*) ja on verrattain myöhäiseen aikaan (molemmissa: tupakat) pitkin Laatokan länsirantaa kulkenut.[151] Ukon, ylijumalan, avuksi huutaminen ei sen vanhemmuutta todista, sillä se on tullut tähän loitsurunoista selvästi kristillisen rukouksen sijalle; vaikkei ottaisikaan sitä mahdollisuutta lukuun, että itse Ukko *yli*-jumalana on vasta kristinuskon kehittämä käsite.[152] Ainoa alkuperäisempi on siinä säe:

Muille maille mennäksensä,

jossa luultavasti on säilynyt vastine vielä muutamalle Helka-virren säkeelle.

Jälkimmäisestä toisinnosta ynnä Meren kosiain yhteydessä säilyneestä johdannosta on Lönnrot muodostanut Kantelettaren runon "Turusen neiti" (III. n:o 13), käyttäen lisäksi säkeitä myös muista runoista, jopa toiseen paikkaan painetusta Helka-virrestäkin. Sen johdosta että Enon toisinto vielä jatkuu seuraavasti:[153]

Muut kaikki keseä toivoi,
Yksi pelkäsi petäjä,
Kuorensa kolottavaksi,
Varaeli vastakoivu,
Oksansa otettavaksi;[154]
Suot sulaa, maat sulaa j.n.e.

on Lönnrot sovittanut kesää toivomaan ei ainoastaan Kestin ja hänen laivansa, vaan myös Kestin lapset ja entisen emännän.[155] Runon alkuperäiseen juoneen ei tämä lisäys kuitenkaan sovellu, sillä ristiriita ei perustu kaksinaiseen naimiseen, vaan Kestien naimakieltoon.

Annikaisen virren syntymäpaikkana on Turun ympäristö. Siinä kuvastuu keskiaikainen Turku siltoineen ja valleineen, kivisine kesäkotineen sekä tammisine talviasuntoineen. Hyvin sopiva Turun asemaan on myös Kestin haahden ilmestyminen lännestä. Länsisuomalaista syntyperää todistavat niinkään sanat semmoiset kuin paatti, tyyny, kelmi 1. skelmi, jotka inkeriläisissä toisunnoissa tavataan. Neitsyt Maarian mainitseminen viittaa myös varmasti katoliseen aikaan.

Kysymys on vaan siitä, onko runo varhaisemmalta vai myöhemmältä keskiajalta, kuvaako se vanhaa Koroisten Turkua Rantamäellä vai vuoden 1300 tienoilla nykyiselle paikallensa siirrettyä "uutta" Turkua. Valtioarkeologi J.B. Aspelin[156] on edellisen paikan puolesta tuonut esiin todistuksina Kantelettaresta säkeet:[157]

Istuvi Turun *korolla*,
Turun *kosken* korvasella,

sekä Annikaisen nimityksen Saaren neito, jotka kaikki sopivat siihen Koroisten niemeen tai milt'ei saareen, jonka Vähäjoki muodostaa laskiessaan koskena Aurajokeen. Kumminkin on huomioon otettava, että mainitut säkeet tavataan yksinomaan Vienan läänin kappaleissa,[158] joiden todistusvoima on

kaikista heikoin. Ja mitä nimitykseen "Saaren neito" tulee, on se nähtävästi lisätty vasta Inkerinmaalla, jonka runoissa "Saari" tarkoittaa nimenomaan Kronstadtia eli Retusaarta.

Uuden Turun puolustukseksi voisi myös viitata inkeriläiseen säkeeseen:

Turun uudessa tuvassa.

Mutta pääasia on, että Hansa-kaupan varsinainen valta-aika Suomessa oli 1300 ja 1400 luvulla. Ja toisiin Helka-virsiin nähden on luultavampi että jälkimmäinen vuosisata on Annikaisen virren syntymäaika.

Sekä aiheeltaan että kokoonpanoltaan on Annikaisen virsi täydesti itsenäinen. Tosin löytyy ruotsalainen ballaadi,[159] joka hyvin muistuttaa sen loppuosaa. Nuorukainen ja neitonen ulkosaarella heittävät arpaa siitä, kumpi heistä kauvemmin eläisi. Sekä ensimmäisellä että toisella kerralla voittaa neitonen. Silloin nuorukainen työntää veneen rannasta. Neitonen rannalta huutamaan: "auta minua täältä pois, olenhan morsiamesi!" — "Jos et huoli uida, niin uppoa, kyllä minä saan kauniimman!" Neitonen ui liki maata ja kivelte istahtaen rukoilee Kristusta nostamaan tuulen. Tuuli nousee pohjoisesta, nuorukaisen vene kaatuu kumoon. "Auta minua, olenhan sulhasesi!" — "Jos et huoli uida, niin uppoa, kyllä minä saan kauniimman!"

Yhtäläisyys molempien runojen välillä on kuitenkin ainoasti yksityiseen piirteeseen rajoittuva, että se saattaa olla aivan satunnainen. Yhtä hyvin voisi Annikaisen virren loppusäkeitä verrata eräsen kohtaan Tegnérin Frithiofin sadussa, jossa Frithiof valittaa:[160]

Blåa bolstrar bäddar
Ran i djupet åt oss
Men mig bida dina
Bolstrar, Ingeborg.

Sinipatjat pöyhii
Meille merehen Ran,
Mutta mua vartoo
Patjas', Ingeborg.

Luonnollisesti on mahdoton olettaa todellista yhteyttä, jo siihen nähden että suomalainen runo oli Tegnérin aikana ihan tuntematon. Mutta muutenkin on tästä esimerkistä helppo nähdä, kuinka vähän todistusvoimaa on yhdellä ainoalla yhteisellä piirteellä, tässä tapauksessa yhteisellä vertauskuvalla. Sillä erilaisuus vertauskuvan esittämisessä on siksi ilmeinen: Frithiofin suussa se on epämiehekäs ja äitelä, vaan Annikaisen ivallisessa mielenpurkauksessa on sillä katkeran huumorin kärki, joka yksin tekee runollisesti mahdolliseksi koko vertauskuvan käyttämisen.

Mataleenan, Inkerin ja Annikaisen virsillä on kaikilla oma tarkoituksensa niitä esittäviin neitosiin nähden. Ne muistuttavat heitä olemaan elämässä puhtaita, uskollisia ja varovaisia. Selvä kasvatuksellinen eli pedagoginen silmämäärä on siis huomattavana näissä virsissä, joita määrättiin nuorten tyttöjen laulettaviksi katolisessa pyhäkulkueessa.

Näillä runoilla on myös kaikilla kolmella eri syntyperänsäkin: hengellisen, ritarillisen ja porvarillisen elämän ajatuspiiristä. Ne siis puolestansa todistavat, että keskiajan loppupuolella Suomen papisto ja aatelisto sekä kaupunkien väestö käyttivät suomenkieltä, eivätkä ainoastaan jokapäiväisessä puheessaan, vaan myös ilmaistessaan runollisempia tunteitansa, Siihen aikaan oli suomalainenkin kansanlaulu sanan täydessä ja oikeassa merkityksessä kansan laulu.

9. Helka-virsien loppusäkeet.

Keskeneräisen Annikaisen virren jälkeen lauletaan vielä joukko säkeitä, joiden ajatus ei ole minkäänkokoisessa yhteydessä sen sisällyksen kanssa. Näissä säkeissä voi erottaa kaksikin eri ajatusjaksoa.

Edellinen säejakso sisältää kertomuksen hirvestä, jonka vaahdosta ja karvasta kasvaa onnea tuottava puu.

Hikos hirvi juostuansa,[161]
Joi hirvi janottuansa,
Heränteestä lähtehestä; 30
Siihen kuolansa valutti,
Siihen heitti haivenensa.

Siihen kasvoi tuomu kaunis,
Tuomuhun hyvä hedelmä;
Karkas siihen kataja kaunis, 35
Katajahan kaunis marja.
Joka siitä oksan otti,
Se otti ikäisen onnen;
Joka siitä lehvän leikkas,
Se leikkas ikäisen lemmen. 40

Muodoltaan nämät säkeet hyvin muistuttavat loitsua eli n.k. syntyrunoa. Jonkunlaiseen lemmen taikaan ne viittaavatkin. On kevätkesä, tuomen aika. Tosin on katajastakin puhe, mutta se voi olla myöhempi lisäys. Paitsi runomitan virheellisyyttä ja kaunis sanan epärunollista toistamista, on huomattava, että tässä on kysymys lehtevän oksan taittamisesta — muuksi kuin lehvän t. lehden on käsikirjoitusten lemmen vaikea lukea jo alkusoinnun vuoksi.

Yhtäläisiä piirteitä ei olekaan vaikea keksiä loitsurunoissamme.
Ensimmäiselle kahdelle säkeelle tavataan selvät vastineet pienessä
Karjalan kannaksella laulettussa runossa:[162]

Kaari on kaunis taivahalla,
Kaaressa vesipisara,
Pisarassa pieni l. Luojan lampi,
Lammissa vene punainen,
Venehessä miestä kolme.
Mitä miekkoiset tekevät?
Hiien hirviä sukivat,
Petran poikia pesevät:
"Juokse, juokse, Hiien hirvi,
Pure varpa *juostuasi*,
Juo järvi janottuasi."

Tämä tosin ilmoitetaan "tanssi"-lauluksi. Mutta paitsi alkusäkeitä, jotka ovat yleisestä loitsusta, esiintyvät myös kysymyksessä olevat loppusäkeet Varsinais-Inkerissä loitsurunoon kuuluvina. Koska tämä runo on hyvin harvinainen eikä ennen julkaistu, sopinee se painattaa tähän täydellisenä kolmen kirjaanpanon mukaan, jotka kaikki ovat Hevaalta.[163]

Juoksi hirvi Hiien maalta,
Potki Puolan kankahalta,
Puri varvan juostessahan,[164]
Joi järven janosissahan.
Juoksi uutehen tupahan,
Saksan suurehen salihin,
Herran herkkuhuonehesen.
Näki kyyn oloa juovan,
Maon vierrettä vetävän;
Iski kyytä kylkiluihin,
Ala maksojen matoa.
Kyy itki kylkiähän,
Mato kaljui maksojahan.
Kuka on kyien lypsäjäinen,
Matojen valuttajainen?
Se on kyien lypsäjäinen.
Ken meren lukut lumovi,
Saapi saatanan avaimet,
Saapi salvat saatanalta.
Marketan emo mokoma,
Tuo meren lukut lumovi,
Saapi saatanan avaimet,
Saapi salvat saatanalta;
Tuo oli kyien lypsäjäinen,
Matojen valuttajainen.
Kyy lypsi punaisen maion,
Mato valkean valutti,
Ra'intahan rautaisehen,
Vaskireunahan vatihin.
Sekalutta seulottihin

Seulalla teräksisellä,
Kipeille voitehiksi,
Haavoille parantehiksi.

Enimmin vastaavia säkeitä on kuitenkin löytynyt itäsuomalaisesta Ison tammen synnystä.[165] Muuan Kajaanin kihlakunnassa muistiin pantu kappale sisältää selvästi kuvauksen hirven juoksusta ja karvansa kadottamisesta:[166]

Vilja ennen maata juoksi,
Kave muinen kankahia,
Jopa villat siitä vieri,
Karvat kantahan repesi,
Tuohon kasvoi kaunis tammi.

Toisessa kappaleessa, joka on saatu Ilomantsista, on tuomi säilynyt:[167]

Kuutar itki kultiahan,
Päivätär hopehiahhan,
Vierähti vesipisara
Kaunihille kasvoillensa,
Kaunihilta kasvoiltahan
Riveälle rinnallensa,
Tuosta vierähti norohon,
Tuosta kasvoi kaunis tuomi,
Yleni rutimon raita.

Kolmannessa, Pielisjärveläisessä katkelmassa, tavataan loppuponsi aivan semmoisenaan:[168]

Puu kasvoi pyhälle maalle,
Tammi virran vieremälle,
Raita maalle rautaiselle;
Kuka siitä oksan otti,
Se otti ikuisen onnen;
Kuka siitä lehen leikka[s],
Se leikkas ikuisen lemmen.

Viimeksimainitut säkeet ilmaantuvat myös useassa Venäjän Karjalan tammenrunossa, esim. Latvajärvellä:[169]

Kenpä siitä oksan otti,
Se otti ikuisen onnen;
Ken on lehvän leikkaeli,
Se taittoi ikuisen taian;
Ken on siitä latvan taittoi,
Leikkasi ikuisen lemmen.

Sopii siis ajatella, että nämät Helka-virren säkeet edustavat länsisuomalaista loitsuntapaista "Tuomen syntyä", joka Itä-Suomeen levitessään yhtyi Virosta vaeltaneeseen Ison tammen runoon, sitten kuin tästä alkuansa kertovaisesta runosta oli Itä-Karjalassa laitettu loitsu. Tuomen synty hengästykseseen juosseen hirven kuolasta vastaa täydellisesti Käärmeen syntyä juostessaan uupuneen Juutaksen kuolasta,[170] joka on niinkään länsisuomalainen ja silminnähtävästi kristillinen loitsuluku.

Pakanuuden-aikuisina ei missään tapauksessa ole pakko pitää tutkittavina olevia säkeitä. Puitten pyhittäminen oli katolisuuskoistenkin tapana, jotka niihin myös pyhimyskuvia kiinnittivät. Ja suomalaisista lemmenloitsuista huokuu kauttaaltansa katolinen henki. Yleisesti käännytään niissä rukouksella Neitsyt Maarian puoleen. Tosin on suoranaisten lemmennosto-pyyntö harvinainen, niinkuin säkeissä:[171]

Neitsyt Maaria emonen,
Rakas äiti armollinen!
Nouse lemmen nostantahan,
Kunnian kuku[ta]ntahan. —

Vaan tavallisesti tahdotaan häneltä puhdistus- ja kaunistusvettä, esim.:[172]

Neitsyt Maaria emonen!
Tuo pullo puhasta vettä,
Kannu kullankarvallista.

Mistä vettä, kusta mettä?
Vettä Juortanan joesta,
Pyhän virran pyörtehistä,
Joll' on Ristus ristittynä,
Kastettuna kaikkivalta;
Jolla neito pestänehen j.n.e.

Joskus vielä anotaan lisäksi koristeita, "kultia kulmille ja päälle hyviä hopeita":[173]

Jotta kirkko kiitteleisi,
Kaikki kansa katseleisi;
Paras on pappi kirkossahan,
Minä vieläkin parempi.

Silloinkin kun Neitsyt Maarian nimi puuttuu, on lemmennosto-runoilla enimmäkseen selvästi kristillinen leima, kuten seuraavassa:[174]

Nouse lempi liehumahan,
Kunnia kupahumahan,
Yli kuuen kirkkokunnan,
Yli seitsemän pitäjän.
(Tai: Yli kappelin kaheksan.)
— — —

Kun mä taitan taikavastan,
Lempivastan liekahutan,
Justihin Juhannus-yönä,
Pienen Pietarin välillä;
Mik' on lehtien luku,
Niin on luku sulhasien j.n.e.

Yllämainitut Helka-virsien säkeet selvästi osoittavat, että laulajaneitokset, sen yleisen siunauksen ohella, jonka Helan huutamisesta uskoivat maan kasvulle olevan, itselleen vielä erikseen toivottivat lempionnea. Ja miksi eivät olisi sitä toivoneet? Esiintyvähän he keskellä kukkivaa luontoa, lehviä ja kukkasia kantaen, itse kukkeimmassa iässänsä ja äänen heleinnä kaikuessa.

Helka-virsien viimeiset säkeet kuuluvat:

Jeesuksen jätän sijahan',[175]
Maarian hyvän majahan',
Hyvä on toiste tullakseni,
Parempi palatakseni,
Ennen tehdyille teloille,
Aiotuille anturoille.
Kenenkä telat tekemät,
Kenenkä anturat alomat?
Jeesuksen telat tekemät,
Maarian anturat alomat.

Ylläolevia säkeitä on Lönnrot Kantelettaressaan koettanut sovittaa Annikaisen virteen, jolloin ne saisivat melkein pilkallisen merkityksen: Kesti heittää petetylle neidolle valepyhät jäähyväiset ja lupaa palata takaisin entistä suhdettansa jatkamaan.[176] Mutta kaksi kaikkein viimeistä säettä osoittavat sovituksen peräti mahdottomaksi.

Laulajain, hurskasten katolisten neitosten, omaksi lausumaksi sitävastoin hyvin soveltuu ajatus: "Jumalan haltuun! Näkemään asti! Tulemme toistekin pyhäkulkueessa samaa tietä, jota Jeesus ja Maaria ovat edellämme kulkeneet."

Tämän vähäisen loppuvirren ensimmäiset säkeet ovat idempänäkin säilyneet. Sakkulassa tiedetään laulettun häiden lopussa:[177]

— — —
Jätän tänne jäähyväiset,
Jätän Jeesuksen sijahan,
Maarian tähän majahan.

Samoin muutamassa Pielisjärvellä muistiinpannussa jäähyväisrunossa lopetetaan:[178]

Pois lähen talosta tästä,

Heitän Jeesuksen sijahan,
Maarian tähän majahan,
Hyvä on toiste tullakseni,
Kaunis kapsutellakseni.

Helka-virren viimeiset säkeet siis lienevät katolisella ajalla yleisesti käytettyjä, runomuotoon puettuja hyvästelysanoja.

10. Helka-juhlan alkuperä.

Olemme jo nähneet, että Helka-virret, samoin kuin niiden sävelmäkin, kauttaaltansa ovat katolisperäisiä, vieläpä myöhäkatolisia. Mutta voimmeko siitä päättää, että itse Helka-juhlan menot ovat näiden runojen kanssa samanikäisiä.

Uusimmassa tämän aineen tutkimuksessa t:ri Niemi vastaa kysymykseen kieltävästi. Hänen esiintuomansa perusteet ovat lyhyesti seuraavat.[179]

1. Jos juhla olisi katolisen papiston alkuunpanosta syntynyt, olisi siihen pitänyt jäädä kirkollinen leima; mutta mitään jälkiä litanioista tai hengellisistä virsistä ei siinä tavata, päinvastoin ovat juhlassa esitetyt laulut tavallisia kansanrunoja.

2. Jos papisto olisi tahtonut panna juhlakulkueen toimeen, olisi toinen lähempänä Sääksmäen kirkkoa oleva iso kylä, Huittula, soveltunut paljoo paremmin siihen tarkoitukseen, kuin kaukaisempi Ritvala.

3. Jos tapa olisi kirkon synnyttämä, pitäisi sen olla yleinen.

4. Itse papistosta on lähtenyt se käsitys, että Helkajuhla "vanhana pakanallisena menona" olisi hävitettävä, niinkuin Gottlundin kertomuksesta näkyy.[180]

5. Myös kansa väittää, että juhla on ollut olemassa "maailman alusta" tai ainakin kylän perustamisesta saakka.

6. Se kansan käsitys, että pelot lakkaavat kasvamasta, jos näitä menoja ei ylläpidetä, viittaa pakanuuden aikuiseen kevät-uhrijuhlaan maanviljelyksen menestykseksi.

Viimeksi mainittua väitettä kuitenkin vastustaa t:ri Niemen tiedonanto toisesta epäilemättömästi katolisaikuisesta ja papiston toimeenpanemasta juhlakulkueesta meidän maassamme. Oravaisissa Pohjanmaalla muistellaan olleen tapana hyvän vuodentulon saavuttamiseksi kulkueessa kantaa ympäri pitäjän entisessä kirkossa säilytettyä pyhän Martin kuvaa, silloin kun lähinnä olevat pelot olivat kylvetyt, samalla messuten ja litaniana laulaen.[181] Aivan luonnollista onkin, että katolisena aikana, yhtä hyvin kuin pakanallisena, maata viljelevän kansan pyhät menot etupäässä tarkoittivat maankasvun menestystä. Huomattakoon tässä yhteydessä myös pieni piirre eräässä Matalleenan virren tanskalaisessa toisinnossa, joka päättyy säkeihin:[182]

Matalleena nyt istuvi taivaassa,
Ja rukoilee kaikkien puolesta:
Jyvän puolesta, joka on oraana,
Että hyvin se kasvaisi pellolla j.n.e.

Mitä tulee kansan omiin arveluihin juhlastansa, niin on huomattava että kansan muisti tapahtumien suhteen yleensä rajoittuu pariin, kolmeen sataan vuoteen ja että se etenkin kaukaisempiin ajanmääräyksiin nähden on pettäväinen.

Yhtä vähän luotettava on 1700 luvun papiston käsitys siitä, mikä on pakanuudenaikuisena pidettävä. Että he selvästi katolisiakin muistoja vainosivat muka "pakanallisina", on aivan ilmeistä. Tähän nähden myös vaatimus, että Helka-juhlan pitäisi olla yleisemmin säilynyt, ollaksensa kirkon synnyttämä, kadottaa merkityksensä.

Samoin raukeaa kysymys, miksi ei kirkkoa lähempänä olevassa Huittulan kylässä ole Helan huutamisen tapaa säilytetty. Ettei sekään aikoinaan liene aivan osaa-ottamaton ollut, osoittanee kukaties Lönnrotin kuulema sananlasku, jossa Ritvalan Helka ja Huittulan vainio rinnatusten mainitaan.

Ritvalassa vietetyn juhlan katolista alkuperää ei myöskään vastusta, että sen virret ovat kansanrunoja. Milloin kansan keskiaikaisissa pyhäkulkueissa sallittiin ottaa osaa lauluun, sai se laulaa omalla kielellään ja omia sävelmiään. Läheisenä esimerkkinä kansanlaulun käyttämisestä rukouksenkin tavoin mainittakoon pyhän Yrjänän virsi (*sancti Örjans visa*), jota Ruotsalaiset lauloivat ennen Brunkebergin taistelua 1471; siinä voitettuaan Tanskalaiset Sten Stuure vanhempi vielä rakensi pyhälle

Yrjänälle erityisen alttarin Tukholman Isoonkirkkoon 1488.

Mutta pääasia on, että Helka-juhlan menoihin on jäänyt kirkollinen leima. Sitä eivät todista ainoastaan alku- ja loppusanoihin jääneet viittaukset: "Jumalan joukossa" kuljettamisesta, "Jumaloihin menosta", kukkien siroittamisesta ja tuomen lehvien taittamisesta, joita on edellä koetettu selittää, vaan ennen kaikkea niinkuin professori Eliel Aspelin on suullisesti huomauttanut, itse juhlan menoissa kulkueen edestakaisin käydessään muodostama risti.

Mutta, muistuttaa t:ri Niemi, mitenkä on tältä kannalta käsitettävä se, että juhla-kulkue lopulta nousee mäelle kokkoa polttamaan yötä vasten? Kirkkoko olisi ohjannut kansaa mäille, joilla juuri pakanuudenaikuiset pyhät paikat sijaitsivat? Tähän voi tosin huomauttaa, että katolinen kirkkokin mielellään valitsi näkyviä paikkoja kappeleitansa ja ristinkuviansa varten. Vaan myönnettävä on, että Hela-valkeitten polttaminen — vaikkei sitä vielä ole perinjuurin tutkittu — hyvin saattaa olla pakanuuden ajoilta johtunut tapa.

Solmu ei liene tässäkin tapauksessa ratkaistava muulla kuin yksinkertaisesti poikkipanemalla: katolinen pyhäkulkue virsineen ja menoineen, joka samoaa vuoren ohitse, on eroitettava vanhemmasta vuorella pyhitetystä kokkovalkeasta, jonka ympärillä ei näitä virsiä enää laulettu.

Alkuperäiselle pyhäkulkueelle täytyy ajatella ainoasti yhtä määrättyä päivää vuodessa ja semmoiseksi soveltuu Helka-juhlan pääpyhä Helluntai, joka on samalla koko Sääksmäen pitäjän vanha kirkkopyhä. Oliko aikoinaan pyhäkulkuekin yhteinen kaikelle pitäjälle vai ainoasti erityiselle kylälle, ja kulkivatko jälkimmäisessä tapauksessa Ritvalaiset "jumaloihin" aina kirkolle asti vai oliko heillä pienempi pyhäkkö omassa kylässään, ovat kysymyksiä, joihin tuskin voitaneen toivoa täyttä selvitystä. Mutta epäilemätöntä on, että pyhäkulkueen yhdistäminen Länsi-Suomessa, Hämeessä ja Uudellamaalla vielä tavattavaan "Hela-valkeitten" polttamiseen on juuri säilyttänyt tämän kulkueen menoineen ja lauluineen viime aikoihin asti Sääksmäen Ritvalan kylässä.

11. Hämäläisen runon rakenne.

Onko siis edellä esitettyjen Helka-virsien runollisuus niin köyhä ja kuiva, niiden runopuku niin vaillinainen ja kieli niin virheellinen, kuin on väitetty? Niiden sisällys on jo esitetty; mutta tämän kysymyksen täydellinen ratkaisu vaatii vielä muotupuolen tarkastamista.

Professori Ahlqvist on koettanut todistaa,[183] että vanha runomme nykyisessä muodossaan ei ole voinut syntyä yhteissuomen aikana, koska runon mitta säikeissä semmoisissa kuin: "hete heiluva selällä; lasken lehmäni leholle; vetelete veen kalana" j.n.e., välttämättä edellyttää karjalanmurteen mukaista kerakkeiden astevaihtelua. Eli toisin sanoen, sellaisten säikeitten soveltumattomuus n.k. hämäläismurteihin osoittaisi, että runomme muodollisia vaatimuksia nämät murteet yleensä eivät voi täyttää.

Mutta aivan yhtäläisen johtopäätöksen, vaikka vastakkaiseen suuntaan, voisi tehdä semmoisista Helka-virsien säikeistä kuin:

Pesi Jeesuksen jala'at (Mat. 62);
Pane minua, minkäs tahdot (Mat. 67);
Kanssa *kahdeksan* kesää,
Ynnä *yhdeksän* suvea (Ink. 8-9);
Niin sä lähde lentämähän (Ink. 36).

Miten mahdottomat ne ovat olleet itäsuomen murteelle muuntaa, osoittaa paraiten Lönnrotin yritys Kantelettaressa sovittaa Helka-virretkin Kalevalan "runokielelle". Näiden säikeitten suhteen on hänen täytynyt joko muuntaa sanan muoto tai koko sana taikka rikkoa runon mitta:

Kiesuksen jalat *pesevi*:[184]
Pane minua, minnes *tahot*;
Kanssa *kaheksan* keseä, —
Ynnä syksyä *yheksän*;
Niin sä *lähe* lentämähän.

Toinen murre ei siis itsessään ole toista mahdollisempi mukautumaan ahtaasen runopukuun; kumpainenkin sen vaikeuksista omalla tavallaan aivan yhtä hyvin suoriutuu.

Helka-virsille ominaisia kielellisiä ilmiöitä, joita runonrakennuksessa tulee lukuun ottaa, on vielä huomattava ääntiöiden keski- ja loppuheitossa. Murteellinen keski-heitto esiintyy verrattain harvoin: Inkerin virressä *voit'tu* (= voitettu, v. 19) ja *an'ttu* (= annettu, v. 58). Yleisempi on runomittaan

vaikuttava loppu-i:n heitto.

Supistuvaisten verbien imperfektissä se on aivan tavallinen: rupes (Mat. 60), hikos ja leikkas (Loppus. 28, 39, 40); varas se (Ink. 2) voisi kuitenkin yhtä hyvin olettaa kuuluneen varasi, ja säe: "Karkas siihen kataja kaunis" (Loppus. 35), olisi parempikin muodossa:

Karkasi kataja kaunis,

jos tälle nähtävästi myöhäsyntyiselle säkeelle on annettava todistusvoima.

Yhtä selvä on loppu-i:n käyttämättömyys toisen persoonan suffiksissa: elkiäs (Mat. 47), orihis (Ink. 49), poika-lastas (Mat. 49), muotohitses (Ink. 15); ainoasti kaksi- ja lyhyttävuisen sanan yhteydessä esiintyy kerran -si päätte:

Isäsi ikäinen paimen (Mat. 43).

Ensimmäisen persoonan suffiksissa sitävastoin on loppu-i useammin säilynyt; säännöllisesti yksi- ja kaksitavuisissa sanoissa: vyöni (Ann. 19), sikani (Ann. 13), kannuni (Mat. 30),[185] vaihdellen kolmetavuisissa: kuolleheni (Ink. 11), Lalmantini (Ink. 39), mutta hamehen' (Ann. 17),[186] ja samoin nelitavuisissa, vaikka päinvastoin: veljykäisen' (Ink. 48), nääramiehen' (Ink. 53), pellopaitan' (Ann. 15), kauppamiehen' (Ann. 23), mutta pahempatani, parempatani (Ink. 13-14), siis riippuen ensi tavuun ääntiön pituudesta.

Näitä kielellisiä seikkoja lukuunottaen ei Helka-virsistä ole löydettävissä monta varsinaisesti virheellisenä pidettävää säettä. Lyhyt ensi tavuu nousussa tavataan tosin muutamia kertoja:

Sano kaikki, *mitäs* tiedät (Mat. 48);

Siit *olis* pappi paras tullut (Mat. 58);

Jos sa lienet *_kala_*parvi (Ink. 37).[187]

Mutta nämät harvat virheet voivat olla myöhemmin runoon tehtyjä. Ainakin kolmannen säkeen voi Inkerinmaan toisinoista päättäen arvata alkuaan kuuluneen:

Jos lienet kalainen parvi.

Toiselle löytyy Leinon lesken runossa alkuperäisempi muoto. Ja ensimmäisen on Lönnrot kukaties oikein korjannut, muuttamalla Kantelettaressa *mitäs* sanan muotoon *minkä*. Sitä paitsi eivät paraatkaan itäsuomen runoseudut ole vapaita juuri tämääntämisestä runomitaliisesta virheestä. Liian raskas tai kevyt ensi tavuu tavataan myös toisinaan, esim.

Kolmannen kaivoit karkehesen (Mat. 52)

ja

Se muuttui neiden l. Kestin haaksi (Ann. 8, 10).

Vaan siinä onkin sitten melkein kaikki, mitä voi muistuttaa Helka-virsien runomittaa vastaan.

Mitä alkusointuun tulee, niin säe semmoinen kuin

Hänen kulta-kruunullansa (Mat. 11),

edellyttää kr-yhtymän säilymistä sanan alussa. Lönnrotin yritys Kantelettaressa muuntaa sitä enemmän itäsuomalaiseen äänneasuun:

Hänen kulta-ruunullansa,

sen selvästi osoittaa.

Säkeen kerto on Helka-virsissä aivan yhtä säännöllinen kuin missä muissa Suomen runoissa hyvänsä. Se on paikoittain kolmin- ja kerran (Alkusanoina) kuusinkertainen. Runollista köyhyyttä siinä ei suinkaan tunnu. Viimeinen syytös kielen virheellisyydestä näissä virsissä on vaikea ymmärtää muuten, kuin että se tarkoittaa kirjaanpanojen vaillinaista ja virheellistä asua taikka myöskin niitä väännöksiä, jotka ovat syntyneet vanhojen, jokapäiväisestä käytännöstä pois joutuneiden sanojen ja muotojen väärinkäsityksestä. Mutta että Helka-virsiä sepittäessä olisi tehty kielivirheitä, ei voitane millään todistaa, jos semmoista voidaan ajatella edes mahdolliseksi, kun on kysymys kansanrunoilijasta ja hänen omasta kotimurteestaan.

Muodollisessakin suhteessa Hämmäläisten runous, mikäli sitä Helka-virret edustavat, siis hyvin pitää

paikkansa karjalaisen runon rinnalla. Mitään esteitä ei runomitta ole voinut panna sen kehittymiselle.

Mikä sitten on päävaikuttimena hämäläisten ynnä yleensä länsisuomalaisten runojen vähäisempään lukuun, joka itäsuomalaisiin verraten on ilmeinen? Epäilemättä runoalueiden maantieteellinen asema sekä runojen leviämisen suunta lännestä itään. Siten on kahden puolen Karjalan kannasta kokoontunut suurin osa sekä länsisuomalaisista että virolaisista runoaineksista, joihin lisäksi tulevat vielä Karjalaisten omat luomat, länsisuomalaisia kuitenkin tuskin lukuisimmat. Ja koko tämä kolminkertainen runoaalto on vyörynyt kapeassa uomassa "kahden Karjalan" välillä; savolaiselle alueelle on siitä ainoasti heikko sivulaine ulottunut ja länsisuomen runoalue on siltä jäänyt milt'ei kokonaan hedelmöittämättä.[188] Virossa on tosin heikko vastavirtakin idästä länteen huomattavissa niiden harvojen länsisuomalaisten ainesten suhteen, etupäässä loitsujen, jotka ympäri Suomenlahden Inkerinmaan kautta ovat sinne kiertäneet. Mutta Viron puolella on milt'ei joka ainoassa pitäjässä runolaulu viime aikoihin asti elänyt. Sitävastoin Länsi-Suomessa jo 1600 luvulla, jolloin Käkisalmen läänin ja Inkerinmaan yhdistettyä Ruotsin valtakuntaan, Virosta Karjalaan kulkeva runovirta oli voimakkain, alkoi vanha runo väistyä hengellisten virsien ja uudempien kansanlaulujen tieltä.[189] Lukuunottamatta lasten tuuditus- ja leikkirunoja sekä loitsulukuja, joita käytännöllinen tarve on ylläpitänyt, on aniharva runo Länsi-Suomessa muuten kuin jonkun erityisen aiheen johdosta 1800 luvulle tallentunut.[190] Säilyttävänä aiheena on ollut joskus paikallinen muisto, esim. Elinan surma Vesilahdella, toisinaan joku vuosittain vietettävä juhla, niinkuin voimme nähdä Länsi-Suomessa monin paikoin lauletusta Tapanin virrestä sekä juuri esitetyistä Sääksmäen Ritvalan kylän Helka-virsistä.

II.

Historialliset runot.

1. Suomen kansan historiallinen käsitys.

Kuuluu itäitalialainen oppinut *Domenico Comparetti* on tunnetussa Kalevalan tutkimuksessaan lausunut mielipiteensä, että Suomen kansan runoudessa kokonaan puuttuu historiallinen käsite. "Katolisella ajalla on tosin muutamiin uskonnollis-historiallisiin tapauksiin runomuoto sovitettu, sekä myöhemmin, jälkeen uskonpuhdistuksen, joihinkuihin maallisenkin historian tapahtumiin; mutta ne aineet ovat vähäisiä ja vähäpätöisiä; vanha kertovainen sankarirunous, Kalevalan runous, on jäänyt ulkopuolelle historiaa. Suomalaisten muinaiset kosketukset germaanilaisten ja liettualais-slaavilaisten kansojen kanssa, joista kielitutkimus tietää kertoa, ovat sille tuntemattomat; vanhojen skandinaavilaisten viikingien ryöstöretket suomalaiselle alueelle ja suomalaisten kostoretket Ruotsin puolelle ovat siltä unohtuneet; myös Novgorodin vaiheet, joissa suomalaisilla oli niin suuri osa, Ruotsalaisten valloitukset Suomessa, alituiset ja kiihkeät taistelut Ruotsalaisten ja Venäläisten välillä tämän maan omistamisesta sekä Suomalaisten osanotto niihin, kahtia jakaantuneina, vieläpä Suomalaisten vanhat keskenäiset, Hämäläisten ja Karjalaisten väliset kiistat, ovat kaikki jääneet ilman vähintäkään muistoa Kalevalan runostossa. — — Ainoa todellinen kansa, joka siinä kuvastuu, ovat Lappalaiset. — — Mutta sekin ajatus, että Kalevalassa olisi kaikua entisistä kahakoista eteenpäin tunkeutuvien Suomalaisten ja heidän tieltään pohjoiseen päin väistyvien Lappalaisten välillä, on ehdottomasti hylättävä." [191]

Historiallista hänen mielestään Kalevalan kertovaisissa runoissa ei ole mitään muuta kuin Suomalaisten ja Lappalaisten välinen *kilpailu loitsutaidossa*, joka selvimmin Väinämöisen ja Joukahaisen kilpalaullannossa ilmenee. Syynä tähän historiallisen aineksen puutteeseen hän pitää Suomalaisten shamanismin eli noitauskonnon, joka kiinnittää koko huomion henkimaailmaan, niin ettei todellisille oloille, teoille ja tapahtumille riitä harrastusta.

Voisi mennä vielä pitemmälle ja kieltää Kalevalalta senkin historiallisen perustuksen, joka tässä on sille kuitenkin myönnetty. Väinämöisen kanssa kilpaileva Joukahainen ei näet milloinkaan esiinny "Lappalaisena" kansanrunoissa. Säkeet:

Olipa nuori Joukahainen,
Laiha poika Lappalainen,

esiintyvät rinnan vasta Uudessa Kalevalassa ja ovat Lönnrotin yhdistämiä.[192] Yhtä vähän todistava

on kertomus "laihasta pojasta Lappalaisesta", joka Väinämöiselle pitää viikoista vihaa ja ylenkauvaista kadetta sekä yrittää häntä ampumaan; sillä sitä ei missään tavata itsenäisenä runona, vaan on se myöhempi luomisrunoon liittynyt kasvannainen. Se johtuu nähtävästi eteläisemmästä "Lauri Lappalaisen" runosta,[193] jossa samoin oravaa ammuskellaan ylitse, alitse ja viimein kohti.[194] Lisäksi on huomattava, ettei Sampo-runoissakaan, joissa kuitenkin lähinnä luulisi jotain historiallista piilevän, Lappi käsite Pohjolan rinnalla esiinny useammin kuin kerran Vanhassa ja kaksi Uudessa Kalevalassa, kumpaisellakin kerralla Lönnrotin sovittamana.[195]

Mutta samalla kuin Kalevalan kertovaisilta runoilta on riistetty se historiallinen merkitys, että ne kuvaisivat edes Suomalaisten ja Lappalaisten henkistä voittosilla oloa, kumoutuu myöskin selitys, joka perustuu Suomen kansassa oletettuun erityiseen luonteentaipumukseen.

Shamanismiksi nimitetään Siperian kansojen ja sen johdosta myös suomalais-ugrialaisten pakanallista uskontoa, mutta sama noita- ja henkiusko tavataan vielä Afrikassa ja Amerikassa ja on se aikoinaan ollut Euroopankin, niinkuin koko maailman kansojen yhteisenä uskonnon muotona. Loitsurunous on tosin jotain Suomen kansalle erikoisempaa, vaan jo se seikka, ettei sitä Lappalaisilla juuri nimeksikään ole, varoittaa sitä pitämästä alkuperäisen shamanismin ilmauksena. Kun vielä ottaa lukuun, että Ruotsalaisilla on samansisältöisiä, jos kohta lyhyt- ja suorasanaisia loitsulukuja, niin Suomen kansan ylen runsas loitsurunous on pikemmin pidettävä todistuksena sen taipumuksesta runollisuuteen. Ilmenehän sama taipumus myös sananlaskujen ja arvoitusten, osaksi satujenkin, pukemisessa suomalaisen runon muotoon.

Syynä siihen, ettei Kalevala esitä ainoatakaan senaattori Comparettin luettelemista historiallisista tapahtumista, on hyvin yksinkertaisesti sen runojen myöhemmyys. Kalevalan kertovaisien runojen joukossa on tuskin yhtään, josta sen näennäisesti pakanallinen leima ei tyystemmin tutkiessa ikään kuin haihtuisi; 1300 luku on aikaisin, mihin toistaiseksi millään varmuudella voidaan päästä.

Vertauksen vuoksi huomattakoon, mitä etevä ranskalainen tutkija *Gaston Paris* lausuu muualla Euroopassa kansan suussa säilyneistä kertovaisista runoista. Osoitettuaan että Ranskan kansanlauluilla (chansons), joihin myös Katalonian (cansons) ja Pohjois-Itaalian (canzoni) läheisesti liittyvät, on vielä vastineensa Varsinais-Espanjassa (romances), Ranskan Bretagnessa (gwerziou), Englannissa ja Skotlannissa (ballads), skandinaavisissa maissa (kämpeviser), Alankomailla ja Saksassa (Volkslieder) sekä Kreikassa ynnä slaavilaisilla alueilla, hän lisää:[196] "Minä tahdon vaan muistuttaa, ettei mikäli tiedän ainoakaan mainituista runoryhmistä ajan puolesta huomattavasti eria siitä, minkä olen luullut voivani ranskalaiselle määrätä; kritiikki on niiden ajanmääräyksiä vienyt vähitellen likemmäksi meidän aikaamme. Lukuunottamatta yksityisiä poikkeuksia, joista on varmat todisteet vaadittava, sopii sanoa, että koko tämä lyyrillis-epillisen runouden erinomainen kukoistus puhkesi ilmi Euroopan eri maissa melkein samoihin aikoihin, s.t.s. viidennellätoista tai aikaisintaan neljännellätoista vuosisadalla." Ei mikään estä meitä tähän lausuntoon pääasiallisesti yhtymästä myös Suomen kansan runoihin nähden.

Jos siis tahdomme varmalla perustalla arvostella Suomen kansan historiallista käsitystä, on meidän täytyminen rajoittua keskiajan loppupuoleen ja uuden ajan alkuun. Osoittavatko niiltä ajoilta säilyneet, tositapauksia esittävät runot vähälukuisuudellaan ja vähäpätöisyydellään historiallisen käsityksen puutetta? Siihen kysymykseen vastaaminen vaatii ennen kaikkea näiden runojen yksityiskohtaista tarkastusta.

2. Piispa Henrikin surma.

Aikaisin historiallinen tapahtuma, jota meille kansanruno kuvaa, on Suomen ensimmäisen kristinopin saarnaajan, piispa Henrikin surma. Missä määrin tämä kuvaus on historiallinen, käy paraiten selville, jos tarkastelemme niitä lähteitä, joista tietomme piispa Henrikistä johtuvat ja joista runokin silminnähävästi on ammentanut.

Vanhin tiedonlähteemme[197] on pyhän Eerikin latinankielinen elämäkerta, kirjoitettu niinkuin myös runomitallinen vuorolaulu samasta aineesta luultavasti vuoden 1273 tienoilla, jolloin hänen maalliset jäännöksensä suurilla juhllisuuksilla siirrettiin Upsalan uuteen tuomiokirkkoon. Siinä tosin vain sivumennen kerrotaan, mitenkä tuo kuulu Ruotsin kuningas koottuaan sotajoukon ja otettuaan mukaansa Upsalasta autuaan Henrik piispan, suuntasi retkensä suomalaisia vastaan ja mitenkä hän voitollisena palasi, *jätettyään tänne mainitun autuaan Henrik piispan, joka sittemmin täällä saavutti marttyyri-kruunun.*

Vähäistä myöhempi on pyhän Henrikin oma elämäkerta, joka on niinkään latinankielellä sekä suorasanaisena että runomitallisena säilynyt. Kokoonpantu on sekin kirkkopalvelusta varten, kolmannentoista vuosisadan lopulla, jolloin tämän Suomen kansallispyhimyksen jäännökset tuotiin Nousiaisista Turkuun. Mutta vaikka siinä luonnollisesti kertomuksen päähenkilöön on koko huomio

kiinnitetty, ei siitä merkillistä kyllä löydä mitään todellista tiedonlisää, paitsi että hänen mainitaan olleen Englannista syntyisin. Eerikin elämäkerran laihat lauseet ovat siihen otetut milt'ei sanasta sanaan ja höystetyt tyhjiällä koruloruilla, jotka ainoasti kirjoittajan tietämättömyyttä todistavat.[198] Piispa Henrikin surmaan on kyllä syykin ilmoitettu seuraavin sanoin: "Kun hän puuhasi Suomen kirkon rakentamista ja vahvistamista, viisaasti ja uskollisesti, tapahtui että hän erästä miehentappajaa teon kauheuden tähden tahtoi rangaista kirkkokurilla, jotta ei liiaksi helppo anteeksisaanti yhä yllyttäisi rikoksiin. Mainittua autuuden apukeinoa tuo onneton verenvikainen halveksi ja lisäsi vaan lopullista tuomiotaan, vihaa pitäen sille, joka häntä terveellisesti ojensi. Niinpä kelvoton karkasi oikeuden pitäjän ja hänen oman autuutensa innostelijan kimppuun, jonka julmasti surmasi." Jo Porthan kuitenkin huomauttaa,[199] mitenkä mahdollon on olettaa moisen raa'an pakanan siihen aikaan välittäneen mistään kirkon hengellistä rangaistuskeinoista.

Vielä vähemmän tosiasiallista on tietysti siinä ihmetöiden luettelossa, joka pyhän elämäkertaa säännöllisesti seuraa. Mainittavat niistä ovat ainoasti kaksi ensimmäistä, jotka myös kansanrunoon ovat vaikuttaneet. Kun murhamies — latinankielisessä legendassa aina nimetön[200] — palaa kotiinsa, kehuen että oli karhun tappanut, tavoittaa hän päästänsä hiippaa, jonka oli ryöstänyt surmatulta piispalta; vaan silloin seuraavat mukana kiinni tarttuneina pääkallon nahka ja liha. Seuraavana keväänä — piispa Henrikin surma kuvataan tapahtuneeksi talvella — löytyy hänen poikki hakattu sormensa sormuksen kera jääpalaselta, jonka päällä korppi koikkuu.

Kansan suusta muistiin pantuna tavataan pyhän Henrikin legenda ensi kerran ruotsinkielisessä käsikirjoituksessa, joka on päivätty Nousiaisten pappilassa 18 p. Toukok. 1674. Allekirjoittaja on pastori Albertus Daavidinpoika, joka ilmoittaa sen muistiin panneensa vanhojen ihmisten suupuheitten mukaan.[201] Tarkastusmatkallansa Pohjois-Suomeen[202] oli pyhä Henrik Nousiaisten pitäjässä Killaisten kylässä joutunut Lalli nimisen talonpojan kotiin tämän poissa ollessa ja pyytänyt ruokaa, juomaa y.m., tietysti rehellistä maksua vastaan. Mutta Lallin emäntä oli ollut kovin raaka ja epäystävällinen, vastannut hänelle hävyttömästi ja tykkönään kaikki kieltänyt. Sen vuoksi oli pyhä Henrik antanut palvelijoilleen käskyn ottaa väkisin, vasten tämän tahtoakin, mitä tarvitsivat, vaan jättää ottamastaan kunnollisen maksun; jonka he olivat tehneetkin ja lähteneet tiehensä. Kun sitten isäntä renkinensä oli palannut metsästä, oli emäntä alkanut pahoin panetella pyhää Henrikiä, että hän oli ottanut ruokaa, juomaa y.m. väkisin ja jättänyt lastuja sijalle maksusta. Tästäpä julmistuneena ja kiukustuneena oli Lalli renkineen lähtenyt häntä takaa ajamaan ja tavoittanut Kiulon järvellä, kahdeksan peninkulman päässä Nousiaisista, siellä murhannut hänet ja lyönyt kuoliaaksi. Siinä oli hän myös ottanut pyhän Henrikin hiipan, pannut sen päähänsä sekä palannut iloiten ja riemuiten kotiinsa. Vastan tuleva emäntä oli häntä tervehtinyt ja kummastellut:

"Custa Lalli lakin saanut,
Mies paha hyfven hytyrin?"

Samassa oli Lalli tavoittanut hiippaa päästänsä, jolloin nahka ja tukka pääkalloa myöten oli seurannut mukana. Vielä kerrotaan pyhän Henrikin seuruelleen tiellä ennustaneen kuolematansa ja sen johdosta neuvoneen palvelijoillensa, että ottaisivat pari iestämätöntä nuorta härkää ja antaisivat niiden vetää hänen ruumistaan; mihinkä nämät ensin seisautuisivat, siihen oli merkiksi risti pystytettävä, jommainen seisookin Nousiaisissa Repolan pellolla; kuhunka sitten laskeutuisivat makuulle, siihen hän olisi haudattava ja hänen ainaiseksi muistokseen rakennettava kirkko, joka on juuri pyhän Henrikin nimikko Nousiaisissa. Viimeksi mainitaan, mitenkä hänen kuolemansa jälkeen Juhannuksen aikaan sokea ukko poikansa kera oli soutanut yli Kiulon järven, jolloin poika oli nähnyt korpin jääpalasella jotain nokkimassa ja ilmoittanut asian isälleen. Tämän käskystä likemmä soudettua, oli siellä näkynyt sormi kultasormuksen kera, jonka luota korppi oli lähtenyt lentoon. Sitä oli ukko pyytänyt poikaansa antamaan, pyyhkinyt sillä silmiänsä ja saanut sen avulla heti näkönsä takaisin.

Muutamia vuosia myöhemmin ilmestyi sama tarina painettuna latinankielellä Turun papin Andreas Hasselqvistin väitöskirjassa *Rosa orbis arctoi* 1682. Eroavaisuuksista siinä huomattakoon: pyhällä Henrikillä on seurassaan ainoasti yksi tulkkinsa, jonka käsknee jättää kolmenkertaisen raha-arvon väkisin ottamiensa elintarpeitten sijalle; Lalli yksin ajaa häntä takaa ja huutaa hänelle jälkeen, jolloin hän jää odottamaan ja paljastaa päänsä tervehtiäkseen; Lalli lyö hänet kuoliaaksi kirveellä, iskien samalla peukalon poikki kohotetusta kädestä; läheisestä kylästä lainattu härkäpari päästettynä vapaasti kulkemaan vasta kolmannella kerralla pysähtyy Nousiaisten kirkon paikalle.

Tässäkin, samoin kuin kuin edellisessä, tavattavat suomenkieliset säkeet:

"Custa Lalli Lakin saanut,
Häijy Mies Hyvän Hytyrän?"

viittaavat siihen, että kertomus ainakin osaksi on ollut alkukielellä runomitallinen.

Varsinainen todistuskappale suomalaisen runon olemassaolosta ilmestyi kuitenkin vasta Gregorius

Halleniusen maisteriväitöksessä Mynämäen kihlakunnasta 1741.[203] Se sisältää ne sanat, joilla piispa Henrik ennen kuolemaansa puhuttelee seuralaistansa eli tulkkiensa:[204]

Minun piltin piscuhuni,
Ot' mun luuni lumelda,
Pane silki säckihin.
Ot' sitt' vähäiset häriät,
Jotc' eij ijkän ikes ollet,
An vapana vaelda,
Äl' heit' estä erhetyxist,
Cuhung' ensist seisatt[a]vat,
Sijhen risti rakettackon;
Toisen cusa tavottawat,
Cappel caunis tehtäkön;
Colmannen cusa Kerran,
Kirco coconans coottacon,
Mina sisälle pandacon.

Selityksessä sanotaan härkien toisen kerran pysähtyneen Moision kylän läheiselle mäelle ja kolmannen kerran Nous-Mäelle.

Samat säkeet tavataan myös toisessa runonkatkelmassa, joka löytyy käsikirjoituksena Porthanin jälkeenjääneitten paperien joukossa.[205] Niiden edellä käy pyhän Eerikin varoitus:

"Minun velien Henrich,
Älä mene maalle Suomen!
Kyll sin on monda menny,
Mutt ei ole jälle tullu,
Eikä paljo palainut;"
(johon pyhä Henrik vastaa):
"Osotan liha Jumalani,
Näytän kalkin Kaunin,
Eiköst he hävene häjy."

Vielä on tässä kirjaanpanossa säilynyt Lallin emännän panettelu:

"Täsä olli ruotzi, trani sax[a],
Hän otti leippä u[u]ni päälä,
Heitti lastuja sian,
Otti olta tynyrist,
Paiskais mulda tapill,
Otti heiniä ladost,
Heitti lastuja sian,"

ynnä kuvaus Henrikin takaa-ajosta:

Lalli otti Laakaris,
Benti pitkän keihäs,
Ja Ouleva ison otas.

Ruotsinkielisessä alkuselityksessä luetellaan niinikään Lalli, Bendt, Oloff veljeksinä, jotka ovat kotoisin Nousiaisten Alakylästä Rankilan tilalta. Lopuksi mainitaan kolmeviikkoisen lapsen lausuneen nuo sanat:
"Mistä Lalli — —?"[206]

Ensimmäisen jotenkin täydellisen kirjaanpanon piispa Henrikin surmarunoa julkaisi Porthan selityksissään Paavali Juustenin piispain kronikkaan.[207] Sille omituisista piirteistä on huomattavin, että Lallin emännällekkin on annettu nimi: Kerttu (Chertu). Hänen panettellessaan Lallille "Hämehen Heinirichiä", sanoo paimen patsahalla hänet valehtelijaksi. Sama paimen on Lallin vastassa, hänen palatessaan kotiin piispan lakki päässä ynnä sormus sormessa, joita molempia koettelee irti kiskoa. Tämän ilmoitetaan olevan Hämmäläis-Suomalaisille tunnetun runon,[208] jota vastoin kaikki edellä mainitut runokatkelmat ovat varsinaisesti länsisuomalaisia.

Tämä kappale oli myös ainoa, joka oli Lönnrotilla käytettävänä Kanteletarta kokoonpannessaan (III. n:o 7). Mutta 1856 vuoden Suomi-kirjaan painatti Lönnrot kaksi uutta toisintoa, jotka ylioppilas T. Reinius oli muutamaa vuotta ennen löytänyt runonkeräysmatkallansa Etelä-Pohjanmaalla. Ne ovat viime vuosisadan käsikirjoituksia, Toholammin kappalaisen Antti Kustaa Törnuddin tallentamia. Toinen,

lyhyempi niistä on tämän isän Lohtajan kirkkoherran Antti Törnuddin omalla kädellä muiden kokoomainsa runojen joukkoon kirjoittama; toinen täydellisempi on jonkun talonpojan painokirjaimien mukaan paperille piirtämä.[209]

Jälkimmäiselle löytyy yliopistomme kirjastossa siinä määrin yhtäpitävä vastine, että molemmat voivat olla ainoasti jäljennöksiä samasta alkuperäisestä, Viimeksi mainittu, prof. E.N. Setälän ensi kerran julkaisema,[210] on Andreas Israelinpojan Kampin eli Heikkilän kopioima v. 1739 joulunpyhinä Heikkilän talossa jossain Vaasan puolella Pohjanmaalla. Toisiinsa vertailemalla saamme niille seuraavan yhteisen äänneasun.

Kaksi oli pyhää miestä,[211]

Kaksi kansan ruhtinasta,

Ristiveljestä jaloa;

Yksi kasvoi Ruotsin maalla,

Toinen maalla vierahalla.

Pian kasvoit pinnelliset,

Yksin voilliset ylenit.

Lapsi maalta vierahalta,

Se oli herra Henterikki;

Vaan joka Ruotsisa yleni, 10

Se oli Eerikki ritari,

Ruotsin kuuluisa kuningas.

Sanoi herra Henterikki

Eerikillen veljellensä:

"Läkkämme Hämeheh maallen,

Maallen ristimättömällen,

Paikallen papittomallen,

Kivikirkkoja teettämähän,

Kappelita rakennuttamahan."

Sitten Eerikki ritari 20

Sanoin lausui, suin puheli:

"Veikkoseni, vaimon poika!

Paljon on sinne mennehitä,

Ei paljon palannehita,

Enämpi evännehitä." —

"Toki lähden, en totelle.

Jos minä tapettanehen,

Maan kuningas kaattanehen,

Toinen jäänevi jälillen."

Sitten herra Henterikki 30

Sanoin lausui, suin puheli:

"Pilttiseni pienoiseni,

Vantti vaaksan korkuhinen!

Ota korjani kodasta,

Pane korja kohdallensa,

Perällensä pienikirja,

Anturoillensa aseta.

Ota ohrilta oroinen,

Iduilta isoilihainen.

Maatajouhi maltaisilta. 40

Aisat tammiset aseta,

Ohjat suoniset ojenna,

Pane ränget mursunluiset,

Valjahat majavaamiset,

Harman kaulan kahden puolen.

Pane luokka kynnäppäinen

Harjallen hyvän hevoisen."

Sitten herra Henterikki

Ajella karuttelepi.

Virman peuroja viritti 50

Jälisänsä juoksemahan,

Latoi se lauman laulajita

Päänsä päällen lentämähän,

Otsaansa virvottamahan;

Karhu oli rautakahlehisa,

Teeri rautainen kukersi;
Karhun rautaisen kidasa;
Jänöin valkoisen hypitti
Edesänsä filtin päällä.

Sanoi piltti pikkuruinen, 60
Vantti vaaksan korkuhinen:
"Jo minun tulepi nälkä."

Sanoi herra Henterikki:
"Jo pian taloi tulepi
Lalloila takaa lahden.
Ota kyrsä uunin päältä
Ota olutta kellarista,
Heitä penninki sijahan;
Heinät heinähuonehesta,
Kaurat kaurahinkaloista, 70
Heitä penninki sijahan."

Paha vaimo pannahinen,
Satasyöjä sappehinen,
Sepä kirkui kiukahalta,
Parkui patsahan nenästä:
"Lahka Lalloi kotihin saapi,
Vielä se luunsi luistelepi,
Vielä päänsi päristelepi,
Suonensi sirottelepi!"

Sitten herra Henterikki 80
Kiiruhti taloista poies.

Lalloi kuin tuli kotihin,
Valehteli vanha naara:
"Poikaiseni nuorempani!
Jopa on täsä sitten käynyt
Ruoka-Ruotsi, Syömä-Saksa!
Otti kakun uunin päältä,
Otti olutta kellarista,
Heitti tuhkia sijahan;
Heinät heinähuonehesta, 90
Kaurat kaurahinkaloista,
Heitti tuhkia sijahan."

Sivui Lalloi lahtarinsa,
Piilun pitkän kirvehensä,
Lykkäisi lilyn lumellen,
Kuin oli vuoltu, vuoleskeltu;
Syöksi kalhun kaljamallen
Kuin on talvisen jänöisen.

Lalli hihti hirmuisesti,
Lyly juoksi vinhiästi, 100
Tuli suitsi suksen tiestä,
Savu sauvakon sijasta.

Sitten herra Henterikki
Sanoin lausui, suin puheli:
"Lalloi hihtäin tulepi
Pitkä keihäs kainalosa.
Tunsi hän tuhon tulevan,
Hätäpäivän päällen saavan:
"Pilttiseni pienoiseni,
Vantti vaaksan korkuhinen! 110
Katsokkos kiven takaa —
Ei ole kilpiä kivesä —
Katsokkos takaa tammen,
Varjosta hyvän hevoisen,
Kuhunka luuni lentelepi,
Suoneni sirottelepi.
Ne sinä verkahan vetele,
Sinilankoihin sitele,
Sivu kaikki kaunihista,

Aseta oroin rekehen. 120
Kuhunka orit tauvonnevi,
Siitä härkä pantakohon;
Kuhunka härkä tauvonnevi,
Siihen kirkko tehtäköhön,
Kappeli rakettakohon,
Herran Hentrikin nimehen.

Tosa on härkä tauvonnunna
Nousiaisten hietamaahan,
Hietakankahan nenähän.
Siihen herra Henterikki 130
Ensimmäinen haudattihiin,
Kirkko myöskin rakettihiin
Herran Hentrikin nimehen.

Vaan ei poika pikkuruinen,
Vantti vaaksan korkuhinen,
Keksinyt lumen sisältä
Pyhän miehen peukalota,
Sormia isoin isännän,
Kultasormuksen keralla,
Ennen kuin kesäsydännä, 140
Kuin kevät oli ihana,
Jää oli järvestä sulannut, —
Niin sitten kesäsydännä
Pienen jäänpalaisen päällä
Tuuli aalloisa ajeli
Sormia pyhän urohon.
Kultasormuksen keralla,
Ihmisillen nähtäväksi,
Tunnusmerkiksi jaloksi,
Jotta ei suonut suuri Luoja, 150
Eikä sallinut Jumala,
Veden alle vaipumahan,
Eikä hukkahan tulemahan,
Pyhän miehen peukalota,
Sormia isoin isännän,
Kultasormuksen keralla.

Lalli pahin pakanoista,
Julmin Juudasten seasta,
Joka tappoi pyhän miehen,
Pispan herran Henterikin, 160
Otti korkian kypärän
Pyhän miehen, pispan päästä,
Pani päähänsä omahan,
Kallohonsa ilkiähän,
Meni kiltinä kotihin.

Vaimo kehräis tortillansa,
Sanoin lausui, suin puheli:
"Mistä on Lalloi lakin saanut,
Mies häjy hyvän kypärän?"

Lalli nosti lakkiansa, 170
Hiukset lakkihin imevyit,
Kaikki kamara keralla,
Luikois luusta irrallensa,
Kaikki kallosta erannui.

Loppuosa runoa, niinkuin professori Setälä huomauttaa, on myöhempi liite, jonka runomitan äkillisestä ontumisestakin voi erottaa.

Tuli turpa turvattomaksi,
Pää paha paljahaksi,
Nahattomaksi kuin naudan pää,
Paljahaksi pahan panna.
Sen teki suuri Luoja,
Salli väkevä Jumala, 180

Imeheksi isoiksi,
Tunnusmerkiksi jaloksi.
Nyt on pispa ilosa,
Lalli piinasa pahasa.
Pispa enkelein kansa laulelee,
Ilon virttä veisailee.
Lalli Hiidesä hihtelevi,
Lylyinensä luistelevi,
Piinan savuhun sakiähän,
Sauvallansa satuttelee. 190
Pirut pahoin pistelevät,
Helvetin heltehesä
Sielu parkaa vaivailevat,
Piinailevat hirmuisesti.
Varjele sieltä meitä vaka Jumala,
Ja estä totinen Luoja,
Saata salihin taivahasa,
Ilohon ijankaikkiseen,
Päästä häjystä mailmasta.

Mutta muussa runossa ei ole monta virheellistä säettä. Paitsi neljää säettä (vv. 132, 157, 159, 172), joissa samoin kuin muutamissa Helka-virsienkin säkeissä on lyhyt pääkorollinen tavuu nousussa, on ainoasti toiset neljä (vv. 18-19, 54, 153), jotka eivät mitenkään näy runomittaan mahtuvan. Merkillistä on, että näissä kaikissa esiintyy kolmannen infiniitivin illatiivi -mahan, joka Hämeen ja Etelä-Pohjanmaan murteissa esiintyy myös lyhennettynä *-h-n* päätteisenä. Mainitut säkeet ovat siis mahdollisesti korjattavat:

v. 54: Otsa'ansa virvottahan;
v. 153: Eikä hukkahan tulehen;
vv. 18-19: Kivikirkoja tekehen, Kappelita rakentahan
tai:
Kivikirkot teettämähän, Kappelit rakennuttahan.

Piispa Henrikin surmarunon ijästä on jo Porthan lausunut, että se ei voi olla vanhin mahdollinen.[212] Tätä lausuntoa on kyllä koetettu kumota,[213] mutta yhtähyvin se vielä pitää paikkansa niin käsitettynä, että kansanrunon täytyy olla ainakin myöhempi sitä latinankielistä legendaa, johon se pääasiallisesti perustuu, eli siis vuotta 1300. Semmoinen tieto kuin Porthanin julkaisemassa hämäläisessä toisinnossa, että Henrik oli kotoisin Kaalimaasta s.o. Gaelin maasta eli Walesista, viittaa selvästi opilliseen lähteeseen. Tosin syy piispan surmaan on runossa peräti eriävällä tavalla esitetty, Mutta sekin on nähtävästi perästäpäin keksitty. Jo nimitykset Ruoka-Ruotsi, Syömä-Saksa edellyttävät muukalaisten väkivaltaista vierailemista tapana, johon kansan oli aikain kuluessa täytynyt tottua. Itse Lallin nimikin tuntuu myöhempisyntyiseltä. Jos otamme huomioon, että hänen veljeinsä nimet Pentti ja Olavi ynnä vaimon Kerttu s.o. Gertrud ovat kaikki ruotsinkielen ja kristinuskon mukana tulleita, niin nimi Lalli tuskin voinee olla muu kuin väännös Laurista. Aiheena siihen, että juuri se tuli piispan murhaajalle valituksi, saattaa ajatella olleen "lakki" sanan vaatiman alkusoinnun tuossa yleisimmin säilyneessä runon säkeessä: "Kusta Lalli — —".[214] Historiallisesti alkuperäistä ei tietysti sekään ole, että piispa Henrik juuri ennen surmaansa olisi ennättänyt tai edes tahtonut ajatella maallisten jäännöstensä korjaamista ynnä niiden pyhittämistä ristillä, kappelilla ja kirkolla; tällöisten pyhien paikkojen määrääminen vetojuhtien vapaan kulun tai muuten ikään kuin arvan kautta oli keskiajalla yleinen tapa.[215]

Kysymys voi siis ainoasti olla siitä, kuinka myöhään vuoden 1300 jälkeen kansanruno on muodostunut. Aikaisin kirjallinen todistuskappale sen olemassa olosta on Maskun Hemmingin *Piae cantiones* nimisen keskiaikaisen virsikokoelman suomennoksessa, joka ilmestyi painosta v. 1616. Siinä virressä näet, jonka aineena on kristinuskon tuominen Suomeen, lauletaan piispa Henrikistä:

suomeksi:

Jäi tännä pyhä Piispa Henrich
Pakanoit opettaman.
Jollen pahoin palcan maxoi
Lalli paha pacana,
Pyhän Piispan murhaldä tapoi,
Vuodhatt veren viattoman.

latinaksi:

Sanctus praesul hic Henricus
Comes fit exilij.
Subit poenas patienter
Palmam per martyrij,
Adest lictor vehementer
Potum dans exitij.

Niinkuin näkyy on säe:

Lalli paha pacana,

jolla ei ole mitään vastaavaa latinankielisessä alkutekstissä, otettu eteläpohjanmaalaisen toisinnon säkeestä:

Lalli pahin pakanoista (v. 157).

Mutta vielä varhaisemman ajanmääräyksen saamme, jos otamme lukuun runomme edellä huomautetun vaikutuksen Sääkmäen Ritvalan Helka-virsiin. Siitä arvaten voimme ainakin vuoden 1500 panna myöhäisimmäksi runon syntymisajaksi, ja pitäen kiinni vuodesta 1300 sen aikaisimpana rajana, emme siis erehtyne jos päätämme piispa Henrikin surman runoon pannuksi keskiaikamme jälkimmäisellä puoliskolla. Ennen keskiajan loppua oli se myös saavuttanut täydellisimmänkin muotonsa, yllä painetun eteläpohjanmaalaisen, johon juuri Helka-virsissä säilyneet säkeet kuuluvat.

Selvää on, näet, ettei tätä runoa ole aina ja joka paikassa samalla tavalla laulettu, vaan että se on vaihdellut, kasvanut ja kehittynyt. Helposti voikin erottaa varsinaisesti länsisuomalaiset katkelmat Hämeen Suupohjan kappaleista. Huomattakoon esim. edellisissä härkäparin valjastaminen ja kolme kertaa seisahtuminen, joka on nähtävästi alkuperäinen piirre; sitä vastaa yhden härän yhden kerran pysähtyminen hämäläisessä tai ensin oriin ja sitten vasta härän uupuminen molemmissa eteläpohjanmaalaisissa toisunnoissa.[216]

Onko piispa Henrikin surmarunoa Itä-Suomessakin tunnettu, on hyvin epäiltävää. Tosin tavataan siellä muissa runoissa samantapaisia säkeitä, mutta useimmissa tapauksissa voi osoittaa, ettei tämä runo ole ainakaan suoranaisesti vaikuttanut.

Niin esim. vastaavat täydellisenä tähän painetun runon säkeitä 16-17 ja 107-108 Vienan läänin Sampo-jaksossa:[217]

Tuonne tuuli tuuvitteli
Pimeähän Pohjolahan
Paikoille papittomille,
Maille ristimättömille.
Jouvuin puulle pyörivälle,
Varvalle vapisevalle,
Jo tunnen tuhon tulevan,
Hätäpäivän päälle saavan.

Mutta edellinen säepari tavataan myös lukuisissa loitsuissa, joista se on varmaan Sampo-runoon ja mahdollisesti myös piispa Henrikin surmaan otettu. Jälkimmäinenkin yhdistys on yleisempää laatua, kuin että se kumpaiseenkaan runoon erityisesti kuuluisi. Virossa se esiintyy nähtävästi oikeampaan paikkaan sovitettuna Maretan (= Marketan, Marjatan) runossa:[218]

See tundis tusad tulema,
Hädapäevad peale kaima,
Pani poja põesaaie j.n.e.

Hän tunki tuskain tulevan,
Hätäpäiväin päälle käyvän,
Pani pojan pensahasen.

Niinikään säkeet 23-24 löytyvät Vuokkiniemellä Väinämöisen Tuonelassa käynnin yhteydessä:[219]

Äiä on sinne mennehiä,
Ei paljo palanneina.
Vähä sieltä tullehia.

Vaan nekään eivät loitsurunoissa ole tuntemattomat, esim. eräässä sotarukouksessa Kajaanin puolella:[220]

Varjele vaka Jumala,

Sorkista sotahevoisten —
Äiä on sinne mennehiä,
Vaun vähän palannehia.

Säkeillä 95-98 on vastineensa parissa Venäjän-Karjalan Hirven hiihtorunossa:[221]

Lykkäsi lyllyn lumelle
Kuin on voina vuolakkeena,[222]
Kantoi kalhunsu sivulle
Kuin on kiitävän havukan.

Lykkää lyllyn lumelle,
Solahutti suopetäjän,
Kuin on ruskean reposesen
Eli valkean jäniksen.

Hirven hiihtorunossa niitä ei etelämpänä löydy ja ovat ne siis myöhempi lisäys. Etteivät ne Lallinkaan hiihdon yhteydessä ole syntyneet, tekee luultavaksi siinä seuraava jatko. Säkeet 101-102 johtuvat näet ilmeisesti metsästysluvuissa yleisestä säeparista:[223]

Tuli suihki suksen alta,
Savu sauvani nenästä.

Lisäksi on mainittava, että lyhyemmässä Suupohjan toisinnossa esitetään "Hämeen Heinerikon" ja Eerikki ritarin kasvamista eri paikoissa lapsena seuraavalla tavalla:[224]

Joka kasvoi kaupungissa,
Se kasvoi kanan munilla;
Joka Suomessa sikisi,
Suomen suurilla härillä.

Näille löytyy näennäinen vastine muutamassa Kullervo-runon muistiinpanossa Soikkolasta:[225]

Untoi Suomessa yleni,
Söi Suomen sianlihoja;
Kaukoi kasvi Kaarostassa,
Kaarostan kananmunilla.

Säkeet ovat Kullervo-runossa niin harvinaiset, etteivät ole voineet siihen alkuansa kuulua. Vaan yhtä satunnainen ja sopimatonkin lisäys ne ovat piispa Henrikin runossa. Jos niillä on mitään todellista yhteyttä, niin voi se ainoasti siitä johtua, että kumpaisetkin ovat jostain kolmannelta runosta lainatut.

Lisäksi voisi piispa Henrikin ajon kuvaukseen, vv. 50-59, verrata sulhasen ajon esitystä Venäjän-Karjalan häärunoissa:[226]

Kuus' oli kullaista kakoista
Vempelillä kukkumassa,
Seitsemän siniotusta,
Länkilöillä laulamassa.

— — —
Oliko ruskea reponen
Eessä tietä noutamassa,
Vai oli valkoinen jänönen
Jälessäsi juoksemassa,
Jottei pystyis noiannuolet j.n.e.

Yhtäläisyys on vaan liiaksi vähäinen, että voisi todellista yhteyttä olettaa. Jonkunlaisena suojelevana taikana voi tosin eläimiä molemmissa tapauksissa ajatella. Mutta piispaa ympäröivien eläinten kesyys lienee etupäässä osoitteena hänen pyhyydestään. Kuitenkin jää siltäkin kannalta katsoen näihin säkeihin muutamia kysymysmerkkejä. Miksi on karhu rautakahleehissa? Tarkoittaako se todellista karhua, jota on opetettu reen takakannoilla seisomaan mahtavan herransa suojana? Vai onko se ainoasti rekeen kiinnitetty karhun kuva, koska sen myös sanotaan olevan rautaisen, teeri rautainen kidassa? Ja miten on käsitettävä, että lintujen toimenä oli myös vilvoitella piispan otsaa — talvella?

Lopuksi jää jäljelle mahdollisina todistuskappaleina piispa Henrikin surmarunon leviämisestä idemmäksi säe: "Piltti pieni piikaseni", Latvajärven Arhipan laulamassa Luojanvirren toisinnossa,[227] sekä nimitys Ruoan Ruotsi Ilomantsin kilpakosinta-runossa.[228] Yöntytön, hämärän neidon kysymyksen:

"Kunne menet Ruoan Ruotsi?"

Ruotsi varsin vastoavi j.n.e.

Olemme kuitenkin jo nähneet, mitenkä yksinäinen sanayhtymä, niinkuin Annikki Saaren neito, on voinut kulkea Vienan lääniin asti, ilman että itse Annikaisen virttä on milloinkaan niin pohjoisessa laulettu. Jos mainitut sanat ovatkin esillä olevasta runosta alkuansa lähteneitä, jota ei saa ehdottomasti varmana pitää, niin ovat ne hyvin voineet jonkun muun runon mukana niin kauas itään eksyä.

Piispa Henrikin surma on siis puhtaasti länsisuomalainen runo sekä syntyynsä että leviämiseensä nähden. Kuvauksen kauneuteen ja runomitan sujuvaisuuteen katsoen se kehittyneimmässä ja täydellisimmässä muodossaan vetää täydesti vertoja Itä-Suomen parille kertomarunoille.

Mutta voiko sitä pitää historiallisena runona? Se ei ole suoranaisesti itse tapauksen johdosta runoiltu, vaan paljoa myöhemmin kirjallisen legendan nojalla sepitetty. Legendassakaan ei ole historiallisesti perustettua muuta kuin se tosiasia, että Englannista kotoisin oleva Upsalan piispa Henrik seurasi Eerik kuningasta hänen ristiretkellensä Suomeen, jonne jäi hänen jälkeensä kristinuskoa levittämään sekä sen puolesta kuolemaan. Nämät harvat pääpiirteetkin on professori Schückerin oppilas Knut Stiernan tutkimuksessaan Eerik Pyhästä yrittänyt pyyhkäistä pois historian lehdiltä. Hän epäilee, että Upsalassa on ollut paavin vahvistamaa piispaa ennen vuotta 1164 sekä että Eerik Jedvardinpoika, joka hallitsi vaan viisi vuotta (1156-60) ja ainoasti osaa Ruotsin maata, joka lisäksi oli pakanuuden puoltajan Blot-Svenin tyttären poika ja itse epäluulon alainen erään munkkikunnan vainosta, on ennättänyt, voinut tai edes tahtonut tehdä ristiretkeä Suomeen. Samoin kuin hän kuningas Eerikin pyhyyden koettaa johtaa sekoituksesta toiseen Eerik nimiseen muukalaiseen lähetyssaarnaajaan, joka saarnatessaan Pohjois-Svealaisille sata vuotta aikaisemmin ansaitsi marttyyrikunnian mestauksen kautta, tahtoo hän myös pyhän Henrikin tarinan pitää siitä pelkkänä toisintona. Yhtäläisyyksinä hän huomauttaa: että mainittu Hericus peregrinus oli luultavasti Englannista kotoisin, niinkuin kaikki muut 1000 luvulla tunnetut kristinopin levittäjät Ruotsissa; että hän vaikutti juuri Upsalan tienoilla; että häneltä hakattiin pää poikki; sekä että nimet Eerik ja Henrik latinankielisessä kirjoituksessa helposti sekoittuvat: HERICUS HERICUS.

Tosin Knut Stiernan todistelutapa ei tunnu täysin vakuuttavalta ja on sitä vastaan historioitsijan puolelta tuotu painaviakin uusia todistuskappaleita.[229] Mutta oikeaksikin oletettuna ei se kuitenkaan muuta käsitystämme siitä, voiko Piispa Henrikin surmarunoa lukea historiallisten joukkoon. Sillä epäilemättömänä pysyy, että Suomenkin kansalle on tuotu kristinusko ja että se kallein lahja, minkä kansamme konsanaan on vastaanottanut, on vaatinut ei ainoastaan yhden, vaan useamman todistajan hengen. Ja tämä tosiasiallinen tausta piispa Henrikin surmarunossa antaa sille kieltämättä enemmän historiallista viehätystä, kuin minkään yksityisen piirteen todenmukaisuus.

3. Elinan surma.

Historiallinen on myös runo Elinan surmasta, joka perustuu tositapaukseen. Asiakirjat keskipaikoilta 1500 lukua kertovat eräästä *Klaus Djeknistä*, että hän oli tyranni ja konna, joka aivan aiheettomasti ja syyttömästi poltti oman vaimonsa ynnä ainoan lapsensa siitä aviosta. Tämä hänen vaimonsa oli nimeltä Elina ja kotoisin Orkovakkisista Mynämäellä (nykyisessä Mietoisten kappelissa). Itse hän omisti läheisen Nyänäisten kartanon ja mainitaan v. 1390 Hämeen tuomarina sekä Pohjois-Suomen ja Maskun tuomarina vv. 1407-1434. Hänen toinen puolisonsa oli Laitilan Isontalon Kirsti, joka hänelle synnytti kaksi poikaa ja seitsemän tytärtä. Yhden tyttärensä häitä hänen tiedetään viettäneen v. 1418, niin että edellisen vaimon surman on täytynyt tapahtua jo 1300 luvun loppupuolella.[230]

Kansanruno on kuitenkin koko seikan siirtänyt lähes sata vuotta eteenpäin ajassa ja sovittanut Klaus Djeknin tyttärenpoikaan Klaus Kurkeen. Tapahtuman paikan runo asettaa Laukon kartanoon Vesilahdella, jonka tiedetään olleen Klaus Kurjen hallussa. Hänen virkaansa Ylisen Satakunnan tuomarina soveltuu hyvin kuvaus teeskennelystä käräjamatkasta Pohjanmaalle s.o. Laukosta pohjoisessa oleviin pitäjiin. Myös runon loppu mukautuu Klaus Kurjen kohtaloon. Verrattain nuorena hän katoaa tietämättömiin — vuoden 1474 jälkeen häntä ei enää mainita, jota vastoin Klaus Djekn eli hyvin vanhaksi.

Tämä paraassa ijässä olevan vaikutusvaltaisen miehen äkillinen poistuminen keskeltä toimintaansa on epäilemättä antanut kansan mielikuvitukselle aiheen häneen sovittamaan vanhan sukutarinan. Hänen oman sekä hänen jälkimmäisen vaimonsa Elina Stenbockin nimien yhtäläisyys tietysti vielä helpoitti tarinan siirtoa.

Esimerkin samantapaisesta siirrosta, vaikka päinvastaiseen suuntaan, on professori Schücker osoittanut Ruotsissa.[231] Siellä löytyy kaksi tositapauksellista balladia, joista toinen kuvailee Eerik XI:n kälyn Benedictan ryöstöä Vretan luostarista v. 1245 ja toinen hänen tyttärensä Ingridin, jo kihlatun

morsiamen, väkivaltaista anastusta v. 1288. Mutta noudattaen periaatetta, ettei kaksi kolmanna, on myöhempi kansanrunous vielä Benedictan äidistä pannut kokoon kertomuksen, että hänetkin muka olisi ryöstetty, joka ei ainoastaan ole todistamatonta, vaan myös vääräksi todistettavissa. Samalla tavalla, huomauttaa professori Schück, esiintyvät Ranskankin sankari-runoissa (Chansons de geste) samat seikkailut, ainoasti hiukan toisinneltuina, alkuperäisen uroon sekä isän että pojan myöhemmin sepitetyissä elämäkerroissa.

Tarinan pukeutumisen runomuotoon voisi ehkä ajatella johtuvan semmoisten skandinaavilaisten ritariballaadien esimerkistä, joissa on aiheena hyljätyn jalkavaimon kosto. Muutamassa niistä kerrotaan, miten Kirsti niminen tulee Herr Pederin häihin, katselee joka nurkan nähdäkseen, minne sulhanen ja morsian ovat asettuneet, ja sitten syyttää kartanon tuleen, jossa kaikki hääväki saa surmansa.[232] Toisessa ballaadissa herttuan jalkavaimo katselee, kuinka tämä laittautuu kosimaan kuninkaan tyärtä, joka on laivalla tullut rantaan: "sitä neitoa et ikänäsi saa!" Samoin herttuan tuodessa morsianta linnaansa, hän katselee ja lausuu uhkaavia sanoja, jotka toteuttaa myrkyttämällä molemmat. Herttuan veli lopuksi poltattaa ilkiön.[233]

Yhtäläisyydet näiden laulujen ja Elinan surmarunon välillä ovat kuitenkin liiaksi yleisiä, että ne oikeuttaisivat minkäänlaista todellista yhteyttä oletamaan. Semmoiset yhteensattuvat piirteet kuin Kirsti nimi ja polttamalla surmaaminen ovat sitä vähemmän todistavia, kun suomalainen runo juuri niiden suhteen voi nojautua yksityiseen todelliseen tapahtumaan.

Sitä paitsi löytyy toinen suomalainen paikallistarina, joka on siksi yhtäläinen, että se on helposti voinut sekaantua Klaus Djeknin julman teon muistoon ja vaikuttaa, että hänen toisesta vaimostaan Kirstistä, vastoin ilmeistä todellisuutta, tehtiin palvelija ja jalkavaimo. Nykyisen Salon kauppalan läheisyydessä Kärkään tilalla muistellaan muinoin eläneen erään Horn-suvun jäsenen, joka oli kyllästynyt nuoren ja kauniin puolisonsa rakkauteen ja mieltynyt yhteen hänen kamarineitsyeensä.[234] Tämän kun teki mieli menettää emäntänsä, päästäkseen itse sijaan, viekoitteli hänet luhtiin, johon jo edelläpäin oli laittanut talon pulskimman rengin elikkä satuloitsijan, Pertteli nimisen, salpasi salaa oven ja meni kantelemaan, kun isäntä tuli kotia, emännän muka uskottomuutta. Vihoissaan — tai ainoasti teeskennellen vihastusta — isäntä pani luhdin palamaan ja poltti siinä elävältä sekä viattoman vaimonsa että parhaan palvelijansa.[235] Kun eivät oman maan senaikuiset tuomioistuimet niin mahtavalle ja rikkaalle miehelle mitään voineet, toimittivat poltetun vaimon sukulaiset asian paavin kuuluviin, joka julisti hänet kirkon kiroukseen, kunnes synteinsä sovitukseksi oli rakentanut kolme kirkkoa kivistä ja vaeltanut paljain polvin niiden väliä. Säästääkseen vaivojaan oli silloin Horn rakennuttanut Uskelan, Halikon ja Perttelin kirkot hyvin liki toisiaan; siitä huolimatta kuluivat hänen polvensa, ennen kuin oli määränsä loppuun kontannut, ja hän vaipui kuolijaaksi Lustojan ahteella. Syntisenä vielä hän puettiin säkkiin ja tuhkaan sekä siten haudattiin.[236]

Nähtävästi on jälkiosa tarinaa syntynyt sen johdosta, että haluttiin selitystä, miksi mainitut kirkot olivat rakennetut niin vähän matkan päähän toisistaan. Perttelin kirkkoa sanotaan vanhimmissa kirkon arkiston asiakirjoissa vuodelta 1440 vielä uudeksi. Tarina ei siis voi olla sanottavasti aikaisempi. Että sen alkuosa on Djeknein suku-muistoista riippumaton, osoittaa eroavaisuus poltettuihin henkilöihin nähden: toisella puolen on vaimo ja renki, toisella vaimo ja lapsi.

Molempien tapausten yhdistäminen on huomattava Elinan surmarunossa, jossa Klaus Kurki polttaa vaimonsa, renkinsä ja vielä vastasyntyneen lapsensa. Vaikka viimeksi mainittu runon juoneen nähden tuntuu ainoasti vaikutuksen enentämiseksi keksityltä lisäykseltä, ilmenee kuitenkin runon omasta sekä Klauksen valituksesta, että juuri lapsen menettäminen vaimon ohella on tässä pääasia; rengistä ei ole sen enempää puhetta, kuin että hän taivaassa saa kunnioittavasti seista oven edessä. Tuntuu siltä, kuin runossa kuvattu teko ja teon syy eivät täysin yhteen soveltuisi, ja se seikka on tuskin muuten selitettävissä kuin olettamalla, että Klaus Djeknin ilkiyöhön, joka oli sovitettu Klaus Kurjen nimelle, liittyi vielä Hornin tarinan sisältämä juoni. Tämä suurin kaikista erikoisrunoistamme on siis sekä aineksiltaan että kokoonpanoltaan perin suomalainen.

Elinan surmasta löytyy neljä eri kirjaanpanoa, kaikki Vesilahdelta. Pisin ja täydellisin (A) on Lönnrotin,[237] joka niinkuin tiedämme oleskeli siellä kotiopettajana. Lönnrotin käsikirjoituksissa on toisistakin kaksi (B ja C) säilynyt,[238] joita molempia hän on myös käyttänyt runoa kokoonpannessaan Kanteletarta varten (III. n:o 8). Säkeitten paikoilleen sovituksesta on huomattava, että vv. 9-10 ovat kansanrunossa (B) veljien lausumat kosinnan jälkeen:

Istu kaicki pöydän pä[äs]sä:
"Elina minun sisaren,
Ejko mu[u]lta ylpiämpä,
Kuin on Klaus Kurki?"

Sitävastoin vv. 45-46 ilmaantuvat säkeitten 16-18 ja 6-8 välillä (C);

Nousit kaikki seisovalle.
"O mun muori kuldaiseni,
Älä minua Clavull anna!" —
"Mistäs sinä Clavun tunnet?"

Lisäyksistä ovat etupäässä mainittavat sananlaskun-tapaiset säkeet 347-348:

Itku ei Laukosta laka'a,
Valitus Vesilahesta.

Vielä Kantelettaren ilmestymisen aikaan mainitsee Lönnrot muistutuksessa ruotsinnokseensa, joka on painettu Suomi-kirjaan 1842, vanhojen naistenrunojen runoa laulaneen. Mutta tämänkin, samoin kuin Helka-virret, on kansan muistista syrjäyttänyt arkkijulkaisu, joka nimellä Laulu Klaus Kurjen surmaamasta Eliinasta ilmestyi painosta Turussa v. 1847. "Tämä laulu", sanotaan sen loppulauseessa, "jota vielä 1818-22 vuosien aikoina laulettiin monelta sen aikaselta vanhalta ihmiseltä Vesilahdessa, erinomattain Hinsalan kylässä — joka on Ruottin virstan paikoilla Laukosta — on tähän otettu 'Kanteletar' nimisen kirjan kolmannesta osasta. — — Tähän on se muutettu sille puheen-parrelle, jolla sitä Vesilahdessa lauletaankin, ja lisätty niin monella värsyllä, kun siihen vissiin on tietty, usiamman Lauajan todistuksesta, kuuluvan". Lauluarkkiin lisätyt säkeet ovat otetut neljännestä Gottlundin kokoelmassa säilyneestä toisinnosta (D), joka on suomalaisena kirjailijana tunnetun, Vesilahden Hinsalan kylässä lapsuutensa viettäneen Juhana Fredrik Granlundin paperille panema.[239]

Elinan surma on merkillinen vilkkaasta ja lyhyestä esitystavastaan sekä näytelmäntapaisuudestaan. Koko toiminta liikkuu keskustelujen kautta eteenpäin. Selittäväisiä välisäkeitä ei tapaa aina eri kohtaustenkaan välillä, eikä yleensä muulloin kuin joku muutos paikassa tai ajassa on ilmaistava taikka kuin se tapa, jolla jotain tulee lausuttavaksi, on erittäin huomautettava,[240] esim. Elinasta: *vaka neitsynen vastaapi*, Kirstistä: *salaa sanoi* ja Klauksesta: *puhui suusta kiivahasta* (A). Jos siis semmoiset säkeet erivälillä tavalla painettaisiin ja jos eri näytökset ja kohtaukset sekä eri henkilöiden puheet tavanmukaisesti merkittäisiin, niin runo loppuarvosteluineen muistuttaisi muodoltaan jonkunlaista vanhanaikuista draamaa.

Näytteen painattamiseen on sitä suurempi syy, kun Lönnrot omaa kirjaanpanoansa, joka siksi paraiten soveltuu, ei ole — omituista kyllä — aivan täydellisesti käyttänyt Kantelettaren laitokseensa. Kielen ja runomitan puolesta ei tämä, yhtä vähän kuin muutkaan kappaleet, ole enää korjattavissa; ajan hammas on runoa, jolla ei niinkuin Helka-virsillä ollut säännöllisen juhlamenon pyhittämää laulutapaa, siinä määrin kuluttanut, ettei sen alkuansa tarkoitettua muotoa vertailevankaan tutkimuksen ole mahdollinen joka kohdassa löytää.

ELINAN SURMA.

Näytelmäntapainen kansanruno.

ENSIMMÄINEN NÄYTÖS.

Ensimmäinen kohtaus.

Elinainen neitty nuori
Meni aittahan mäellä
Vaskivakka kainalossa,
Vaskiavain vakkasessa.

Elina:

Tuollapa tulee Klaus Kurki!

Äiti:[241]

Mistäs tunnet Klaus Kurjen?

Elina:

Tunnen tuiman käytännöstä,
Jalan jalon heitännöstä.[242]

Toinen kohtaus.

Klaus tuo mäelle tuli,
Sadat miehet saattamassa,
Sadat satulahevosest,

*Miehillä kultakannukset,
Hopiahelut hevosilla.*

Klaus:

Onko teillä neityttä myydä,
Piikaa vasteeni pidetty?

Joku talonväestä:

Hepo meillä mäellä myydän,
Kartanolla luukavia,
Vaan ei piikaa pihalla myydä,
Eikä kaupita kartanolla.
Kyll' on meillä tupiakin:
Tupa meill' on yljän tulla,
Tupa tulla, toinen mennä.
Talli meill' on hevoset panna,
Vaja varsat valjastella;
Naula meill' on satulat panna,
Laskea hevoisten helut.

Kolmas kohtaus.

*Klaus tuo tupahan tuli,
Miekallans' oven avasi,
Tupellansa kiini tunki.
Elinan viisi veljestä
Istuit kaikki pöydän päässä,
Nousit kaikki seisotellen.*

Klaus:

Onko teillä neityttä myydä,
Piikaa vasteeni pidetty?

Joku veljeksistä:

Ei ole meissä neittyin myyjää,
Eikä naisten naittajata;
Astu toisehen tupahan,
Kysy ensin äidiltäni.

Neljäs kohtaus.

Klaus tuo kävi käskettyä Tuonne toisehen tupahan.

Klaus:

Onko teillä neityttä myydä,
Piikaa vasteeni pidetty?

Äiti:

Pi[i]jat meill' on pikkaisia,[243]
Kaikki keskeen kasvavia.

Klaus:

Olispa tuo vähä Elina,
Nuori nainen naitavalla.

Äiti:

Ei taida vähä Elina
Panna työhöön palkollista,
Ruokkia isoo pereettä,
Katsoo isoo tarhakarjaa.

Klaus:

Kyll' on mulle Kirsti piika,
Joka panee työhöön palkollisen,
Ruokkii myös ison perehen,
Katsoo ison tarhakarjan.

*Tuopa vähä Elinainen,
Vaka neitty nen vastaapi:*

Kyll' on sulle Kirsti huora,
Joka mun poltattaa tulella,
Pahoin päiviin (!) kuolettaapi.

Klaus:

Ei ole Kirsti kiivas piika,
Eikä huora huone[e]ssani,
Vaan on töissä toimellinen,
Saattavainen sanoissansa:
Siksi kauan siellä ollut,
Kauan karjani katsonut,
Pannut työhöön palkollisen,
Laittanut ruan pereelle.

*Kukas hullu muu kuin piika,
Jollei hullu, niin on himmi,
Otti kihlat, anto kättä.*

Viides kohtaus.

*Käsi Klauksen povessa
Kävi Klaun kartanolla.*

*Kirsti katseli klasista,
Välkisteli västäröistä:*

Kirsti:

Ah jos sitäkin olisis,
Joka tuon välin pahennais,
Saat[t]ais asiani entiselle!

TOINEN NÄTTÖS.

*Vuosi vuodelta kuluupi,[244]
Eipä kuulunut kylissä,
Eikä nähty naapureissa,
Tuon välin pakentajata,
Menettäjää mielisuosion;
Eikä toista tarvittuhan
Kirstin ollessa kotona,
Huonehessa häijyn huoran.*

Ensimmäinen kohtaus.

Kirsti (salaa sano Klaukselle):

Uolevi emännän makasi.

Klaus

*Tuopa tuohon vastajapi,[245]
Puhu suusta kiivahasta:*

Jospas tuottelet todeksi.
Mitäs saattelit sanoiksi,
Sinunpa mä silkissä käytän,
Elinan tulella poltan.
Viisi verkasta hameetta
Annan kaikki käydäksesi,

Ennen kuin Elina prouvan;
Kantaakses avaimet annan,
Ennen kuin Elina prouvan;
Lukut lupaan lukitakses,
Ennen kuin Elina prouvan.

Kirsti:

Ohoh Klaus kultaseni!
Mene Aumasten ladolle,
Pikkuniittusten nimille,
Ole kauas keräjille
Menevänsä Pohjanmaalle.

Toinen kohtaus.

Klaus kävi kammarihin Etehen Elina prouvan.

Klaus:

Ohoh vähä Elinani!
Käärä säkkihin evästä,
Voita pikku vakkasehen;
Käsky kävi keräjille
Mennäkseni Pohjanmaalle.

Elina:

Oh mun Klaus kultaseni!
Älä tuolla kauvan viivy;
Viikot on viimeiset käsissä,
Päivät viellä viimeisemmät.
Älä tuolla paljoo puhu.
Puhu puolilta puhejas,
Puhu toiste toinen puoli.
Älä tuolla joukoissa juo.
Juo vaan puolilta janojas,
Juo sitte toiste puoli.
Älä uloos tieltä astu.
Astu puolisaappahissa,
Astu toiste toinen puoli.

*Klaus tuo kävi kammarista
Ajo Aumasten ladolle,
Pikkuniittusten nimille.*

Kolmas kohtaus.

*Kirsti tuo kotahan kävi
Pienten vaattein pesolle,
Paitain Elina prouvan.
Elina kodan kohella[246]
Kuuli kovan kolkutuksen,
Paukkinan patajen luonna.*

Elina:

Oh mun Kirsti piikaseni!
Älä kolki niin kovasti
Minun pieniä vaattejani;
Ei net ole täällä saadut,
Vaan on äitini kutonut.

*Kirstipä tuohon mutkan muisti,
Kolkei vielläkin kovemmin
Prouvan pieniä vaatteja;
Huora tuo kuoppia virutti,
Polt[t]i puolilta poroksi.*

Elina:

Huora häijy kiukkuhinen!
Älä kolki niin kovasti
Minun pieniä vaatteejani.
Älä, portto, polta niitä!

Kirsti:

Huorat nuot hyvätkin piijat,
Vaan ei portot puoletkan.[247]

*Elina tuo kodasta kävi
Pahoin mieliin kammariinsa
Itteksensä siellä itki.*

Neljäs kohtaus.

Tuonnepa tuo Kirstikin tuli, Huora häijy hävitöinen.

Kirsti:

Oh mun prouva kultaseni!
Pitäkäm pienet pitoiset,
Kansa kempit kestäpidot,
Isäntämme pois ollessa, —
Niinkuin ennenkin on tehty.
Ottakamme orja työstä,
Häijy härkäjen perästä.

Elina:

Oh mun Kirsti piikaseni!
Tee sä itte, mitäs tahdot.
Iske ensin muut tynnyrit,
Iske kaiketkin tynnyrit;
Älä iske sitä tynnyrii,
Joka on pantu minua vasteen.

*Kirstipä tuokoon mutkan muisti,
Piti kempit kestäpidot,
Juotti joukon, joi itekkin,
Iski ensin sen tynnyrin,
Joka oli pantu prouvaa vasteen.*

Elina:

Oh mun Kirsti piikaseni!
Toisin teit, toisia käsikin.

KOLMAS NÄYTÖS.

Jopa aurinko aleni Taivahalla tasasella, Laski läntehen levolle.

Ensimmäinen kohtaus.

Kirsti kävi kammarihin Etehen Elina prouvan.

Kirsti:

Mihees prouva maata menne,
Että sianne sioitan?
Uotin uuteen tupahanko
Ylimmäisen portin päälle?

Elina:

Raskas siell' on raskaan maata,
Raskas siell' on raskaan nosta,
Uotin uudessa majassa,

Tuvassa tuntemattomassa.
Tee vaan Klauksen tupahan,
Paremmat on tutut paikat.

Kirsti:

Miekat siell' on välkkäväiset,
Raudat siell' on hohtavaiset,
Pyssyt siell' on paukkuvaiset.

Elina:

Miekat miehillä sodassa
Vaaroin veriset välkkyvät,
Siellä raudat raatelevat,
Siellä pyssytkin paukkuuvat;
Seinällä ovat sidotut
Väsynneenä väijymästä.
Tee siis sinne yösianni.
Pane kaksin villavaipat,
Pane kaksin vuodiliinat,
Pane kaksin päänaluset,
Pane kaksin lakanatkin.

_Kirstipä tuohon mutkan muisti,
Pani viidet villavaipat,
Pani viidet vuodiliinat,
Pani viidet päänaluset,
Pani viidet lakanatkin.

Elina:

Oh mun Kirsti piikaseni!
Toisin teit, toisia käsikin.

Toinen kohtaaus.

Kirsti kävi kammarista, Meni Uolevin majalle.

Kirsti:

Uolevi ylimmäinen trenki!
Prouva teitä sinne käski.

Uolevi:

Mitästä mä tuolla tehne?
Totta ma tuonne sentän käyne.

*Kirsti pikemmin perässä,
Yhdeksät lukut lukitsi,
Sadat teljet teljetteli.*

Kolmas kohtaaus.

Juoksi Aumasten ladolle, Pikkuniittusten nimille.

Kirsti:

Ohoh Klaus kultaseni!
Ompa Uolevi nytkin siellä,
Lukut ovein lukittuna.
Telkeet päällä teljettynä.

Klaus

*Tämä täältäpä tuleepi,
Kiivas kiirutti kotia,
Alla päin, pahoissa mielin,
Tulen tuoheseen sytytti,*

*Pisti tervaksen tulehen,[248]
Valo valkeen nurkan alle.*

NELJÄS NÄYTÖS.

*Sauvu suitseepi tulinen,
Liekki tuima leimahtelee,
Polttaa huone[e]n huonehelta.
Viell' on paikka palamata,
Viell' on Elina elossa.*

Ensimmäinen kohtaus.

Elina

*Laski lapsensa pienuisen,
Itkeväisen ikkunalle:*

Ohoh kultan, Klaus kultan!
Älä polta poikalastas,
Vaikkas poltat pojan tuojan.
Älä sormustas kadota,
Vaikkas kantajan kadotat.

Klaus:

Pala portto poikineskin,
Maailman lautta lapsineskin!
Ei se ole minun poikan,
Vaan on ison Uolevin poika.
— — —[249]

*Tuopa tuolta Elina prouva
Varo Uoti veljetänsä:*

Ohoh Uoti, oma veljen!
Mene káske äitinni tänne,
Pyydä joudulla tulemaan,
Puhu paremmin kuin onkan.

Toinen kohtaus.

Uoti:

Oh mun nuori kultaseni!
Tyttärenne teitä kutsu,
Pyysi joudulla tulemaan.

Äiti:

(Kun tuo puki pukuansa[250]
Puki kaikki eestakasin):

Voi minua vaivasta vaimoo!
Kuinka hameetin hameeni,
Hameetin kaikki eestakaisin.
Kuinka liekän tyttäreni?

Uoti:

Hyvin kyllä, muori kulta.

Äiti:

Voi minua vaivasta vaimoo!
Kuinka sukin sukkiani,
Sukin kaikki eestakaisin.
Kuinka liekän tyttäreni?

Uoti:

Hyvin kyllä, muori kulta.

Äiti:

Voi minua vaivasta vaimoo!
Kuinka kenkiin kenkiäni,
Kenkiin kaikki eestakaisin.
Kuinka liekän tyttäreni?

Uoti:

Hyvin kyllä, muori kulta.

Tuli tielle edemmäksi. Sauvu Laukosta näkyypi, Sauvu Klauksen kartanosta.

Äiti:

Voi minua vaivasta vaimoo!
Sauvu Laukosta näkyypi,
Sauvu Klauksen kartanosta.
Mitäs tuolla tehtänekän?
Kuinka liekän tyttäreni?

Uoti:

Hyvin kyllä, muori kulta,
Lampaita siellä lahdattihin,
Sikoja siellä korvettihin,
Kukkoja siellä kuukattihin,
Kanoja siellä kaltattihin,
Pienen prinssin ristiäisiksi,
Pienen poikasen poluksi,
Poikalapsen polkumiksi.

Kolmas kohtaous.

Äiti:

*Kuin kävi Klauksen kartanolle,
Laski kohta polvillensa
Maahaan vävynsä etehen:*

Ota pois tuo tuolta tulesta,
Vaka vaimo valkehesta!

Klaus:

En ota tuota tulesta,
Porttoo pojjes valkehesta,
Siksi valkeen vintinkin,
Hyvän huonehen hävitin.

Äiti:

Anna mennä muille maille
Elkeänsä piilomahan,
Töitänsä häpe[i]lemään.

Klaus:

Olkoon siellä Uolen huora,
Palakohon poikain portto!

Neljäs kohtaous.

_Kirsti tuo puodiin poi[k]kesi, Sieltäpä tuo kruutia kanto, Kanto Klauksen kätehen.

Kirsti:

Pane panni pahoja jauhoj[a],
Tervatynnyrin sekahan,

Että paremmin palaisis.

Äiti:

Ohoh vähä Elinani!
Mahdois olla mieliin kieliin,
Mieliin kieliin porton kanssa,
Kärsiä Kirstin kiukkuja.

Elina:

Ohoh oma muori kultan!
Ei ole syytä vähintäkän,
Neulaa silmätöintäkän,
Tein kaikki, mitä taisin,
Tein päälläkin vähäsen.

Epiloogi.

_Se oli meno parahan prouvan,
Nuoren Elina emännän,
Kansa kauniin kasvoiltansa,
Että töissänsä taitavan,
Puhtaan aina puheissansa,
Siivon puolisoissakin.
Kauan kaipaa kansa kaikki,
Itkee sinua alalliset,
Ikävöitsee ylemmätkin.

Olis ottanut hyvästi
Itkevältä äidiltänsä,
Vaan jopa raukesi raukka,
Lenti liekkien sisähän,
Rinnalle poikainen pieni _.

VIIDES NÄYTÖS.

_Se oli meno parahan prouvan,
Se oli hukka huonehenkin,
Kansa kaunihin tavaran,
Sekä kullan kiiltäväisen
Että hopian hohtavaisen.

Klaus tuo asu Kirstinensä
Uotin uudessa tuvassa.
Kaikki kaikkiansa katovat,
Laiho puuttuupi pellolta,
Eikä kasva kauramaatkan:
Kulo poltti parahat paikat,
Kuiva kukisti loputkin.
Hevoisia talli täynnä,
Nautoja navetto täynnä,
Kuolit kaikki korsi suuhun,
Kaaduit kaurajen nojalle _.

Ensimmäinen kohtaous.

Klaus istu kynnykselle, Sekä istu että itki. Jesus äijänä käveli.

Jesus:

Mitäs itket, Klaus Kurki?

Klaus:

Kyll' on syytä itkemistä,
Siit' on sydämen kipeä,
Ettän poltin puolisoni,

Sytytin syleni täyden,
Vaimon valkeella valotin,
Poltin pienen poikaseni.
Hevoisia talli täynnä,
Nautoja navetto täynnä,
Kuolit kaikki korsi suuhun,
Kaaduit kaurajen nojalle.

Jesus:

Kyllän tiedän Elina prouvan.

Klaus:

Missäs on sitte Elina prouva?

Jesus:

Ylemmäises taivaassa,
Kuuden kynttilän edessä,
Jesuksen jalkain juuressa,
Pikku poikainen sylissä,
Uolevi oven edessä.
Kyllä myös tiedän Klaus Kurjen.

Klaus:

Missäs on sitte Klaus Kurki?

Jesus:

Alammaises helvetissä,
[Alammaisen portin alla],
Kannukset vähän näkyvät.
Jalat alta kiilustaavat.
Kyllä viellä tiedän Kirsti huoran.

Klaus:

[Missäs on sitte Kirsti huora?]

Jesus:

Alammaises helvetissä,
Alammaisen portin alla,
Palmikoita vähän näkyypi,
Silkit päihin sidottuna.

Loppukohtaus.

_Klaus tuo ajohon lähti.
Pisti pillit säkkihinsä,
Soitti suolla mennessänsä,
Järähytti järven päässä,
Karahutti kankahalla,
Ajo päin sulaan merehen,
Aaltoihin upottikse.

Se oli meno nuoren miehen,
Kansa nainehen urohon:
Kirsti rakkina perässä_.

Kirja on kirjoitettuna,
Löytty Laukosta mäeltä.

Elinan surmaruno ei ole yksistään muodoltansa draamallinen. Myös luonteiden kuvauksessa on jotakin erityisempää, jotakin enempää, verraten tavallisiin ritari-balladeihin.

Erinomaisella lemmellä ja yksityiskohtaisella huolella runo ennen muita esittää Elinaa, jossa se on tahtonut meille näyttää todellisen vaimon kuvan koko suloisuudessaan ja nöyryydessään sekä itsensä

kieltävässä, kaikki kärsivässä rakkaudessaan.

Klauksen kosiessa Elina ei oikein uskaltaisi ruveta niin suuren talon emännäksi, mutta hänen ahdistaan ei henno kieltäkään, varsinkin kun uroon uljuus nähtävästi jo on voittanut sijan neidon sydämessä. Sillä runo kertoo, kuinka Klauksen kaukaa näkyessä Elina oli hänet heti tuntenut tulennasta, "jalon jalan heittäjästä", sillä ilmaisten puolinaista pelkoansa, puolinaista ihmettelyänsä.

Silloin kuin Klaus on kaukaiselle matkalle lähtevinä, puhkeaa esiin Elinan hellä rakkaus ja huolehtiminen hänen pyynnössään, ettei tuolla suinkaan kauvan viipyisi. Eikä hän sitä ainoastaan oman tilansa tähden pyydä, vaan kehoittaa häntä varovaisuuteen myös itsensä tähden, joka tarkoitus toisinnossa (C) erittäin ilmaistaan:

Nijns kauvan elä[ä] saat
Pohjan Noittajen seas.

Koska Kirsti Elinalle tahtoi laittaa yösijan muuanne, arvelen, että Klauksen kamarissa on välkkyvät paljaat miekat ja ladatut pyssyt, ei Elina siihen suostu, vaikka häntä kenties hiukan peloittaa, osoittaen siinäkin kiintymystä kaikkeen miehensä omaan.

Vaan kirkkaimpana Elinan rakkaus leimahtaa ilmi silloin, kuin hän keskellä tulen liekkejä puhuttelee Klausta. *Äitinä* hän tahtoi tuki lapsensa pelastaa ja ojentaa siitä syystä itkevän pienokaisen ikkunasta. Mutta Klaukselta hän saa ainoasti kamalimman solvauksen vastaukseksi. Silloin Elina vielä ojentaa Klaukselle kätensä, nöyrästi pyytämällä, että ottaisi talteen edes oman lahjoittamansa kihlasormuksen. Toisinnossa (C) nimenomaan sanotaan:[251]

Elina klasist sormens pisti,

ja lisätään, että Klaus:

Mjekan tupestansa otti,
Veti oitis Sormen poicki.

Varma kuolema silmäin edessä Elina muistaa vanhaa äitiänsä ja samassa toisinnossa rukoilee:

Kaikki nurkat palakon,
Tämä vettä vuotakon,
Sixi kuin mä Muorini näen!

Uoti veljeänsä, jota pyytää äitiä noutamaan, hän myös huomaa neuvoa äidille asiasta hellävaroin puhumaan.

Vaan äidin sydän on herkkä hätäilemään. Aivan verrattomasti on runo kuvannut hätäytyneen äidin mielentilaa hänen takaperoisessa pukeutumisessaan. Kuitenkin vasta matkalla vaaran todellinen laatu äidille selvenee. Granlundin kirjaanpanossa (D), jossa muutenkin tämä kohta on täydellisimpänä, äiti ensin näkee savun ja sitten tuntee, kuinka:

Tuima käry tulee täältä!
Kuinka liekän tyttäreni!"

Perille tultuansa hän hämmentyy niin, ettei ymmärrä tyttärensä syyttömyyttä puolustaa, vaan heittäytyy heti polvilleen Klauksen eteen rukoillakseen hänelle armoa tai edes rangaistuksen lievitystä.

Elina kärsii tämänkin, oman äidin käytöksessä piilevän syytöksen yhtä hiljaisesti, kuin miehensä julkiset häväistyksen sekä Kirstin aikaisemmat salaviittaukset. Vaimon ehdoton uskollisuus on siinä määrin hänen omaa itseänsä, ettei hän voi ottaa sitä keskustelun alaiseksi. Vasta sitten, kun äiti, jolle jo hiukan hämärtää asian oikea laita, alkaa valitella sitä, ettei hän ollut elänyt sovinnossa Kirsti piian kanssa, loppuu hänen enkelinkaltainen kärsivällisyytensä ja hän viattomuutensa täydessä tiedossa ilmoittaa, ettei hänessä ollut vähintäkään syytä, että hän oli koettanut kaikki, mikä hänen voimassaan oli, ja vähän siitä päällekin. Toisinnossa (C) hän kohtaloonsa alistuen viimeksi lausuu:

Tämä nurcka palakoon,
Koskan Muorini näin!

Runo lopuksi antaa peittelemättömän tunnustuksensa Elinalle sekä tulkitsee sitä vilpittömästi surua ja kaipausta, joka hänen muistoonsa liittyy.

Klaus Kurki on kopea ja kuumaverinen ritari. Heti pihalle tultuansa hän ylpeästi kysyy, onko häntä varten pidettyä piikaa, ja kun hänelle vastataan, ettei kartanolla kaupita muita kuin hevosia, niin hän

väkivaltaisesti tunkeutuu tupaan, uudistaen saman kysymyksen. Sitä kunnioitusta, jota hänen esiintymisensä herättää, kuvaa Elinan veljien nouseminen seisolle, kun he vastaavat, että hänen oli astuminen toiseen tupaan äidin pulleille. Sitten kun Kirsti hänelle valheita latelee, hän hetipaikalla tarttuu onkeen, ruveten epäilemään Elinaa. Ja nähtyänsä renki Uolevin Elinan makuuhuoneessa, hän tarkemmin tutkimatta uskoo Kirstin kanteen todeksi sekä päättää polttaa syylliset, josta päätöksestä häntä ei enää saa peräytymään Elinan hellä käytös eikä äidin nöyrä rukous. — Luonteeltaan hän ei kuitenkaan ole pahanilkinen mies, vaikka tulinen ja pikainen. Tehtyä tekoansa hän katkerasti katuu ja lopulla omantunnon vaivoissa ajaa aaltoihin.

Kirsti se tässä tapauksessa on syynä kaikkeen onnettomuuteen ja pahaan. Heti Klauksen tullessa nuoren emännän keralla, hän tuota kateellisin mielin katselee ja toivottaa heidän välinsä rikkoutumista ynnä entisten suhteitten palajamista.[252] Mihin asemaan hän on tottunut, ilmaisee jo se tapa, jolla hän vielä tohtii Klausta kahden kesken puhutella: "Ohoh Klaus kultaseni!" Tämän äkki-pikaisen luonteen tuntien hän laskettaa ilkeimmän valheen, antaen lisäksi kavalan neuvon, mitenkä muka asiasta saisi selvän. Klauksen poistuttua hän pesukodassa rupeaa kolkkimaan emäntänsä vaatteita, purkaakseen niihin kärsimätöntä kiukkuansa. Toisinnossa (B, vrt. D) paikalle saapunut Elina ensiksi kysyy:

"Mitäs kälkittet Kårassa,
Paukotat patojen luon?"

johon Kirsti ei malta olla vastaamatta ilkeällä viittauksella siihen, mitä hänen mielessänsä liikkuu:

Huoran huopia virutan,
Pahan pårton va[a]ttehia.

Kun Elina, joka on liiaksi puhdas semmoiseen puheeseen puuttuakseen, lempeästi selittää, ettei hänellä ole minkäänäköistä oikeutta näiden vaatteiden pahoin pitelemiseen, jotka eivät olleet talon tekoa, vaan oman äidin kädestä lähteneitä, Kirsti siihenkin "mutkan muistaa", niitä vielä kovemmin kolkkimalla ja lopuksi pahasti polttamalla. Ilolla hän näkee, kuinka tämmöinen loukkaus äidin muistoa vastaan saa Elinan hetkeksi tulistumaan, sillä se antaa hänelle tilaisuuden puolustelemaan ja samalla purevaan vastaukseen. Toisinnossa (C) tämä kohta on vielä elävämmin esitetty.

Elina:

O mun Kirsti pijkaiseni!
Älä klappa nijn kovasti
Nijn kovin kovasti
Minun finiä vaateitani;
Ej ne ole täälä saatu,
Vaan mun Muorini kotona.

(Ei vastausta.)

O mun Kirsti pijkaiseni!
Älä klappa niijn kovasti
Minun finiä vaateitani;
Ej ne ole täälä saatu,
Vaan mun Muorini kotona.

(Ei vielääkään vastausta.)

Älä klappa, Kirsti Huora,
Minun finiä va[a]teitani!
Sill' ej ne ole täälä tehdyt,
Vaan mun Muorini kotona.

Kirsti:

Olispa mun lukua,
Vaicka parka palkollinen!
Olet Sinäkin Iso Emändä
Ollut Olevin ohesa,
Pitkä-parran parmahissa.

Eikä Kirstiä sekään tyydytä, että näin on saanut emäntänsä pahoille mielin, hän rientää perässä kamariin, jossa Elina itseksensä itkee, ja rupeaa ehdottamaan pitoja isännän poissa ollessa. Kestien aikaansaaminen ja talonväen juovuttaminen on näet hänen aikeittensa toteuttamiselle välttämätön. Kiusaantunut Elina antaa hänelle suostumuksensa, kuitenkin sillä ehdolla, että yksi tynnörestä, joka oli

nimenomaan ristijäisiä varten säästetty, jätettäisiin koskematta; Kirsti tietysti sen ensimmäiseksi iskee. Mutta kun hän tällä kiusanteollaan, samoin kuin tuodessaan makuuvaatteita enemmän kuin oli määrä, saa väsähtyneeltä emännältään ainoasti lyhyen, tyyneellä arvokkaisuudellaan masentavan vastauksen: "toisin teit, toisia käskin", niin hän päättää viipymättä ryhtyä kostotuumiensa lopulliseen toimeenpanemiseen. Hän houkuttelee ylimmäisen rengin Uolevin muka rouvan käskyjä kuulemaan makuuhuoneeseen, jonka oven salpaa lukkoon, ja kutsuu sitten Klauksen katsomaan. Eipä Kirstin mielestä Elinan palaminenkaan tapahdu tarpeeksi joutuiseensa, vaan peläten että Elinan äiti saisi Klauksen taivutetuksi peräyttämään päätöstään, hän muistaa puodissa löytyvän ruutia, jota kantaa Klaukselle käteen, pyytäen sitä panemaan tervatynnörin keralla. Toisinnon (C) mukaan hän julkenee nyt Klausta toistenkin kuullen puhutella, varoittaessaan mitenkään myöten antamasta:

"Älä vaan, mun Olavus kultan!"

Runo ei ole voinut sattuvammin lausua halveksivaa tuomiotansa ilkeäsisuisesta Kirsti piiasta, kuin antamalla hänen *rakkina* juosta järveen Klauksen perästä.

Aikaan nähden, milloin runo voi olla kokoonpantu, on ylläoleva ruudin eli pahojen jauhojen ilmaantuminen, samoin kuin paukkuvaisten pyssyjen Klauksen tuvan seinällä, erittäin huomattava. Näitä mainitaan ensi kerta Viipurissa ja Savonlinnassa v. 1483. Elinan surmaa ei siis voi pitää sepitettyä niinkään välittömän vaikutuksen johdosta, siinäkin tapauksessa että katsoisi runon olevan oikeassa ja asiakirjain väärässä. Se perustuu kansanmuistelmään, ja silloin on helppo ymmärtää, että kului joku aika Klaus Kurjen katoamisesta, ennenkuin hänen muistonsa tuli tarun omaksi ja saattoi sekoittaa vanhempaan tarinaan. Sen synty täytyy niin muodoin siirtää 1500 luvulle.

Keski- ja uuden ajan vaihteen viittaavat muutamat muutkin seikat. Klaus Kurjen saattojoukon lukuisuus ja komeus soveltuu erinomaisesti keskiajan ylimyksen esiintymiseen, jonka rikkaus on historiallisestikin tunnettu. Mutta vielä hänen tyttärensä poika komeilee yhtä loistavalla seurueella lähtiessään sotaretkelle Juhana herttuata vastaan v. 1563. — Huomattava on myös *klasin* kertosanana esiintyvä västärä, josta Kirsti kurkistelee Klauksen ja Elinan Laukkoon saapuessa. Se vastaa ruotsalaista sanaa *fönster* ja tarkoittaa puuikkunaa, jommoisia vielä lasistenkin rinnalla käytettiin. — Kirstin ehdotus, että saisi tehdä Elinalle sijan ylimmäisen portin eli toisinnossa (B) holvin päälle, viittaa siihen lupaan, joka aatellisilla oli Kalmarin unioonin kestäessä, vahvistaa kartanoitaan. Jos se ei ollut kivistä, niin ainakin rakennettiin koko piha umpeen, joten yksistään portin kautta oli pääsy sisään.[253] Tämä rakennustapa kuitenkin säilyi ainakin 1600 luvulle. — Kertomus Elinan olostä *ylimmäisessä taivaassa eli ymmärkissä* (B ja D; ruots. himmelrike), jossa hän istuu *kuuden kynttilän edessä*, lapsi sylissä ja toisinnon mukaan (C) vielä:

Kulda Kirjainen kädes,

nähtävästi kuvailee valaistua kirkkoa, jossa rukoillaan kirjan avulla. Jos tätä kirjaa voisi ainoasti ajatella painetuksi, olisi se yhtä tärkeä todistuskappale kuin ruudin mainitseminen runossa; vaan sitä välttämättömyyttä ei tietysti ole.

Kaikista tarkimman ajanmääräyksen saisimme, jos voisimme päästä varmuuteen siitä, kuka on ollut todellinen Elina rouva, jonka muistoa kaikki kansa Vesilahdella, sekä ylhäiset että alhaiset, niin syvällä kaipauksella säilyttivät. Ettei se ole voinut olla Klaus Djeknin vaimo, Mynämäellä syntynyt ja lyhyen ikänsä elänyt, lienee itsestään selvää. Siksi tarkoin piirtein on runossa Elina kuvattu: "paras prouva, kasvoilta kaunis, puheissa puhdas ja siivo, sekä töissä taitava", että tällä on täytynyt olla paikkakunnalla hyvin tunnettu esikuva. Mutta Elina nimisiä rouvia Laukon kartanossa tunnetaan siltä ajalta kolme: paitsi mainittua Klaus Kurjen toista puolisoa, Klauksen tytär ensimmäisestä aviosta sekä tämän pojan vaimo Elina Grabbe. Viimeksi mainittu ei kuitenkaan voi tulla kysymykseen, koska eli avioliitossaan ainoasti muutamia vuosia, ja senkin ajan miniänä appelassa. Lyhytikäinen oli myös Elina Stenbockin avioliitto, 1460 luvun loppuvuosilta 1470 luvun keskivaiheille; eikä hänen asemansa lapsettomana leskenä, jos hän Klaus Kurjen luultavasti tapaturmaisen kuoleman aikana vielä eli, ollut omiansa antamaan tilaisuutta laajemmalle tuntuvaan vaikutukseen. Sitä vastoin on Klaus Kurjen ainoalla Elina nimisellä tyttärellä ollut kaikki mahdollisuudet luoda itselleen pysyväisempää jälkimuistoa. Tämä Fru Elin, piispa Arvid Kurjen sisar ja koko nuoremman Kurki-suvun kantaäiti, oli vuodesta 1489 naituna äidinpuoliselle serkulleen, Knuutti Eerikin pojalle. Hänen miehensä oli kotoisin Ruotsista, vaan siirtyi Suomeen ja oli ainakin vv. 1512-1535 Pohjanmaan ja Satakunnan laamannina, esiintyen myös Laukon herrana (*till Laucko*, ennen *till Näs*) sekä vuodesta 1523 valtaneuvoksen arvonimellä. V. 1538 mainitaan molemmat vainajina, joten heidän suoranaan vaikutuksensa Vesilahdella ulottuu vähintään kolmelle vuosikymmenelle. Että he tämän ajan ovat hyvin käyttäneet, siitä on paraana todistuksena 1535 vuoden asiakirjassa Elina rouvan miehelle annettu kunnianimi *gamle godeman* (hyvä vanha mies).[254]

Jos siis runon kuvaus Elinasta on muisto Klaus Kurjen tyttärestä, eikä puolisoista, niin on runon syntymäaika siirrettävä edellämainitun kuolemasta vielä enemmän eteenpäin eli 1500 luvun jälkimmäiselle puoliskolle. Puutteellinen runopuku saisi myös siten osaksi selityksensä.

Onko Elinan surmarunoa laulettu ulkopuolellakin Vesilahden pitäjää, on hyvin vaikea ratkaistava. Sääksmäellä laulettu Inkerin virressä on tosin pari säettä:

Mistäs tunnet Lalmannikses?
Tu[l]ennasta tunnen pur[ren],

jotka muistuttavat Elinan surman säkeitä (B, vrt. C, D):

Mistäs tunnet Klaus Kurjen?
Tulennasta tunnen tuiman.

Molemmille yhteinen on myös säe:

Sekä istui että itki (Ink. v. 31, El. V. 1).

Huomattava on, että näitä säkeitä, joihin ei ole mitään aihetta Inkerin virren skandinaavilaisissa esikuvissa, ei myöskään tavata sen inkeriläisissä ja ilomantsilaisissa toisoinnoissa. Mutta sittenkin on yhtäläisyys liiaksi yleinen, eikä tekstiin nähden täysin taattu, että näiden säkeiden voisi varmasti olettaa johtuvan Elinan surmarunosta, joka lisäksi on todennäköisesti syntynyt myöhemmin kuin Helka-virret.

Vielä arveluttavampaa on niistä yhtäläisistä säkeistä, joita Itä-Suomen ynnä rajantakaisilla alueilla on tavattu, päättää Elinan surmarunon niin kauas kulkeutuneen. Niissä tapauksissa, joissa todellista yhteyttä silmännähtävästi on olemassa, voi päinvastoin osoittaa, että tämä runo ei ole toiseen yksinomaan itäsuomalaiseen vaikuttanut, vaan että löytyy kolmas Länsi- ja Itä-Suomelle yhteiseksi oletettava runo, josta molemmat ovat lainanneet.

Selvimmän se näkyy Elinan surman loppusäkeistä: "pisti pillit säkkihinsä, soitti suolla mennessänsä ja karahutti l. kajahutti (B, D) kankahalla", joille löytyy täydellinen vastine Karjalan kannaksen Kullervorunossa, missä tämä Kalervon poika tehtyään luikun tai pillin lehmänluista:[255]

Soitti suolle mennessänsä,
Kajahutti kankahalla.

Ne eivät näet siihenkään paikkaan voi kuulua, koska puuttuvat alkuperäisemmissä Varsinais-Inkerin toisoinnoissa. Johtuneet ne ovat vähäisestä paimenrunosta, joka ei ole ainoasti Karjalan kannaksella, vaan myös kerran Savossa kirjaanpantu. Viimeksimainittu kappale kuuluu:[256]

Kävin piennä paimenissa,
Lassa lammasten ajossa,
Tein mä luikun lehmän luusta,
Pillin Kirjon kinterestä,
Torven Torstikin jalasta.
Soitin suolla mennessäni,
Kajahutin kankahalla,
Kuului tuo sepän pajahan,
Seppä seisahtui pajahan,
Vasara vajoi kätehen,
Pihit pystyhyn putosi. —

Tämän ja Elinan surmarunon välillä punnitessa ei saata olla epäilystäkään, että ne edellisestä ovat sovitettut jälkimmäiseen, johon vielä hyvin huonosti sopivat.[257] Sillä suorasanaudessa kansantarina muistellaan Klauksen parihevosilla ajaneen Päreiniemen kalliolta järveen.

Elinan kehoitusta, että Klaus matkallansa varovasti käyttäytyisi, vastaa kieltämättä Vienen läänin Lemminkäis-runossa äidin varoitus:[258]

Astu puolella aselta,
Istu puolella sijoja,
Juo puoli pikariasi,
Anna toisen toinen puoli,
Pahemman parempi puoli,
Niin sinusta mies tulevi,
Uros selvä selkiävi,
Miesten seurojen sekahan.

Mutta Venäjän Karjalassa esiintyvät samat säkeet myös yleisempänä vanhempain varoituksena matkaan lähtevälle pojalle:[259]

Jos joutuvat johonkuhun,
Tapahut mihin tahansa,
Juo puoli j.n.e.
Äsken sinusta mies j.n.e.
Läpi käymähän keräjät,
Jutut julki polkemahan.

Sitten seuraavat ohjeet, miten vaimo on valittava. Niin ikään häärunoissa emo neuvoo morsianta käyttäytymään uudessa kodissa:[260]

Istu puolella sijoa,
Astu puolella aselta,
Anna toisen toinen puoli,
Paremmat parempi puoli.

Yhtäläinen on Klauksen eväitten vaatimuksen laita, jotka myös muistuttavat Lemminkäisen pyyntöä pakoretkelle lähtiessä:[261]

Säästä säkkihin evästä,
Vuolla voita vakkasehen.

Nekin tuntuvat paraiten johonkin paimenrunoon kuuluvilta. Siihen toisinnossa (C) vielä sovitettua lisäsäkeet:

Lijkkiö Sijan Liha,
Ja karpio kanan munia,

tavataan myös eräessä lasten lorussa Marttilan pitäjältä Varsinais-Suomesta:[262]

Huis humma Huittisiin,
Tätin tykö vieraasiin,
Täti leipoo suuren kakun,
Pane[e] paljon voita päälle —
Liikkiöllisen sianlihaa,
Karpiollisen kananmunii.

Aitassa käynti, kysymys onko neittä myötävänä ja vastaus, että ainoasti hevosen kauppa on kartanolla, ilmaantuvat myös Karjalan kannaksen ja Varsinais-Inkerin kosintarunoissa, esim.[263]

Läksin Konnusta kosihin

— — —
Anoppi korea muori
Oli aittahan menevä.
Kysyttelin, lausuttelin:
"Onko teillä neittä myyvä,
Tahi kaupita kanaa?"
Tuo varsin vastaeli:
"Ei ole tässä neion kauppa;
Turull' on tupakan kauppa,
Tamman kauppa tanterella,
Neion[264] nelisnurkkasessa."

— — —
Ajoin Konnulta kosihin
Ämmä aitasta tulevi.
Aloin ämmältä kysellä:
"Onko neittä pois panoksi?"
Ämmä vasten vastaeli
"Ei neittä kaulla myydä,
Hevoskaupp' on kartanolla,
Neion kaupp' on kammarissa."

Sama kysymys ja vastaus tavataan vielä Viron puolella.[265] Tuntuu siis siltä kuin ne olisivat kosintamenoissa yleisesti käytettyjä sananparsia. Häätapoihin perustunee myös Klauksen väkivaltainen sisään tunkeutuminen, joka muistuttaa, että morsian entiseen aikaan oli ryöstettävä.[266]

Yksistään aitassa käynnin nojalla tuskin voinee Elinan surmarunon vaikutusta olettaa, vaikka siinä

joskus ilmaantuu vielä *jauho- t. kuivevakka* akan kainalossa.[267] Tosin yhdessä Pohjois-Inkerin kappaleessa kuvataan meno aittaan tarkoin yhtäläisillä säkeillä:[268]

Vaskivakkanen käessä.
Vaskiavain vakkasessa.

Mutta samoilla seuduin on muistiin pantu Elinan surma kokonaisuudessaan arkkijulkaisusta opittuna ja murteellisesti käsiteltynä,[269] niin että mainituissa säkeissä on kirjallinen vaikutus luultavin.[270]

Viimeksi on huomattava nimitys: *Elina emäntyeni*, myös *hyvä, puhas* tai *pyhä emäntä* eräässä Länsi-Inkerin runossa. Siinä kerrotaan, mitenkä uros umpiruotsalainen tai saksalainen kosii Konnun tai Kalaniemen neitoja ja saa vastaukseksi:

Tapa nainen ennen naitu,
Tapa entinen emäntä!

Hän löytää vaimonsa saunassa ja käskee tämän valmistautua kuolemaan; ei kuitenkaan surmaa polttamalla, vaan mestaamalla. Kun hän sen jälkeen menee samoja neitoja uudestaan kosimaan, saa hän heiltä ehdottomasti kieltävän vastauksen:

Tapoit naisen ennen naiun,
Taiat tappaa minutkin.[271]

Sama runo on muutaman Suomen Karjalaan kulkeutuneen toisinnon mukaan, vaikka ilman naisen nimeä, painettu Kantelettareenkin otsakkeella "Hannus Pannus" (III. n:o 16).

Tällä runolla ei kuitenkaan ole Elinan surman kanssa asiallisesti yhteistä muuta kuin naisen surma, toisella tavalla sekin suoritettu; itse aihe ynnä loppuponsi eriävät tykkönään.[272] Tuskin siis voinee muuta olettaa, kuin että nimi Elina on alkusoinnun vaikutuksesta liittynyt sanaan emäntä.[273]

Samoin tavataan vielä kaukana Vienan läänissä muutamassa loitsu-luvussa:[274]

Elina metsän emäntä.

Mutta niin viehättävältä kuin tuntuisi ajatus, että Laukon "paras prouva" yhä eläisi hyvänä metsänhaltijana Venäjän-Karjalaisten mielikuvituksessa, ei siitä voi kiinni pitää. Eikä tarvitsekaan; sillä Vesilahdella seipitetyn ja säilytetyn kansanrunon kautta on Elina rouvan muisto jo saanut pysyvällisen paikkansa sivistyneen Suomen kansan historiallisessa ja runollisessa tietoisuudessa.

4. Kaarle herttua.

Historiallinen siinäkin merkityksessä, että on seipitetty välittömästi historiallisen tapauksen johdosta, on Kaarle herttuan runo, joka kuvailee hänen retkiänsä Suomeen vv. 1597 ja 1599 yhtenä yrityksenä. Siitä on löytynyt kaksi kirjaanpanoa, toinen Porthanin kokoelmassa yliopiston kirjastossa, toinen Turun linnassa. Jälkimmäinen on valitettavasti kadonnut, niin että siitä on ainoasti kopio käytettävänä.[275] Koska ei kumpaistakaan käsikirjoitusta ole ennen julkaistu, sopii ne tähän painattaa muuttamatta vanhanaikuisessa asussaan.[276]

A. Porthanin käsikirjoitus.

Hyvä Herra Hertu Karle,
Ruotzin Kuuluisa Kuningas,
Isäns maan iso Isändä,
Vahva Suomen Valda-Herra,
Hangitzeepi Haaxiansa,
Laitlexi laivojansa.

Purjet raakaiset rakensi,
Hahden suuren hartioilla.
Oli hahti hangittuna
Päällä purjehet punaiset, 10
Viheriäiset viirin päällä.
Tuli Suomehen sotihin,
Taka vettein tappeluihin,
Laviasti juoxi laiva,
Haaxi suuri harmasti,
Ohitzen siliän vuoren,

Kohden kaikki kuohui paikat
Kiukuitzen kivet siniset,
Kaikki kalliot ohitzen.

— — —
Andoi souta Suomen vaimon. 20

— — —
Hyvä Herra Hertu Karle,
Isäns maan iso Isändä,
Vahva Suomen Valda-Herra,
Näki maan, havaitzi rannan,
Istui Ilposten mäelle
Jalkojansa levättämään,
Hengiensä vedättämään.
Kirjan Linnahan lähätti

— — —
Suomen Sonnien sekahan,
Kanungitten kartanoihin. 30

— — —
Noit pahat puhuit pahasti:

— — —
"Heitä heittäkäm merehen,
Haaxi halvoixi hakatkam,
Paatti puixi paiskatkamme!"
Hyvä Herra Hertu Karle,
Ruotzin kuuluisa Kuningas,
Isäns maan iso Isändä,
Sai tietä pahan sanoman;
Purren puomihin pysätti,
Löysi tulda tuttesestans, 40
Takelita taskustansa.
Neuvoi sitten huoviansa,
Puhui sota palveljoillens:

"Kulkekamme Kupitzalle,
Käykämme hanhenpajuhun."

Sodan siirsi sivullensa,
Toisen toisell' puolellansa,
Kolmannen pani etensä.
Kumisi kuparit trombut,
Pärmäiset kovan pärisit, 50
Vaski torvi vaikiasti.
Läxit pyssyt pyhkämähän,
Jalka joutzet jahkamahan;
Ammui linnan lipin lapin,
Kastarit ylösalaisin,
Miestä reitehen osaisi,
Löi hepo lautaisehen,
Pääsit suohon suuret Herrat,
Alhoon isot Isännät.
Pääsi Kurcki kuusistohon, 60
Arvei alhohon pakeni;
Harteviki haavistohon,
Anti pitkä poicki tiehen,
Steni [f]incki tien oheen.
Kovan hyppäis koucku huovi,
Tomu suitzi, tuhka tuoxui.
Huovi häjy Hämesehen,
Kosken kova vahaisen,
Häjjin juonisen jokehen.
Siitä hauvit hauckelit, 70
Ahvenat otit osansa.
Siin' oli harma hangittuna,
Satuloittuna Savicko.
— Hyvä Herra Hertu Karle

Hyppäis hyvän säelle,
Annoi juosta jouhi hännän,
Samota satula seljän,
Ala Vihurin vihaisen.
Piikat itkit Joanasa,
Vaimot Narvasa valitit, 80
Että miehet mestattihin. Etc.

— — —

B. Turun linnan kk:n kopio.

Hyvä Herra Hertu Carle,
Ruotzin Cullainen Cuningas,
Vahva Suomen Valdemies,
Isän maan Iso Isändä,
Hangiskeli hahdrians,
Laitteli laivans,
Tyrin varta valmisteli,
Suomen tielle toimitteli;
Oijensi pisimät pirtet,
Suurten hastrin hartioill, 10
Ylensi purjet punaiset,
Kirjois Raacansa rakensi.
Tuimast sijt tulit venhet,
Hartast myös hahdet suuret,
Covasti ison cocoiset,
Picaisesti pitkät järvet,
Läpi laski lainehita,
Cohdastansa couckupaicat,
Järiestänsä järvet suuret,
Syrjällänsä syvimät Sundit. 20
Calliot vaelsi caarittain,
Carttain taittet taamba,
Poitzi juoxit paxut mäet,
Sivuitzen sitkiät vuoret.

Randahan sijt laivoja rakensi,
Tuli Turun vierrahaxi,
Suomen suurexi hyväxi,
Linnan lijaxi vierrahaxi.

Suomehen sijt Saatuansa,
Papin luotohon panduansa, 30
Ruskian Calliohon ruvettuansa,
Linnan alla tulduansa,
Leijrins levitti kedolle,
Meren rannalle rakensi,
Anckurins asetti merheen,
Maalle carvahti? Cappalens,
Laivans kijnitti lainehille,
Venhens istutti vesille;
Randa raskui, meri häälyi,
Calliot covincaiasit, 40
Hahdet hartasti vapisit,
Pyssyt parvuit partahilla.

Astui sijt maalle manderelle,
Istuden Isposten mäelle,
Hengeänsä vetämähän,
Jalcoiansa levättämän.

Lähetti kirjan kijruhusti,
Varhain paperin rahdun,
Nopiasti hyvän sanomansa,
Caunin Cullaisen puhensa, 50
Suomen sonnein kylihin,
Surten Sangarten Salihin,

Tothollarein tupihin,
Linnan vahvinden vajoihin:
"Enmä tullut sotia varten,
Engä varten tappelusten,
Vaan Suome sovittaman,
Angaroita asettaman,
Tappeluxia taittamahan,
Rijdoia ratki rickomahan,
Vääriä oikein kändämähän,
Tottelemattomia torumahan." 60

Ilkiät sijt Isännät linnan,
Pappien poiat pannaiset,
Turun suutaritten sugusta,
Caria coiran Codosta,
Covasti Covat puhelit,
Häijysti häpiämättömät,
Valiusti valiut vastaisit,
Pahasti pahan tapaiset, 70
Purit huulda, väristit päätä,
Callistelit Callojansa,
Mulistelit muotoansa,
Ruotzin sotan vastan;
"Hertuan merhen heitämme,
Hahdet halgoxi ricomme,
Venhet säriem vesille."

Hyvä Herra Hertu Carle,
Ruotzin Cullainen Cuningas,
Se kyll lausui lapsillens, 80
Puhui poicaen tygö:
"Lähtekämme lijcumahan,
Vahvasti vaeldamahan".

Culki sijte Cupitzalle,
Harpaisi hanhen pajustohon,
Crapsais Turun Calliolle,
Jopa jouduttin Talli mäkehen,
Johon sijrsi laumansa,
Laitti, levitti leijrinsä,
Sädän? siirsi sivullansa, 90
Toisen toiselle puolellansa,
Siehen rattat rakensi,
Asetti myös arckelijns,
Culietti kupari pyssynsä,
Vaivaisi vaski Cappalens.

Hyvä Herra Hertu Carle,
Ruotzin Cullainen Cuningas,
Pyssyt päästi pylvimähän,
Nuolet suret culkemahan,
Vidiat pitkät vingumahan, 100
Cupari covin kilisi,
Cansa caicki vaski torvet,
Puu pillit pärisit secahan,
Pärmät vahvasti pärisit,
Cansa caicki calvolaudat,
Orhi hirnui, cangas caicui,
Harniskaiset hartioilla,
Rautamiehet Rutzoilla,
Vahvistetut vahvoil aseill.

Hyvä Herra Hertu Carle, 110
Ruotzin Cullainen Cuningas,
Otta tulda tuttisestans,
Väkevitä vierrestänsä,
Hampunuoran hartioldansa,
Vyöldänsä viritys nuorran,
Cohta rutia rakensi,

Väncki pannun panepi.
Covin sijt kirppuisit kipinät,
Luodit läxit lendämähän,
Sauvu sateli perästä, 120
Sivut poicki miehet silloin.

Niinkuin helposti huomaa, täydentävät molemmat käsikirjoitukset toisiaan. Jälkimmäisestä puuttuu loppu, mutta alku- ja keskiosa on paljoo laveampi. Tämän tekstiä kuitenkin haittaa turmeltunut runomitta, johon nähden edellinen taas on etevämpi. Virheellisiä säkeitä Porthanin kappaleessa ei ole monta. Lyhyt pääkorollinen tavuu esiintyy nousussa viisi kertaa, (vv. 43, 44, 46, 54, 67), vaan pitkä pääkorollinen laskussa ainoasti yhden kerran (v. 45), silloinkin paikannimessä.[278] Lisäksi on muutamia näennäisesti ontuvia säkeitä, jotka kuitenkin ovat helposti oikaistavissa:

vv. 26-27 Jalkoja levättämähän,
Henkeä vedättämähän;
v. 70. Siitä hauvit haukkaelit.[279]

Tämä kirjaanpano siis osoittaa, että vielä 1600 luvun alussa jotenkin tyydyttävästi käytettiin vanhan runon mittaa Turunkin tienoilla.

Että Kaarle herttuan runo on lähellä Turkua seipetty, todistaa paitsi kielimurretta paikannimien tarkka luettelo: Papinluoto, Ruskea kallio, Ilposten mäki, Kupitsa, Hanhenpajusto, Turun kallio, Tallimäki; joiden lisäksi itse kaupungissa mainitaan: Tothollarien tuvat ja Kanunkien (s.o. tuomiokapitulin jäsenten) kartanot. Runon yhdenaikuisuutta itse tapahtumain kanssa ilmaisevat useat toimivien henkilöiden nimet, joiden olisi ollut mahdoton kauvan kansan muistissa säilyä: (Aksel) Kurki, Arvei (Stålar), Harteviki (Henrikinpoika, Vuolteen herra), Antti (Boije?) ja Steeni Fincke.

Näin yksityiskohtaiset tiedon-annot panevat kuitenkin epäilemään, missä määrin tämä oikeastaan on kansanrunoa. Tosin jokaisen runon täytyy olla alkuansa jonkun yksilön sepittämä, mutta oikea kansanruno ei ole ainoastaan tiedoton tekijänsä nimestä, vaan myös hänen olemassaolostaan. Kertomistapa etenkin jälkimmäisessä toisinnossa (sijt — sijt — sijt) muistuttaa meille alituisesti, että tässä on joku kertomassa, joka hyvin tuntee kaikki asianhaarat sekä osaa ne järjestyksessä esittää.[280] Sittenkään ei voi kieltää, että Kaarle herttuan runossa vielä on jonkun verran kansanrunon viehätystä, jos sitä uudempain kansanrunoilijain, esim. Paavo Korhosen, kertovaisiin seipetelmiin vertaa.

Viimeksi on mainittava, että Porthanin kokoelmassa oleva käsikirjoitus etc. merkin ja väliviivan jälkeen jatkuu seuraavilla uutta kappaletta alkavilla säkeillä:

Suohon pääsit Suomen Herrat,
Alhohon isot Isännät;
Kovan parkuit knikti parat,
Paruit Herrain palveljatkin, 85
Linnoja rikottaisa,
Kastareita kaateisa.
Ilcka ilkiä isändä,
Pää keroi, sininen lacki,
Ei konna tapella tainu, 90
Eikä sammacko sotia,
Että joi joka kyläsä,
Joka Knapin kartanosa.

Vaikka kaksi ensimmäistä säettä ovat samat kuin Kaarle herttuan runossa (A. vv. 58-9), niin ainakin loppusäkeet osoittautuvat aivan eri runoksi. Se on nähtävästi katkelma runollista kuvausta Nuija-sodasta. Toisen katkelman samaa tai samanaiheista runoa on Porthan julkaissut tutkimuksessaan *De poesi fennica*. [281]

Kivijärven kiltit miehet,
Vastingin vahvat uroot,[282]
Nujat nurkisa pitävät,
Sopeisa sota aseet,
Pimiäsä pitkät varret; 5
Joilla huovia hosuvat,
Ryytteriä rytkyttävät.
Siellä Saarelle samovat,
Urot oitze oikenevat,
Sota aseis sotimahan. 10
Veri parskui paidan päälle,

Suolet singoilit sisäldä,
Ryyttereist ryvetetyistä,
Huovista hosotetuista etc.

Ei ole satunnaista, että juuri Nuija-sota, joka herätti Suomen talonpoikaisen kansan omantakeisempaan toimintaan, myös nosti historiallisen kansanrunoilun yläpuolelle sitä yksityiselämän kuvausta, jota Elinan surmaruno edustaa. Kuitenkaan se ei ole kohonnut korkeimmalle, yleiskansalliselle katsantokannalle, vaan pysyttelekse väliasteella sääty- eli puolueharrastusten piirissä. Perussävelenä siinä ei ole vielä kansallinen yhteistajunta, vaan katkeruus ja viha sortavaa ylimysluokkaa vastaan. Kuvaavaa on, etteivät talonpoikien omat päällikötkään, niinkuin Ilkka, saa muuta kuin ivaa osakseen. Runon koko kiintymys ja ihailu keskittyy Ruotsin puolelta anottuun auttajaan, Kaarle herttuaan, "hyvään herraan, kullaiseen kuninkaaseen". Historiasta tiedämme, että Suomen rahvas uskoi aloittaneensa Nuija-sodan hänen nimenomaisesta käskystään ja hänen saattaneen asiat lopullisesti hyvään päätökseen; tunnemme myös, kuinka halpamaisesti sama rahvas kesken taistelua kavalsi itse valitsemansa johtajat. Itsenäisyyteen tottumattoman kansan käsitys ilmenee siis runossa täysin ajan- ja todenmukaisesti.

5. Jaakko Pontus.

Kauvan ei kuitenkaan kestänyt, ennen kuin Kaarle herttuan oma poika, Kustaa II Aadolf, yhdisti valtakuntansa eri kansallisuuDET, säätyluokat ja puolueet suuriin maailmanhistoriallisiin tehtäviin, joissa Suomenkin kansa sai nimensä pysyväisesti piirretyksi ihmiskunnan muistolehdille. Kolmenkymmenvuotisen sodan vaikutus kansallistunnon heräämiseen maamme sivistyneissä on kylliksi tunnettua. Mutta varsinaisen kansan käsitykseen ei tämä sota niin näkyväisiä jälkiä jättänyt, kuin läheisemmät valloitus sodat Suomen itärajalla ja Itämeren maakunnissa, joiden taakan Suomen kansa sai suurimmaksi osaksi kantaa ja joiden merkityskin oli jokaiselle suomalaiselle selvä. Samasta syystä itse sankarikuningas, joka näissä taisteluissa vasta opetteli vanhempain ja kokeneempain päällikköjensä avulla, kansan tajunnassa jäi syrjään sen miehen rinnalla, jolle suomenpuolisten sotaliikkeiden lähin johto jo kuninkaan isän aikana oli uskottu.

Jaakko Pontuksenpoika De la Gardie on se historiallinen henkilö, jonka maine on ollut pysyväisin Itä-Suomen rahvaan kiitollisessa muistissa. Hän oli tosin vierasta syntyperää, mutta ei tullut muukalaisena, tuntemattomana Karjalan kansan keskuuteen. Olihan hänen isänsä Pontus De la Gardie aloittanut sen Suomen historiassa unohtumattoman työn, jonka poika loppuun suoritti: Käkisalmen läänin yhdistämisen ratkeamattomilla siteillä suomenpuoliseen Karjalaan. Paraan osan lapsuutensa aikaa oli hän kasvanut Suomessa, äidinäitinsä luona Vääksyn kartanossa Kangasalla. Häntä saattoi siis Suomen kansa pitää omana miehenään, ja hän puolestaan ansaitsi kansansa tunnustuksen ei ainoastaan sotaisella toiminnallaan, vaan myös käytännöllisillä toimenpiteillään. Näistä kiinteimmin kansan mieleen painunut on Karjalan kulkuneuvojen parantaminen, joiden tarkoituksena tosin etupäässä oli sotaretkien helpoittaminen, vaan joiden kautta myös siirtolaisasutuksen leviäminen valloitetuihin maakuntiin ja siten niiden todellinen yhteenliittäminen tuli edistetyksi.

Puntuksen teitä, siltoja ja kaivantoja näytetään vielä monin paikoin, eikä ainoastaan semmoisia, joita hän todella on teettänyt, vaan muitakin samanaikuisia yrityksiä, esim. nykyisen Saimaan kanavan tienoilla tavattavia vanhoja kaivantoja, mitkä tietävästi eivät ole hänen toimestaan syntyneitä. Pontus nimi Karjalan rahvaan käsityksessä edustaa kokonaista kehityskautta sen elämässä; verrattakoon: *Sant Henrikin tiet ja sillat* Länsi-Suomessa.[283] Kun näihin näkyväisiin muistoihin liittyi vielä paikallisia tarinoita, on Pontus käsite kehittynyt yhtä kansanomaiseksi kuin muinaiset *Meteli, Jätti ja Hiisi*.

Paikallistarinaasta oli se sitten helposti siirrettävissä yleisemminkin sadun piiriin.[284] Kun tuota ihmeteltiin, miten muiden käyttäessä tavallisia maanteitä Pontus pääsi ikäänkuin näkymättömänä kulkemaan metsien halki soihin tekemiensä siltojen avulla, kuinka hän piiritettynä pujahti vihollistensa käsistä yön pimeydessä kaivantonsa kautta, ja mitenkä hänellä aina riitti miehiä ja rahaa laajoja sotaretkiänsä varten, ei voitu tulla muuhun päätökseen, kuin että hän mahtoi olla suuri ja mahtava loitsija. Hänen tarvitsi esim. vaan ottaa makuutyynystään höyheniä ja puistaa tai puhaltaa niitä ilmaan, niin heti ilmestyi hevospies joka höyhenestä hänen puolestaan sotimaan; vankeudestakin hän vapautui hiekkään piirustamalla laivan kuvan ja siihen puhaltamalla, niin että se vei hänet läpi ilman kotimaahan ja mukana vielä vieraan maan hallitsijan, jonka hän oli houkutelut piirustuksen sisäpuolelle ja josta sitten sai summattomat lunnaat. Senaikuisen käsityksen mukaan ei loitsutaito ollut mahdollinen ilman paholaisen välitystä. Tältä hänen kerrotaan ensin lainanneen rahoja, pannen tietysti sielunsa pantiksi, vaan väärällä nimellä. Kun paholainen oli sitten häntä velkonut, oli hän ilmoittanut oikean nimensä, ja tämän sitä turhaan kirjoistansa hakiessa, oli hän yhteen kirjoista saanut piirretyksi Vapahtajan nimen ja siten vallannut itselleen taikakapineen, jota kaikissa yrityksissään menestyksellä käytti. Ja lopulta hän siitä sitoumuksesta kokonaan suoriutui; kun paholainen oli tullut häntä hakemaan saunasta, oli hän

pyytänyt saada ensin valmiiksi pukeutua, vaan siitä sovittua oli hän jättänyt toisen saappaanvarren puoliväliin vetämättä ja varoi sitä sitten enää milloinkaan oikaisemasta. Toisen tarinan mukaan hän kuoltuaan jäi makaamaan komeaan palatsiinsa Tukholmassa, jolle ainoasti kuninkaan kartano veti vertoja. Siellä hän vielä nytkin nukkuu, iso käärme lattialla ja naulassa miekka, joka heiluu myötäänsä. Oven päälle on kirjoitettu, että: "huomenna hakemaan." Vaan se on aina huomenna, eikä tule milloinkaan sen likemmäksi. Niinkuin kaikki tiedämme, on Jaakko De la Gardien pitkällisestä viipymisestä sotajoukkoinensa Venäjällä säilynyt kansanmuisto sananlaskunkin muodossa, joka jo viime vuosisadalla on muistiinpantuna.[285]

Lähtee suvi, lähtee talvi, mutta ej lähde Laiska Ja[ak]ko.

Nämät säkeet yhdessä seuraavien Sakkulassa Käkisalmen puolella muistiinpantujen kanssa:

Jalo herra Jaakko Puntus,
Hän teki sillat soien päälle,
Maanteitä jokein ylitse,

sanottiin olleen jäännöksiä Jaakko Puntuksen *maavirrestä*. [286] Onko semmoista runoa koskaan löytynyt, on kuitenkin epäiltävää; luultavimmin ovat viimeksi mainitut säkeet tilapäisesti tekaistut edellä esitettyjen suorasanaisten paikallismuistojen johdosta. Sitä vastoin lauletaan yleisesti koko Karjalan kannaksella Jaakko Puntuksenpojan meriretkestä Riian linnaa vastaan. Mainitun kaupungin valloituksessa v. 1621 oli hän todella osallisena ja jäi sen jälkeen jatkamaan Liivinmaan anastusta Puolan vallan alta.

Vanhimmat kirjaanpanot tätä runoa ovat suomalaisen kieliopin tekijänä tunnetun Valkjärven kirkkoherran Juhana Stråhlmanin sekä hänen poikansa Kaarle Teodorin, jälkimmäinen vuoden 1812 tienoilta. Molemmat ovat milt'ei yhtäpitäviä. [287]

Jaakko Puntus, jalo herra,
Viisas Viipurin isäntä,
Laski laivoja merelle,
Pani poikia sisälle;
Veti päälle purjehensa,
Kuin pisimmän pilven rannan.
Laski päivän, laski toisen,
Laski kohta kolmannenkin,
Laski riskin Riian alle,
Ison kaupungin kuuluisan.
Pani pyssyt pöykkämähän,
Sekä joutset joukkamahan,
Tykit tykähtelemähän.
Sanoi riski Riian herra:
"Jaakko Puntus, jalo herra!
Tule siivolla sisälle,
Alle linnan kunnialla;
Oltt' on kyllin juoaksesi,
Mettä mielin syöäksesi."

Vielä täydellisemmin saamme kokoon runon säkeet uudemmissa samoilla seuduilla muistiinpannuista lukuisista toisinoista, vaikka eivät niissäkään kaikki piirteet kerrallaan esiinny. Otettakoon näytteeksi eräs Ahlqvistin kirjaanpanema toisinto, joka on kaksijatkoinen, niinkuin huomaa, jos silmäilee ensin vasemman ja sitten oikean palstan, vaan luettuna vuorotellen vasemmalta sekä oikealta, silloin kuin vasen puoli on tyhjä, antaa hyvin eheän käsityksen Jaakko Puntuksen runon alkuperäisestä muodosta. [288]

Jalo herra Jaakko Puntus,
Ruotsin kuuluisa kuningas.
Laittoi laivoja merelle,
Niinkuin sorsa poikiansa;
Laittoi laivoihin väkeä,
Kuin kana munasiansa;
Veti päälle purjehia,
Kuin pimeän pilven reunan;
Pani tuulet tuulemahan.
Ja aallot ajelemahan.
Sousi Riian linnan alle.

Alkoi tyyrätä tykillä,
Valkkunilla vangutella;
Alkoi linna liikahella,
Torin latvat torkahella.
Puhui Puola linnastansa:

"Elä riko Riikoani,
Pura Puolan linnoani;
Tule siivolla sisähän,
[Sovinnolla suojuksehen.][289]
Saat olutta juoaksesi,
Mettä syöä mielin määrin."
— "Ei mesi merestä puutu,
Eikä puutu Puntukselta."

— — —
Laittoi tuulet tuulemahan,
Ja aallot ajelemahan.
Ajoi lesken linnan alle,
Kysyi linnasta lihoa,
Ja kalaista kaupungista,
Väelle väsynehelle,
Urohille uupuneille.
Linnan vanhin vastaeli:
"Ei ole linnassa lihoa.
Ei kaloa kaupungissa.
Väelle väsynehelle,
Urohille uupuneille."
Jalo herra Jaakko Puntus
Alkoi tyyrätä tykillä,
Valstingilla vaivaella;
Alkoi ketjut keikahella,
Torin latvat torkahella.
Leski liehui linnassansa:
"Jalo herra, Jaakko Puntus.
Elä riko linnaistani,
Pura Puolan linnoani;
Tule siivolla sisähän,
Tasaisesti tanhuahan;
Kaikk' annan avaimet sulle.
Kyll' on linnassa lihoa
Ja kalaista kaupungissa,
Kyll' on kysta, keitettyä,
Valmista, varistettua,
Väelle väsynehelle,
Urohille uupuneille."

Ulkopuolelta Karjalan kannaksen on löydetty alkuosa runoa Savossa sekä pari täydellisempää kappaletta Suomen Keski-Karjalassa, Ensinnä mainittu on Gottlundin jo v. 1818 Juvalla kirjaanpanema, omintakeisten vertauskuvain puolesta huomattava katkelma.[290]

Ja[ak]ko Pultus, jalo herra,
Viisas Viipurin isäntä,
Laski laivoja merelle.
Laski päivän, laski puolen,
Laski osan kolmattakin.
Niin on saaria selällä,
Kuin on mastia merellä;
Niin on honkia salolla,
Kuin on mastia merellä.

Toinen Keski-Karjalan kappaleista löytyy ylioppilas Z. Sirelius keräelmissä vuodelta 1847, luultavasti Sortavalan tienoilta.[291]

Jalo herra Jaakko Pontus,

Ruotsin Kaarle, kaunis herra,
Ruotsin kuuluisa kuningas,
Laittoi laivoja merelle
Vaskisesta valkamasta,
Laittoi tykit laivan päälle;
Laittoi Laatokan merelle,
Laittoi tuulet tuulemahan,
Meren tyrskyt työntämähän;
Päivät peitti purjehilla.

Ajoi Riian linnan alle,
Alkoi ampua mereltä;
Alkoi torit toukaella,
Linnan vallit vaarahella.

Venäläinen, vainolainen,
Sanovi sanalla tällä:
"Älä riko Riikastasi,
Riko Riikan kaupunkia;
Tule siivolla sisähän,
Kapinatta kaupunkihin!"

Kysyi linnan vanhimmalta:
"Onko linnassa lihoa
Ja kaloa kaupungissa'?"

Linnan vanhin vastaeli:
"Kyll' on linnassa lihoa
Ja kaloa kaupungissa
Miehille väsynehille,
Urohille uupuneille."
Moni sortunen satula,[292]
Moni vommel kynnäppäinen,
Riian virassa viruvi,
Haonlailla happanevi.[293]

Runo jatkuu lorulla Venäläisestä, vainolaisesta, joka "tappoi isoni, tappoi emoni" j.n.e.; se myös selittää, mitenkä runoon on voinut tulla Riian kaupungin puoltajaksi Venäläinen. Vertaus päivän peittämisestä purjeilla tavataan joskus Karjalan kannaksellakin;[294] siitä löytyy vielä seuraava mahdollikas muunnos:[295]

Meret peitti miehillänsä,
Maat peitti hevosillansa,
Saarokset satuloillansa,
Rahoillansa rannat peitti.

Kuvaus sodan jälkijätteistä Riian virrassa esiintyy myös etelämpänä eräässä Kurkijoen toisinnossa:
[296]

Moni mies, moni hevonen,
Moni saarninen satula,
Moni herra höyhenhattu,
Moni vommel kynnäppäinen,
Moni miekka kultavästi,
Riian virrassa viruvi.

Toinen kappale, jota Lönnrot on käyttänyt Kantelettaren julkaisuunsa (III. n:o 11 "Puntuksen sota"), on hänen oma muistiinpanemansa ensimmäisellä keräysmatkallansa v. 1828 Kesälähdellä.[297] Siinäkin ilmaantuu Puolasta huolimatta vainolaisena Venäläinen, jonka kuitenkin Lönnrot on muuttanut: Viholainen. Hänen lisäyksiään muista runoista on paitsi vihollisen tapettavien luetteloa (vv. 4-8), oluen pyyntö (vv. 19-27), joka on lainattu edempänä mainittavasta Iivanan virrestä.

Viipurin, Käkisalmen ja Pietarin välisellä alueella todennäköisesti syntyneenä, ei Jaakko Pontuksen runo ole juuri voinutkaan semmoisenaan laajemmalle levitä; se näet ei oikein soveltunut muiden kuin Ruotsin puolta pitävien luterinuskoiden laulettavaksi. Kreikanuskoiset Karjalan kannaksella sen tosin muuttamatta säilyttivät, mutta muualla joko riistettiin sen yltä koko historiallinen puku taikka käännettiin tämä nurin päin.

Edellinen menettely havaitaan Varsinais-Inkerissä, jossa Jaakko Pontuksen runoa on keskiosa yhdistetty virolaisperäiseen ja puhtaasti tarulliseen Ison härän runoon, esim.[298]

"Pentti pieni linnassa,
Pentti pieni linnan vanhin,
Kati kauno, Pentin vaimo!
Onko lientä keitettyä,
Vana varistettua,
Väelle väsynehelle,
Nuorisolle nousevalle?
Onko leipää linnassasi
Ilman leivän leipomatta?
Onko voita vuoren alla
Ilman kirkun k[i]jertämättä?
Onkos linnassa lihutta
Ilman härän tappamatta?"
— "On mulla härkä tieossa,
Ei ole suuri, eik' ole pieni,
On kuin oikea elokas;
Päivän lensi pääskölintu
Härän sarvien väliä" j.n.e.

Tavallisesti on tämä runoyhtymä vielä liittynyt jatkoksi niinkään virolaisperäiselle ja myös Kalevalan-aineiselle kuvaukselle vanhain ja nuorten soutamisesta, esim.[299]

— — —

Sousit Pentin linnan alle,
Pentti on pieni linnan herra.
Niin vanhat kysyttelevät:
"Onka lientä keitettyä,
Varia varistettua?"
Niin nuoret kysyttelevät:
"Onka linnassa lihutta,
Onka voita vuoren alla?"
Pentin vaimo vastaeli:
"Ei ole linnassa lihutta,
Eik' ole voita vuoren alla,
Ilman hällön tappamatta,
Mulliken murentamatta" j.n.e.

Niinkuin näemme on itse Jaakko Pontuksesta, joka on sekoitettu yhteen alkuperäisesti puolalaiseksi ajatellun linnan vanhimman kanssa nimitys *Pentti* vielä muistona. Lihan kysymisen rinnalla esiintyy liemen ja leivän, vieläpä voin päälle pyytäminen. Että ainakin viimeksi mainittu piirre on runoon varsinaisesti kuuluva, tulee kohta osoitettavaksi, jolloin myös lausetapa *vuoren alla*, toisinaan *vuoren maassa* tai *vorenoilla* saa selityksensä.[300] Kalankin kysyminen on säilynyt yhdessä kappaleessa. [301] Vielä on huomattava jälki linnan ampumisesta toisinnon säikeissä:[302]

Sousi Pentti linnan alle.
Liitoksesta linna liikkuu,
Jäsenestä maa järähti.
"Onko linnassa lihutta" j.n.e.

Jälkimmäinen menettely, "Ruotsin" puolaisille Karjalaisille voitollisen tapauksen päinvastaiseksi kääntäminen, nähdään Sortavalan takaisen Raja-Karjalan runoissa. Riian linnan piirittäminen on niissä Viipurin linnaan sovitettu ja valloittajana esiintyy *Petri kuuluisa kuningas*. Jaakko Pontus tavataan kuitenkin harvoin linnan puolustajana,[303] vaan on enimmäkseen pysynyt entisellä paikallaan, ikään kuin Pietari Suuren liikanimenä, esim.[304]

Petri on kuuluisa kuningas,
Kuulisti herra Suomenniemen,
Jalo on herra Jaakko Puntti,
Viisas Viipurin isäntä
Kovin syäntyi Ruotsin päälle,
Erin vieroisen vihaltui.

— — —

Työnti tuonne lapsikarjan
Kuin on sotka poikuehen.

— — —

Petri kuuluisa kuningas,
Moskovan hyvä molotsa,
Laittoi laivansa merelle;
Jalo herra Jaakko Pontus,
Viekas Viipurin isäntä,
Laittoi lapset laivoloihin.

— — —

Kovin suuttui Suomen päälle
Vihastui Viipurin päälle.

Viipurissa on häntä vastassa *Matti Lauren poika*, toisinaan *Omosen poika*, jolta hän kysyy, ei ainoastaan lihaa, kalaa ja joskus leipääkin, vaan myös:[305]

"Onko voita Volmarissa?"

Kun tämä pilkoillaan hänelle tarjoaa vanhaa hevosen raatoa, niin hän rupeaa ampumaan linnaa sillä seurauksella, että mainittu Matti jo alkaa rukoilla:[306]

"Oi Petri kuuluisa kuningas!
Tule siivossa sisähän,
Kunnioissa kartanoihin,
Ilman pyssyn pyrkämättä,
Jalon rauan jaukamatta.
Ota kultia kypärä,
Hopeita tynnyrimäärä."

Siihen tarjoukseen kuitenkin Petri halveksivasti vastaa ja lopuksi lausuu:[307]

"Saan mie maata miekallani,
Tapparallani tahonkin."

Niinkuin näkyy, esiintyvät tässä melkein kaikki Jaakko Pontuksen runon piirteet. Ja jos vielä voisi olla kahden vaiheilla, kumpi runoista on alkuperäisempi, poistaa viimeisenkin epäilyksen nimitys Volmari, joka ei ole säilynyt Karjalan kannaksella ja Varsinais-Inkerissäkin aivan vääntyneessä muodossa tavataan, vaikka se kieltämättä juuri tähän runoon kuuluu. Volmar niminen kaupunki näet löytyy likellä Riikaa ja soveltuu se sille hyvin toisintonimeksi. Volmarin linnan nimi on muuten historiallisestikin liittynyt Jaakko de la Gardien sankarimuistoon; kahdeksantoista-vuotiaana hän sitä toisen nuoren päällikön kera mitä urhoollisimmin puolusti Puolalaisia vastaan kolme kuukautta v. 1601.

Suomen Itä-Karjalasta on Jaakko Pontuksen runo Petrin nimelle muutettuna siirtynyt Aunuksenkin puolelle. Keski-Aunuksessa, jossa tämän runon sanotaan olevaa kaikista yleisimmän, sitä lauletaan seuraavaan tapaan.[308]

Petri on kuuluisa kuningas,
Moskovan hyvä molotsa,
Laati laivoset merehen.
Mi on mäessä mäntysiä,
Se on Petrin purjepuita.
Työnti kirjat kiirehesti,
Paperit pakon perässä,[309]
Viisahasen Viipurihin;
Viisas oli Viipurin isäntä,[310]
Suomenniemen sotiherra.
Kovin syäntyi, kovin suuttui
Murteli mustia hapenia.[311]
Työnti sotkuen vesille,
Emälinnun poikuehen.
Päivän ampui alatse,
Toisen ampui päällitse.
"Oi sinä seppo Ilmollinen![312]
Tao keijo 3:lla sulalla,
Vaskivarsi varaisempi;
Ammun kirjavahan kivehen."
Kilpasti keijo kivistä,
Meni keijo merehen,
Perin tietämättömähän.
"Oi sinä seppo Ilmollinen!

Tao keijo 6:lla[313] sulalla" j.n.e.
Meni keijo taivosehen,
Perin tietämättömähän.

— — —

"Onko linnassa lihoa
Tulian vierahan varahan,
Käkijälle, kuulujalle?
Onko voita vodvarjoissa
Käkijälle, kuulujalle?
Onko kaloja kaupungissa?"
— "Mulloin kuoli musta ruuna,
Vasta[314] vaipui valkea varsa,
Siikoniemen sillan päähän",
Kovin syäntyi Ruotsin päälle,

— — —

"Laai keijo 9:llä sulalla" j.n.e.
Ampui kirjavahan kivehen,
Meni kivi meren taakse.
Jalo herra J— —
Työnti sotkuen vesille,
Emälinnun poikuehen.
Päivän ampui alatse,
Toisen ampui päällitse,
Kolmannen kohti osasi.
Pani räystähät räpyhyn,
Herran huonehen helyhyn.
Antoi avaimen kätehen
Hopeaiselle tarelkalle:
"Ota kultia kyllältäsi!"
— "Tunnen Ruotsin kullat, hopeat."

Muodoltaan täydellisimpänä Petrin virsi kuitenkin esiintyy Pohjois-Aunuksen runoalueella, jonka toisinoista seuraava sopinee näytteeksi.[315]

Petri on kuuluisa kuningas,
Herra suuri Suomenniemen,
Piti pilvessä käräjän,
Tarkan tuuman taivahassa,
Sekehessä selvän tuuman.
Laittoi viestit Viipurihin,
Sanomat Savon rajalle;
Viisas on Viipurin isäntä,
Kaunis Matti Lauren poika.

Petri kuuluisa kuningas,
Suuri herra Suomenniemen,
Laittoi viestit Viipurihin:
"Onko linnassa lihoa,
Onko voita vontarissa?"
Viisas Viipurin isäntä,
Kaunis Matti Lauren poika,
Matti varsin vastaeli:
"Mulloin uupui musta ruuna,
Vaipui valkea hevonen,
Mieron mäkeä noustessahan;
Siinä on ruoka vierahalle,
Vierahalle, tulevalle,
Saavalle, käkeävälle."

Petri kuuluisa kuningas,
Suuri herra Suomenniemen,
Tuosta suuttui, tuosta syäntyi,
Murti suuta, murti päätä,
Murti mustoa haventa.
Satuloitsi sa'an hevosta,

Miekoitti tuhannen miestä,
Yhtenä kesäissä yönä.
Mipä oli mäellä mäntylöjä,
Se on merellä purjepuuta.
Laski laivoja merelle
Kuin on sotka poikiansa.
Jo menevi alle linnan,
Alle Viipurin asuvi;
Viisas on Viipurin isäntä,
Kaunis Matti Lauren poika.

Petri kuuluisa kuningas,
Suuri herra Suomenniemen,
Puhui suulla puhtahalla,
Sovinnossa sormitteli:
"Anna linnat liikkumatta,
Hyvän pyssyn pyrkimättä,
Jalon jousen jaukkamatta,
Tinapyssyn pyrkimättä!"

Matti vasten vastaeli:
"Ei sinä pitkänä ikänä
Linna lähe liikkumatta,
Tinapallin paiskamatta,
Tinarullin ruiskamatta.
Kolme on luotia kovia,
Tynnyri teräksisiä." [316]

Pantihin pyssyt pyrkimähän.
Jalot jouset jaukkamahan,
Jaukkoi päivän jaukkoi toisen,
Jaukkoi päänä kolmantena;
Honkahuonehet horisi,
Kirkko kirpitsöin levisi.
Tuohet töhtynä tömisi.

Painoi Matti jo pakohon,
Pisti Matti piilosehen.
Rutjoi Ruotsia rukohon,
Tasapäitä tanterehehen,
Lieripäitä liettehesen.
Linnan otti liikkumatta,
Kaiken niemen ottamatta.

Siihen löytyy vielä täydennys eräässä toisessa kappaleessa,[317]

Petro oli kuuluisa kuningas,
Tuosta suuttui, tuosta syäntyi,
Tuosta viikoksi vihastui.
Nosti päivän purjepuuta,
Toisen nosti stiirupuuta,
Kohta kolmannen kohenti.
Laski päivän, laski toisen,
Laski päänä kolmantena
Alle Viipurin vihannan.
Ampui päivän, ampui toisen

— — —

Linnan seinät liikuttihen.
Matti oli kaunis Lauren poiki
Otti kultia kyperän,
Hopeita huopin täyen,
Itse virkki, noin pakisi:
"Petro kuuluisa kuningas,
Sotiherra Suomenniemen!
Ota kultia kyperä,
Hopeita huopin täysi."
— "K—n konna kultihisi,
P—n hopeihisi!
Ruostuneet on Ruotsin kullat,

Saastuneet Saksan hopeat."

Viimeksi ilmaantuu sama runo Vienan läänissä siinä muodossa, kuin Lönnrot sen on useammista toisinoista kokoonpannut Kantelettaressa (III. n:o 10) nimellä "Viipurin linnan hävitys".[318] Siinä ei ole ainoastaan Jaakko Pontuksen nimi, niinkuin jo Pohjois-Aunuksessa, kokonaan kadonnut, vaan myös Petri näkyy väistyneen Iivana niinen tieltä. Siinä on myös uudempia lisäyksiä, jotka melkein kaikki kansan laulutapaan perustuvat, puhtaasti tarunomaisista runoista, esim. Lemminkäisen äidin varoituksesta (vv. 13-18), Tieran kenkiytymisestä (vv. 23-26), Väinämöisen laivarekkestä (vv. 45-48, 153-4) y.m.[319] Samoin säkeen "Iivana iso isäntä" kertosaie "Meiän kuulu kullan solki" (v. 2) on selvästi Kullervo-runoista lainattu.

Voisi siis ajatella, että myös Iivana nimi on myöhemmin Petrin sijalle sovitettu. Ja sitä arvelua lisäksi vahvistaa se seikka, että "Petri kuuluisa kuningas" vielä Vienan läänissäkin joskus tavataan joko Iivanan rinnalla taikka aivan yksin.[320]

Mutta toiselta puolen on huomattava, että Matti Laurenpoika, joka on Itä-Karjalan, Pohjois-Aunuksen ja Vienan läänin toisintoryhmille yhteinen, tuskin voinee tarkoittaa muuta historiallista henkilöä kuin Matti Laurinpoikaa, sukunimeltä Kruus, joka oli Viipurin linnan isäntänä vv. 1583-1598. Hän oli siis toimeensa nimitetty vuotta ennen kuin tuo kuuluisa Iivana IV, liikanimeltä Julma, kuoli ja saattoivat hänen nimeensä hyvin liittyä kansan muistissa tämän venäläisen hallitsijan suuntaamat yritykset Viipurin linnaa vastaan samoin kuin tämän pojan Feodorin aikuiset hävitysretket, joiden alaiseksi hänen hallitsemansa lääni erittäin v. 1592 joutui.

Sitä mahdollisuutta, että Iivana nimi on voinut pysyä ainoasti Vienan läänissä, vaikka on Petrin tieltä kadonnut etelämpänä, tukee vielä Volmarin linnan nimen esiintyminen täällä alkuperäisessä muodossaan, joka Pohjois-Aunuksessa on aina vääntynyt: "onkos voita *vontarissa t. porvalilla?*"[321]

Myös muita hyvin alkuperäisiä piirteitä on säilynyt Iivanan virressä, niinkuin sitä on laulettu Latvajärvellä, joka kylä muutenkin on hyvin tunnettu ei yksistään kauniisti kehittyneestä, vaan verrattain vanhanaikuisestakin laulutavastaan.[322]

Meiän Iivana isäntä,
Meiän kuuluisa kuningas,
Laittoi laivoja lahelle,
Niinkuin sotka poikiahan,
Tavi laittoi lapsiahan.
Miekoitti tuhannen miestä,
Satuloitsi sata hevosta,
Niinkuin telkkä tehtyjähän,
Pieni lintu lapsiahan.
Työnsi Viipurin lin—
"Onko linnassa olutta,
Ilman olven panematta,
Iivanalle iltaseksi,
Venäläiselle veroksi?"

Lausui Matti Laurin poika,
Viisas Viipurin isäntä,
Sepä varsin vastaeli:
"Hevot on k— tallilla,
Iivanalle iltaseksi" j.n.e
Meiän Iivana isäntä,
Meiän kuuluisa kuningas,
Murti suuta, murti päätä,
Työnsi linnahan sanoja:
"Onko linnassa lihoa,
Ilman härän tappamatta,
Ilman sonnin sortamatta,
Iivanalle iltaseksi" j.n.e.

Lausui Matti Laurin poika,
Se on varsin vastaeli:
"Akka on vanha kiukahalla,
Kuiva reisi kuorrallettu,
Iivanalle iltaseksi" j.n.e.
Iivana meiän isäntä,
Meiän kuuluisa kuningas,
Murti suuta, murti päätä,

Pani pyssyt pyykämähän,
Jänteheet järäjämähän,
Avokurkut ammomahan,
Alla Viipurin vihannan,
Alla suuren Suomen linnan.
Ampui päivän, ampui toisen,
Jo päivänä kolmantena
Kivet on kirkkoa jälellä,
Patsahat papin tupoa,
Räystähät rämyin menevi,
Torit maahan torkahteli.
Lausui Matti Laurin poika,
Viisas Viipurin isäntä,
Pani avaimet kultaiselle luoalle,
Siitä noin sanoiksi virkki:
"On kaikkia linnassa" j.n.e.

Lausetapa "torit torkahteli" johtuu selvästi Jaakko Pontuksen runosta, vaikka se välillä olevasta Petrin virrestä on pois jäänyt; on kuitenkin mahdollista, että se jonkun muun runon välityksellä olisi tähän paikkaan tullut. Sitä vastoin ei ole satunnaista, että lihaa pyydetään "ilman härän tappamatta",[323] joka vie meidät Varsinais-Inkeriin asti, siis runon leviämisen alueen vastaiseen päähän. Alkuperäinen voi kukaties myös olla, vaikk'ei sitä missään muualla tavata, kuin tässä ainoassa toisinnossa, oluen kysyminen, sillä siihen viitannevat Jaakko Pontuksen runon loppusäkeet, jotka Lönnrotin muistiinpanossa Kesälahdelta eheimpänä esiintyvät.[324]

On olutta juoaksesi,
Saatu mettä syöäksesi,
Ei mesi merestä puutu,
Olut Riian kaupungista.

Jaakko Pontuksen runoa täytyy ajatella välittömästi syntyneeksi Riian linnan valloituksen johdosta eli 1620 luvulla, muuten ei voi selittää liivinmaalaisten paikannimien säilymistä kansan muistissa. Helppotajuisena lauluna se tietysti nopeasti levisi Itä-Suomessa ja tuli kreikanuskoistenkin Karjalaisten kuuluville, jotka sen viipymättä mieleiseksensä muodostivat niiden tietojen mukaan, joita vanhuksilla vielä siihen aikaan oli Iivana Julmasta ja Viipurin linnan isännästä, Matti Laurinpoika Kruusista. Tämä muodostus levisi Vienan läänin asti, jossa se semmoisenaan pysyi. Mutta etelämpänä Raja-Karjalassa kehittyi Pietari Suuren aikana uusi toisinto, jossa Iivana nimen tunnetumpi Petri syrjäytti, vaan Matti Laurinpoika siitä huolimatta jäi paikoilleen.

Viimeksi on mainittava, että yhdessä Vienan läänin kappaleessa Iivana suorittaa sotaoritta ei ainoastaan "alle suuren Suomenniemen, alle Viipurin vihannan, Ruotsinmaahan rohkeahan", vaan samalla:[325]

Inarehen ilkeähän,
Kuolan linnahan kovahan.

Myös eräässä Pohjois-Aunuksen kappaleessa esiintyy Matti "viisas Viipurin isäntä, herra suuri Suomenniemen", vielä arvonimellä:[326]

Kova herra Kuolan linnan.

Mainitut säkeet ovat näet jäännöksiä toisesta Jaakko Pontuksen runosta, jota tunnettu runonkerääjämme Taneli Europaeus on löytänyt yhden ainokaisen kappaleen, luultavasti Ilomantsista. [327]

Jalo herra J[aa]kko Puntus],
Vii[sas Viipurin isäntä],
Savon mahtava majori,
Jok' oli vahva tappelija,
Sorea soan kävijä,
Joka voitti Venäin vallan;
Yks oli jäänyt Koolan linna
Etähällä itämaalla.
Sanoi tuonkin saa'aksensa,
Jopa joutui kulkemahan;
Käkesi välehen käyä,
Tulla jälen tuntuessa.

Tuonnepa viipyi viikommaksi,
Katoi kaikeksi ijäksi.
Tuolla Jaakko jaksettiin,
Herra suuri surmattiin,
Koolan linnahan kovahan,
Ilärihin ilkeähän.

Tämä runo nähtävästi kuvaa niitä onnistumattomia yrityksiä, joita Jaakko De la Gardien ja jo hänen isänsäkin Pontuksen aikana tehtiin Venäjän Lapin valloittamiseksi. Lähinnä sopinee ajatella sitä sotaretkeä, joka Pohjanmaalta käsin tehtiin talvella 1611 Vienan meren rannalle ja Kuolan suuhun; vaan täällä torjuttiin hyökkäys ja itse retki yli tunturien näkyy olleen kovin turmiollinen etenkin ratsuväelle.[328]

Se historiallinen kansanrunous, joka Jaakko Pontuksenpojan nimeen liittyy, täyttää niin muodoin kaikki tämmöisen runouden vaatimukset. Sen perustuksena ovat tositapaukset, joilla on yleiskansallinen merkitys, se on välittömästi niiden vaikutuksesta syntynyt ja se on puhtaasti kansanomainen. Siinä on lisäksi persoonallisena keskuksena isänmaallinen sankari, jonka ympärille jo useampia sekä runomitallisia että suorasanaista tarinoita alkaa kiertyä. Mahdollisuus kehittyä yhtenäisemmäksi historialliseksi kertomarunoksi ei siitä enää ole aivan kaukana. Ja kukapa tietää, mitä Karjalan kansan vilkas mielikuvitus ja kieltämätön kokoonpanokyky vielä olisi voinut luoda, jos kansanruno olisi saanut häiritsemätönnä elää ja kasvaa, eikä Ison Vihan viikate olisi orastavaa kansallista itsetuntoa rahvaassakin maata myöten tasoittanut.

6. Kaarlo kuningas.

Kaarle XII:n verinen jättiläishaamu ei kuitenkaan ole ohitse kulkenut jättämättä varjoa kansanrunoutemme kuvastimeen, jos kohta Suomen puolella oli kuvaamattomissa kärsimyksissä kynnellä ehtynyt ja runosuoni kuivunut. Myös rajantakaisiin, Venäjän puolta pitäviin Karjalaisiin vaikuttivat Ison Vihan tapaukset mieltä järkyttävästi ja löysivät vastakain heidän vielä elinvoimaisessa runoudessaan.

Lönnotin Mehiläisessä 1836 vuoden Kesäkuun numerossa tapaamme "Kaarlo kuningas" nimisen runon, joka on pantu kokoon useammista Vienan läänissä muistiinpannuista toisinoista:[329] myöhemmin se on painettuna myös Kantelettareen (III. n:o 12) nimellä "Kaarlon sota". Se alkaa:

Läksi Kaarlo kaupungille,
Verolle verikäpälä,
Ruotsin murha murkinalle,
Pillomus on Piiterille.

Venäjän väki häntä odottaa tulevaksi yhtä hartaasti, kuin Kalevalassa Joukahainen Väinämöistä väijyessään:

Illoin ammuin vuotetahan,
Kerran keskipäivälläkin;

ja hänen varalleen, samoin kuin Ilmarisen emäntä Kullervolle:

Ne leipoi kivisen leivän,
Kakun paistoi kallioisen.

Sillä välin on jo Kaarlo kuningas ilmestynyt sinisessä sotilaspuvussaan:

Kaarlo kaukoa näkyvi,
Sinisorkka sinnempätä,
Kahen luotosen lomatse,
Päällitse satamasaaren.

Lihan ja oluen vaatiminen hänen puoleltaan ei oikeastaan kuulu tähän runoon, vaan lienee Lönnotin sovittama Iivanan virrestä, joka siihen joskus on sekaantunut.[330] Sitä vastoin on runossa oleellinen piirre Venäläisten vastarinta:

Ei ne anna ampumatta,
Eikä syötä syöksemättä,
Ampumalla antelevi,
Syöksemällä syöttelevi.

Tykkitaistelu käy pian Kaarlon laivastolle tuhoisaksi ja hänen itsensä tulee niin kuuma, että hän pyytää kurkkunsa jäähdykkeeksi saada ostaakseen vettä. Kun hänelle vastataan, että laivan alla on sitä kylliksi, hän selittää, että meren vesi on kaikki verellä, ja vannoo, jos vaan hengissä pois pääsee, olla ikänänsä takaisin palajamatta.

Runo nähtävästi kuvailee Kaarle XII:n Suomeen lähettämän ylipäällikön *Yrjö Juhana Maydellin* onnistumattomia yrityksiä vasta perustetun Pietarin kaupungin ynnä Kronstadtin, "satama saaren", varustuksien takaisin valloittamiseksi vv. 1704-1706. Siihen on kuitenkin myös yhdistetty suuren Pohjan sodan loppupäätös, niin että sen voi arvella syntyneen, niin pian kuin tämä alkoi olla tunnettu ja kansallekin selvä.

Kysymys on vaan vielä siitä, missä runo on sepitetty? Etteivät Vienan läänin asukkaat ole voineet viehättyä niin kaukaisia tapauksia kertomaan, lienee itsestään ymmärrettävä. Meidän täytyy etsiä runon alkukoti siinä mainittujen paikkojen lähiseuduilta, ja todella löydämmekin Hevaalla Varsinais-Inkerissä toisinnon ilmeisesti samaa runoa.[331]

Venäen kuningas viekas,
Ruotsin rohkea kuningas,
Hiutti vuoen hilpulia,[332]
Sata vuotta saapelia,
Tuhat pyssyjä puhasti,
Tälle maalle tullessahan,
Ihalalle, korealle.

Kulki Kuippanan selälle,
Sai hän Saaren kulmaiselle,
Mittasi meren syvyttä,
Katsoi kaivon korkeutta.

Sanan Saarehen lähetti,
Sanan Saaren vanhemmille,
Teki kirjan kiirehesti,
Paperin pakon perästä:
"Saako tulla Saarenmaalle,
Saako Saarehen sukua,
Ilman pyssyn pyrkimättä,
Tinaluoin loiskamatta?
Annatko avaimiasi,
Lupaelet lukkujasi?"

Vahatukka linnan vanhin
Katsoi kiusin kirjan päälle, Pahasti paperin päälle,
Kirjan vastahan lähetti:
"En anna avaimiani,
En lupaa lukkujani,
Ilman pyssyn pyrkimättä,
Tinaluoin loiskamatta,
Vaskipallon paukkamatta."

Venäen kunervo viekas,
Ruotsin rohkea kuningas,
Pani pyssyt pyrkimähän,
Tinaluoit loiskamahan,
Vaskipallon paukkamahan.
Niin siellä linnan alla,
Siell' on verta päälle polven,
Tahnaa jalan tasan j.n.e.

Paitsi tätä kappaletta on Hevaan puolella vielä kirjaanpantu pari katkelmaa, joissa Saaren eli Kronstadtin ohella on Pietarinkin nimi säilynyt. Toisessa se kohta kuuluu:[333]

Tahtoi tulla tälle maalle,
Tahtoi Saarehen salaa,
Petoksella Petteriin,
Ilman pyssyn pyrkimättä,
Ilman luoin loiskamatta,
Vaskipallon palkkamatta.

Selviä jälkiä siitä, että tämä runo todella on kulkenut tuon pitkän matkan Inkerinmaalta Venäjän-Karjalaan, on säilynyt edellä esitettyssä Petrin virressä. Jo Suomen Itä-Karjalan toisunnoissa esiintyy

sekä kiireinen kirjan ja pakollinen paperin lähetys että vaatimus päästä sisään ilman pyssyn pyryämättä,[334] jotka eivät kumpikaan saa selitystensä Jaakko Pontuksen runosta. Jälkimmäinen piirre tavataan myös Pohjois-Aunuksessa vielä enemmän inkeriläisen mukaisena: paitsi "pyssyn pyrkimättä", myös "tinapallin paiskamatta". Hyvin huomattavaa on, että nämät säkeet eivät esiinny Vienan läänissä Iivanan, vaan Kaarlon nimen yhteydessä, joka myös puolestaan todistaisi, että Petrin virsi on kehittynyt Iivanan virrestä. Sitä vastoin on edellinen piirre säilynyt, paitsi Keski-Aunuksessa, vielä Vienan läänissä Uhtuella, jossa sekä Petri että Iivana ynnä molemmat yhdessä esiintyvät.[335] Jos mainitulla verrattain yleisellä säeparilla, jolle tavataan vastine myös Kaarle herttuan runossa (B. vv. 47-48):

Lähetti *kirjan kirjuhusti*,
Varhain paperin rahdun,

on todistusvoimaa ja jos tahdomme pitää kiinni Iivana nimen vanhemmuudesta Petriin nähden, niin on runojen keskinäinen suhde seuraava. Suomen Raja-Karjalassa on Jaakko Pontuksen runo 1600 luvulla muutettu Iivanan nimelle ja semmoisena kulkeutunut Vienan lääniin. Sitten on 1700 luvulla Kaarlon virsi vaeltanut Inkerinmaita asti saman matkan päähän. Mutta Itä-Karjalassa on Iivanan ja Kaarlon runon sekoituksesta sekä muutamista suorasanaisista muistelmista[336] muodostunut uusi Petrille omistettu runo, joka vuorostaan on lähtenyt liikkeelle pohjoista kohti, tavoittanut Vienan läänissä sekä Iivanan että Kaarlon virret, ja niihin toisinaan uudestaan sekoittunut, voimatta niitä kuitenkaan enää, niinkuin etelämpänä, kokonaan syrjäyttää.

Jälkenä Kaarlon virren kauttakulusta lienee lisäksi Pohjois-Aunuksen Petrin virressä loppu, jossa kuvataan Matti Laurinpojan pakoa ja Ruotsin "tasapäitten l. lieri-päitten" ruhjomista. Samantapaisia mainesanoja Ruotsin satureille tavataan näet Kaarlon virren toisoinnoissa, vaikkei Kantelettaren kokoonpanossa, esim.[337]

Myssypäit' on myllistetty, Pyöräpäitä pyöritetty, Lakkipäitä langetettu.

Tai:

Lankeavi lakkipäitä,
Pyöräpäitä pyörittävi;
Kehräpäitä kellittävi.

Paitsi tätä Kaarlon virttä löytyy Varsinais-Inkerissä vielä toinen historiallinen runo, joka luultavasti on samoilta ajoilta.[338] Sitä lauletaan aivan yleisesti Soikkolassa ja vaikka vaillinaisemmin myös Narvussa; mutta Hevaalla on siitä enää hyvin vähän jälkiä, niin että sitä, samoin kuin Elinan surmarunoa Vesilahdella, voi pitää paikallisena lauluna, joka ei ole syntymäsijoiltaan ulommaksi siirtynyt.

Alkusäkeistä ei heti saa selkoa, kumpainen sotapuolue on päällekkärajana, niissä näet esiintyvät rinnan:[339]

Venäjän kuningas viekas,
Herra viekas Venhäläinen

ja:

Ruotsin rohkea isäntä t. kuningas,

joskus sekaisinkin:[340]

Ruotsin viekas Venhäläinen.

Milloin jompikumpi kansallisuuksista yksin esiintyy, niin se on aina Venäläinen. Runon jatko kuitenkin myöhemmin osoittaa, että tässä täytyy olla puhe ruotsalaisesta päällikköstä, joka:[341]

Hypitti hevosiahan,
Kankaroitti kaarojahan,
Hallia hevosiahan,
Ruskehia ruuniahan,
Valkehia varsojahan,
Meiän maalle tullessahan,
Meiän maalle mairehelle,
Iloiselle Inkerelle,
Leveälle leipämaalle,
Kaunihille kakkumaalle,
Soreahan Soikkolahan.

Sitten kuvataan, kuinka hän täällä:

Mittoi meret miekkoillahan,
Arvoi arsinaisillahan,
Tempoi tervanuorillahan,
Tuon sai syvää merta,
Tuon syvää, tuon hyvää,
Kolkanpään kylän kohalta,
Väärnojan kylän väliltä,
Harjavallan hartialta,
Nenovehen niemyeltä.
Tuohon leirinsä levitti,
Tuohon laati laakerinsa.
Tuossa seisoi seitsen vuotta,
Katseli kaheksan vuotta;
Söi lehmät levätessähän,
Lampahat lamoessahan.

Pitkällinen odotus ja katseleminen on joskus seuraavilla säkeillä esitetty:[342]

Katsoi ilmat, katsoi kalmat,
Katsoi mättähät merestä,
Katsoi Iivanan mäelle,
Katsoi Narvan kallahille;
Iivanan mäki iloisa,
Narvan kaunis kallahainen.

Vielä kerrotaan mitenkä:[343]

Tuohon saivat Saksan laivat,
Vierivät Viron venokset,
Tuossa ohrat ostettiin,
Tuossa kaurat kaupattiin,
Rukihit lunastettiin;
Kauravakka kaksin ruplin,
Ruisvakka yhdeksin ruplin.

Mutta vihdoin saapui vihollinenkin:[344]

Jouduit Moskovan molotsat,
Kaaduit Kaprion kasakat,
Iivanlinnan isvossikat.
Tuoss' alkoi sota sotia,
Tuohon leiri leikottiin,
Alkoi tappelu tasoa;
Laakeri laotettiin.

Että voitettu oli Ruotsalainen, ilmoitetaan nimenomaan yhdessä
Narvusin puolen toisinnossa:[345]

Vasta Ruotsi voitettiin,
Sotajoukko saatettiin.

Lopussa on kuvaus hirveästä verilöylystä:[346]

Äijä heitä leikattiin,
Viel' enemmän ammuttiin,
Paljo virtaa pakeni,
Enemmin jokea juoksi;
Niin tytyi joki mokoma,
Selvä virta seisattaigi.
Sai kuulu kuninkahille,
Linnan herroille helinä,
Paljon tietä pappiloille;
Alkoi kurtella kuningas,
Linnan herra henkäellä,
Pappi paljo huokaella:

"Jo väsy väkemme meiän,
Katoi kallis armiomme."

Välistä esitetään sodan yleinen päätöskin:[347]

Venäen kuningas viekas,
Otti suotta Suomen linnan,
Kiusin Viipurin kivessä,
Nauruin otti Narvan linnan.

Että runo on Länsi-Inkerissä ja nimenomaan Soikkolan niemekkeellä syntynyt, osoittavat selvästi siinä esiintyvät paikannimet. Tänne vievätkin meidät sotatapaukset v. 1708. Maydellin sijaan asetettu uusi perin kykenemätön ylipäällikkö *Yrjö Lybecker* oli tehnyt hyökkäysretken Länsi-Inkeriin ja vallannut muun muassa Kaprion linnan. Mutta siellä sai hän onnettomuudekseen käsiinsä myös erään suunnitelman, joka ilmaisi Venäläisten muka olevan hankkeissa suurilla sotajoukoilla katkaista hänen paluumatkansa. Asiasta enempää selkoa ottamatta hän kiiruhti pikamarsseissa Kolhanpään eli Harjavallan niemekkeelle, jonka läheisyydessä tiesi ruotsalaisen laivaston olevan. Täällä piti hänen kuitenkin viipyä kokonainen kuukausi, ennen kuin sai väkensä laivoihin sijoitetuksi. Mutta kaikki hevosensa, 5000 luvultansa, täytyi hänen teurastuttaa, kun ei voinut niitä mukanaan kuljettaa. Sitä paitsi jäi häneltä myrskyn tähden rannalle vielä 800 saksilaista sotamiestä; nämät todella joutuivat taisteluun vihollisten kera, jossa he mitä urhokkaimmin pitivät puoliansa ylivoimaa vastaan yhdeksän tuntia, kunnes heidät voitettiin sekä suurimmaksi osaksi surmattiin.[348]

Mainittu kansaa hämmästyttävä hevosten paljous kuvastuu heti runon alussa. Ja sitä seuraava meren mittaaminen viittaa laivastonkin ilmaantumiseen paikalle. Jälkeen jääneiden soturien verinen ottelu paikalle vihdoinkin saapuvain Venäläisten kanssa esitetään hyvinkin elävästi. Ainoa tositapaukseen soveltumaton piirre on seitsemän, kahdeksan vuoden aika leirin pidossa. Mutta sehän on kansanrunon omaista; ja kuukauden aika tuntui sotaväen rasittaman kansan mielestä kylläkin pitkältä.

Kuvaavinta molemmissa Kaarle XII:n aikuisissa runoissa on se, ettei niissä kerrota voitollisen Venäjän yrityksistä, vaan tappiolle joutuvan Ruotsin hyökkäyksistä, vaikka laulajat olivat edellisen vallan puoltajia. Eroituksen molempain taistelevain välillä on kansa osoittanut hyvin oivaltavansa antamallaan mainesanoilla "viekas" ja "rohkea". Ja ne olivat jälkimmäisen viimeiset ponnistukset, jotka karjalaisissa Inkerikoissa herättivät halun omintakeiseen ja välittömään historialliseen runoiluun.

7. Loppukatsaus historiallisiin runoihin.

Nyt voimme uudistaa kysymyksen: osoittavatko Suomen kansan tositapauksia esittävät runot vähälukuisuudellaan ja vähäpätöisyydellään historiallisen käsityksen puutetta?

Ainesten jakautuminen eri aikakausille: kristinuskon maahan tuonnin, Nuija-sodan ja Kaarle herttuan, Kustaa Aadolfin ja Jaakko de la Gardien sekä Kaarle XII:n ja Pietari Suuren ajoille, ei ainakaan todista, että Suomen kansan runoudessa peräti puuttuisi historiallinen käsite.

Entä ainesten laatu? Sitä oikein arvostellaksemme on meidän luotava vertaileva silmäys läheisen ja yhtäläisissä oloissa eläneen Ruotsin kansan samanaikaisiin tuotteihin.[349] Ruotsalaisissa ritariballaadeissa esiintyvistä historiallisista aiheista huomattavimmat ovat, paitsi (sivulla 140) mainittua kahta naisen ryöstöä, Birger Jarlin pojan kuningas Waldemarin ja hänen tanskalaisen puolisonsa Sofian perheelliset välit ynnä niistä johtuvat selkkaukset. Näiden ohella voidaan osoittaa joitakuita samantapaisia seikkoja vähempiarvoisista ylimyksistä runoon pannuksi. Niitä esittävään ballaadein rinnalla, jotka lisäksi ovat paremmin tanskan- kuin ruotsinkielisinä säilyneet, ei Elinan surmarunon yksinäisenäkään tarvitse hävetä; historiallisen tapahtuman laatu on kaikissa aivan sama, yksityistä elämää kosketteleva. Mutta suomalaisella puolella painaa vaa'assa myös Piispa Henrikin surma, jonka tapaista legenda-runoa ei Ruotsin pyhimyksistä paljoa rikkaampi tarusto ole luonut.

Vielä on Ruotsalaisilla useampia lauluja ratkaisevista tappeluista keskiajan lopulla ja uuden ajan alussa, niinkuin Brunkebergin 1471, Brännkyrkan 1518 ja Stångebron 1598.[350] Näiden kansanomaisuus on kuitenkin enimmäkseen vielä epäilyttävämpi kuin Kaarle herttuan runon, joka on lähimpänä vastineena Suomessa. Niin tarinantapaista ja kuitenkin täysin historiallista kansanrunoa, kuin Jaakko Pontuksen Riian-retki, ei niiden joukossa ole ainoatakaan.

Jos taas ainesten lukua tahdomme koneellisesti laskea, niin saamme suomalaisista runoista kokoon kymmenkunnan. Ruotsalaisten ainesten määrää ei ole aivan helppo tarkalleen sanoa; saammeko sen nousemaan kaksinkertaiseksi suomalaisiin verraten, riippuu siitä, missä määrin otamme lukuun

ruotsinkielellä luultavasti löytyneet, vaan yksistään tanskankielellä säilyneet ainekset, sekä miten asetamme rajan kansanrunon ja yksityisen sepittämän välille.

Vertaus Ruotsin ja Suomen kansan historiallisten runojen kesken, etenkin jos vielä otamme huomioon, että edellinen on ollut suhteellisesti johtavassa asemassa, ei siis suinkaan ole Suomalaisille masentava. Kaikista vähimmän voi huomata minkäänäköistä eroitusta näiden kansojen historiallisessa käsityksessä.

Loppupäätökseksi täytyy tulla, että Suomen kansa, sen maantieteelliseen, valtiolliseen ja yhteiskunnalliseen asemaan katsoen, on runollisesti käsitellyt historiallisia aiheita sen verran, kuin kansanrunolta yleensä voi odottaa. Suuremman historiallisen kertomarunon vaatiminen niissä oloissa, joissa se on elänyt, menee yli mahdollisuuksien.

Kykyä ei ainakaan voi väittää Suomen kansalta puuttuneen laajemmankin kokonaisuuden käsittämiseen ja luomiseen. Sillä tämän työn se on todellisuudessa suorittanut ilmankin historiallisia aiheita. Siitä ovat todistuksena ne runojaksot Väinämöisestä ja Ilmarisesta sekä Lemminkäisestä, jotka se pelkistä mielikuvituksen aineksista on osannut yhteen kutoa. Ja näiden Kalevalan-aineisten ohella löytyy vielä yksi yhtenäinen runojakso, Suomen kansan raamatun-aineisista runotiedoista koottu Luojan virsi, joka seuraavassa tutkimuksessa tulee esitettäväksi.

VIITTESELITYKSET:

[1] S. 102.

[2] S. 176-7.

[3] 1832, n:ot 41-42.

[4] Sen voi päättää Kantelettaren toisintosäkeestä Inkerin virren lähesviimeiseen säkeeseen. "Toinen lahjoja jaettu" (III, s. 250), joka perustuu tähän käsikirjoitukseen; Gottlundin ja Lönnrotin kirjaanpanoissa on: lareltu eli ladeltu.

[5] Antiqvariska Samlingar III, s. 763-8 (Muinaismuisto-Yhdistyksen hallussa).

[6] Gottlund kirjoittaa: "kurjan orja dike". Oikaisu on t:ri A.E. Niemen Virittäjässä 1900, s. 19.

[7] T:ri Niemen mukaan (sam. s. 20) se nykyisin kutsutaan nimellä Leetimäki eli Paavonmäki, jota vastoin Gottlundin mainitsema Yläkylän *Karjuveräjänmäki* varsinaisesti tunnetaan "Helka-vuoren" nimellä.

[8] "Till en sandkulle, som kallas *Iso hautan piää*."

[9] Otava II, s. 13, 15; vrt. Hels. Morgonbl. 1832, n:o 42.

[10] Juhana Fonselius nimisen kirkkoherran huomauttaa Gottlund Otavassa (II, s. 29) olleen Sääksmäellä vv. 1735-1741 (pitää olla: 1733), mutta ei ole hänen ajaltansa löytänyt tällaista asiata tuomiokapitulin pöytäkirjoissa.

[11] T:ri Ilmari Krohnin tiedonanto; vrt. Suomen kansan sävelmiä I, n:o 166 ja Runosävelmiä n:o 11 stereotyperatun Kalevalan Selityksissä.

[12] Maist. Severi Nymanin tiedonanto; oli usein lapsena kuullut.

[13] Huomattava kuitenkin on, että Gottlundin, niinkuin myös tuntemattoman, käsikirjoituksessa esiintyy *kaunissa* yhdellä i:llä. Mutta Lönnrot kirjoittaa loppumuistutuksessa: "joka radin välillä sanotaan: kauniissa joukossa". Kantelettaren nuottiliitteessä on hän säkeen muuntanut kuuluvaksi: kaunonen joukko.

[14] Hels. Morgonbl. 1832, n:o 42.

[15] M. M. Y:n kok. 72, s. 9.

[16] Niin esim. Gottlund kirjoittaa: neiro, neiron. Lönnrot taas: neito, neidon, joista ainoasti keskimmäiset muodot ovat todella kuultuja. Gottlundin teksti Otavassa eroaa, toisinaan hiukan hänen

säilyneestä käsikirjoituksestaan (kts. Mataleenan virttä vv. 21, 65-66); mahdollisesti on hänellä ollut toinenkin, kadonnut kirjaanpano.

[17] Eroavaisuuksia Otavaan painetussa: 2. Eläs eäntämme hävetkö — 3. Vaikk' on — 4. pirisemässä — 5. Virret — 6. käjen — 7. helkyttellä — 8. pehkineet sanella — 9. Ruotin ruakoisten - 11. vaikkajoille — 12. Käykäm' — 13. morsiameks — 14. täysi — 15. markan — 16. siltaa — 18. männäksemme — 18, 19. Jumaloihiin.

[18] Lönnrotin myöhempiä päällekorjauksia: 1. Ruvetkasme, rohjetkasme — 2. Älkäs — 5. heittäjällä t. heittäjillä — 7. helkyttellä — 8. sanella — 9. ruokosten puhella — 10. uikkaella — 11. vaikkaella — 12. Käykäm s. sinelle — 13. morsiameksi — 14. Tehkasme sininen silta — 18. Tuokam s. seulan — 19. markan — 18, 19. Säkeet merkitty 1; siis edelle.

[19] Vareliusin korjaus: Heikot virret heittiöillä, on mahdoton, sillä vaikka laulajat voisivatkin kutsua itseään enemmän kuin vaatimattomasti "heittiöiksi", eivät ainakaan saata virsiään tunnustaa "heikoiksi". Säe on turmeltunut seuraavien säkeiden vaikutuksesta. Jo Gottlund huomauttaa, että tässä voi olla kysymyksessä laulaja tahi "virren heittäjä".

[20] *Käen, merihelmet* — — *urvut, vasken* ovat joko kaikki korjattavat yksiköllisiksi taikka myös kaikki moniköllisiksi, jolloin *annas mun* sijassa täytyy ajatella olleen jonkun sanan merkityksellä alkakaamme.

[21] Sopii myös korjata: *sininen* — *punainen*. Uikasme selittää Varelius merkitsevän kulkekaamme (uiden?) tai, Gottlundin mukaan, olevan saman kuin liikatkaamme s.o. laulakaamme, laulain tehkäämme. Kumpikaan selitys ei tyydytä. Mordvan kielessä on t:ri H. Paasonen huomauttanut löytyvän sanan *ui-fta-m*, joka merkitsee aloitan.

[22] Wiedemannin virolaisessa sanakirjassa tavataan merehelses merkityksellä: Bernstein.

[23] Lönnrot huomauttaa nimenomaan, että ainoasti kunnialliset ja siveät neitokset saivat ottaa osaa tähän pyhään juhlaan.

[24] Lönnrot Helsingfors Morgonbladissa; vrt. Niemi Virittäjässä 1900, s. 33.

[25] Esim. Juhannus jumalten seppä (Lönnrot, Q. 27; Ahlqvist, B. 290); Hiietkin hikoelvi, Jumalatkin lämpiävi (Lönnrot, A. II. 10, n:o 2), jossa pahan ja hyvän vastakohta ei ole pakanuuden aikuinen; köyhien ja vaivaisten kutsuminen Jumalisten juominkihin (kts. Kalevala 20: 6, 565), joka perustuu raamatulliseen vertaukseen.

[26] Neovius, n:o 677, Sakkulasta.

[27] Neovius, n:o 832, Sakkulasta.

[28] Reinholm, XII. n:o 40, Lempaala.

[29] Kts. Käkisalmen albumissa Itä-Rajalta (1894) tutkimusta: "Neito ja lohikäärme".

[30] Sopisi tosin myös ajatella, että Helka-virsien alkusanat ovat aiheuttaneet yllämainitun runon syntymisen idempänä. Vaan todistaa ei ole voitu, että niitä siellä olisi ollenkaan tunnettu. K.A. Franssilan väitöskirjassa Iso tammi liitteineen (s. 120) on verrattu säettä: Jumaloitiin mennäksemme, länsi-inkeriläisen tammenrunon säkeesen: Menin juottohon Jumalan, mutta tälle löytyy täydellisempi vastine säkeessä: Jumalisten juominkihin (kts. ed. siv. alh.).

[31] M. M. Y:n kok. 72, s. 20.

[32] Virittäjä 1900, s. 20.

[33] T:ri Niemi (sam. s. 51-52) tosin huomauttaa lättiläisten tavasta Juhannuksena koristaa piha lehtipuun oksilla ja käydä poimimassa Juhanneksen kukkia, joita sekä taikoja varten että seppeleiksi päähänsä käyttävät, mutta niiden levittämistä tielle tallattavaksi ei ole tietoa.

[34] Kts. Geijer och Afzelius, Svenska folkvisor, ny uppl. utg. Bergström och Höijer n:o 85, II. s. 333; Grundtvig, Danmarks gamle Folkeviser n:o 98, II. s. 530; F.J. Child, The English and Scottish popular ballads n:o 21, I. s. 228; E. Rolland, Recueil de chansons populaires VI; sekä G. Doncieuxin tutkimusta aikakauskirjassa Revue des traditions populaires 1891, s. 257.

[35] Kts. Mark. 15: 40-16: 9.

[36] Luukk. 7: 36-38.

[37] Mark. 14: 3; Math. 26: 6-7.

[38] Joh. 12: 1-3; vrt. 11: 2, jossa se jo ennakolta mainitaan.

[39] Vincentius Bellovacensis, Speculum historiale IX, s. 93; myös Jacobus a Voragine, Legenda aurea, c. XC.

[40] G. Stephens, Ett fornsvenskt legendarium I, s. 263 (Samlingar utgifna af Svenska Fornskrift-Sällskapet IV).

[41] Rolland, VI. s. 14 (k); vrt. s. 19 (m). Keskisoinnun sijaan on käytetty loppusointua.

[42] Koko säejakso m:n mukaan; k:ssa on ainoasti ensimmäinen säe kahdesti uudistettuna.

[43] Tämä säe sekä seuraava m:n mukaan; k:ssa Matalena kolmannella sanalla peittää kasvat kaapullansa, neljännellä nousee paikaltansa ja viidennellä menee kotiansa.

[44] Kuusi säettä (Mit' oot — — synneistäsi) m:n mukaan; k:ssa on ainoasti kaksi säettä: "Riittää, Matalena, olet saanut anteeksi; mutta kuitenkin seitsemäksi vuodeksi j.n.e."

[45] Rolland, VI. s. 21 (n).

[46] Doncieux, s. 268.

[47] Rolland, VI. s. 27 (r) ja 22 (o). Keskisoinnun sijaan on näihinkin loppusointu sovitettu.

[48] Bois de Beame (Luolan metsään).

[49] Toisin: puun lehdillä (Rolland VI. s. 26, p.).

[50] Tämäkin tavataan kansanlauluna Katalooniassa (Doncieux, s. 269) mutta erilaisena ja verraten vähän Raamatun kertomuksesta poikkeavana, niin ettei voi päättää sen vaikuttaneen germaanilaiseen kansanlauluun eikä päinvastoin. Että sen loppuun joskus jo sielläkin on liitetty joku säe Matalenan virttä, ei todistane muuta kuin että tämä yhdistys on hyvin luonnollinen ja helposti mieleen johtuva.

[51] Haupt und Schmalzer, Volkslieder der Wenden I. n:o 290; toisinto II. n:o 197.

[52] Doncieux, s. 259; Child V. s. 288.

[53] Child, n:o 21, I. s. 232.

[54] Child, n:o 20.

[55] Child, I. s. 219.

[56] Doncieux (s. 271-2) pitää sekä englantilaista että vendiläistä runoa, joka kuitenkin on eriävämpi, skandinaavilaisesta johtuneina; jälkimmäinen oletaminen lienee ainakin mahdoton runojen yleiseen kulkuun nähden.

[57] Grundtvig, III. s. 889.

[58] Grundtvig, II. s. 531, Sv. B (= Atterbom, Poetisk Kalender 1816, s. 20); vrt. Sv. C (= Geijer o. Afzelius, n:o 85).

[59] O:n mukaan; B: kahden.

[60] Nämä kaksi säettä O:n mukaan lisätty.

[61] Grundtvig, n:o 98 A ja B, joista jälkimmäinen on muistoonpantu Färön saarilla tanskankielellä. Sitäpaitsi löytyy vanhempi kirjaanpano Färön omalla murteella.

[62] Joh. 20: 16.

[63] Grundtvig, II. s. 530 (Ruots. G). Magdalena sanan väännöksenä on myös pidettävä ruotsalainen refrängi (Ruots. C): Solen skiner öfver enen (Aurinko paistaa yli katajan!).

[64] Grundtvig, II s. 533-6 (Ruots. A. ja D.).

[65] Sam. (Färöl.).

[66] Sam. (Ruots. A; vrt. G).

[67] Sam. esim. Ruots. O: *löf på lindeträden — som ... vid kungens ord, dagg på lindelöfven — klara vin*; F: *knoppar uppå linderna — mandelen fin, daggdroppar uppå gräsena — mjöd och vin*.

[68] Sam. Tansk. B: *dit Brød, dit Vin*; A: *det Vin*.

[69] Sam. Ruots. D: törnen och taggar; O. linderötter.

[70] Norjalaisillakin se joskus tavataan: kampestene små — dynene blå (Grundtvig III. s. 891).

[71] Grundtvig, II. s. 535-6.

[72] Sam. (Ruots. A).

[73] Suomen Ruotsalaisten toisinoissa ei sitä kuitenkaan löydy (kts. Album utgifvet af Nyländingar VI. s. 227; Nyland III. n:o 32, s. 105).

[74] 6. G(ottlundin käsik.): Palki (pain. Polki) polki permannolta; T(untemattoman): Polki Palki permanojta; L(önnrotin): Palkit polkit permantonsa. — 8-15. Järjestys L:n ja T:n; G. 13-15, 8-11. — 20. G: kuvan siaansa (pain. siansa); L: kuvan siansa; T: kuva Sijanssa. — 22. G. ja L.: muoto; T: muoton. — 23. G: karmina; L: kadonunna; T: kadonu. — 24. T: kiskon; G ja L: kisko. — 25. T: hopen; G: hopeeni; L: hopea? (vrt. kaikilla hopia v. 15). 33-34. Ainoasti G:lla, puuttuu L:lla ja T:lla, — 33. [kin] on pantu täytteeksi, koska on mahdoton sanoa, onko luettava pivoni, niinkuin muoto vaatisi, vai pivosi, joka on ajatuksen mukaisempi. — 34 G:n käsik.: kannikselle, pain. kanniksella. — 37. G:n kk: Iseni, pain. Isäini; L: Isäni; T: Isänsä.— 43. G: Isäis; L: Isäsi; T: Isäni. — 47. T: sanelle; G ja L: sanelen. — 53-58. Järjestys G:n ja L:n; T:n: 53, 56, 55, 58, 57, 54. — 61. T: täuden; G ja L: täysi. — 62. G: jalat; L: jalahat; T: jalaat. — 64. L ja T; G: Jesus. — 65. Puuttuu G:n käsik. — 66. Puuttuu G:n pain. — 69 1/2. G lisää: Joka porton kätäväksi.

[75] Une imitation amplifiée, avec des details d'une vive et étrange couleur locale (Doncieux, s. 261).

[76] Paldani, n:o 1 b.

[77] Vanha Kalevala 32: 1-8; vrt. Uusi Kalevala 50: 1-16.

[78] Tömeroos ja Tallqvist, n:o 72; Porkka, 1. n:o 140, Hevaalta; vrt. m.m. vielä: Porkka, III. n:o 109 Soikkolasta ja Alava, 1892, n:o 157 Narvusista.

[79] Reinholm, XI. n:o 333. Kuvaus kulutuksesta Karjalan kannaksella kuitenkin tavallisesti rajoittuu kuusiin vyöllisiin ja viisiin vitjoihin sekä Katrinan että Marketan runoissa. Kynnyksen kulutus helmoilla ja orsien seppelillä esiintyy kuitenkin muutamassa Marketan runon kappaleessa: Ahlqvist, A. n:o 275, Sakkulasta. Kts. myös Ad. Neovius, Ur Finlands historia, publikationer ur de Alopaeiska pappren, s. 813.

[80] Lönnrot, Q. n:o 85, luultavasti Enosta ja Karttunen, n:o 197, Suuloasaaresta Pohjois-Aunuksesta; vrt. vielä Lönnrot, A. II. 3, n:o 43, Vuonnisesta Vienan läänistä, joka on yksin määrännyt Lönnrotin yhteensovituksen Vanhassa Kalevalassa.

[81] Cajan, n:o 169, Latvajärveltä, samoin Polén n:o 180. Sitävastoin Lönnrotin Kantelettareen painattama "Katrinan kosiat", joka ilmoitetaan olevan Suomen Karjalasta, on pantu kokoon eri toisinoista, joista yksi (Lönnrot, E. n:o 195) tuo esiin Katrinan kotikanasen nimen ilman kotona olon kuvausta ja toinen (Lönnrot, U. n:o 61) tämän kuvauksen sovitettuna Marketan nimelle, jolle sitten ilmestyvät Katrinan kosiat.

[82] Suurin vaikeus on määrätessä Katrinan runon alkuperäistä muotoa. Kantelettaren painetussa samoin kuin enimmäisessä Varsinais-Inkerin ja Karjalan kannaksen kappaleissa kerrotaan syynä, miksi hänen niin kauvan täytyy olla kotona naimatonna, että hän on siivoton; niin pian kuin hän rupeaa peseytymään, saa hän monelta taholta kosijoita. Kuitenkin on sekä peseytyminen sulhasia miellyttääkseen jo Virossa tavattava (kts. Franssila, Iso tammi, s. 230) että erittäin eri paikoista tulevat kosijat virolaisista Salmen y.m. kosintarunoista johtuneet; ne ovat voineet runoon liittyä vasta sen levittyä Länsi-Suomesta Itä-Suomeen ja Inkeriin. Runon alkuperäistä ajatusta kukaties edustavat muutamat länsi-inkeriläiset toisinnot, jotka kertovat että Katrinan kauvan kotona oloa ei isä eikä äiti pane pahakseen, vaan: "Alkoi vertoa vellon nainen, Siit' vast' vertoi vello itse" (esim. Alava, 1892, n:o 157).

[83] Kts. E.N. Setälän vasta mainittavaa tutkimusta, Länsi-Suomi II. s. 16-17, 31.

[84] Esim. Porkka, II. 215, Narvusista. Joskus esiintyy myös linnassa likatti, esim. Europaeus, III. 3, n:o 208, selitetty: legat.

[85] Esim. Ahlqvist, A. 258 Sakkulasta; vrt. 539 Lempaalasta, jossa myös on säilynyt muoto: "kolmas herra näillä mailla".

[86] Niistä kaikista puuttuu alkuperäinen johdanto ja enimmäksä käy Laivaretki edellä; sen sijaan on loppuosa laajempi sen kautta, että surma tappaa ainoasti yhden pojan kerrallansa.

[87] Saxbäck, n:o 316 Vuoleelta ja Saukko, n:o 7 Kurkijoelta, — Polén, n:o 111, Itä-Karjalasta. — Polén, n:o 186 ja Europaeus I. n:o 49, samoin.

[88] Myös Pohjois-Inkerissä kerran: Pajula, n:o 89, Vuoleelta.

[89] Siinä tapauksessa tietysti on oletaminen, että samoja lyyrillisiä runoja on aikoinaan länsimurteenkin alalla laulettu, vaikkei siellä ole ainoatakaan senkaltaista runoa löydettävissä. Itäsuomen lyyrillisten runojen syntyperä on kuitenkin kokonaan tutkimaton, niin että on vielä aikaista tehdä mitään pesäjakoja mahdollisten länsisuomalaisien ja varmasti löytyvien virolaisten ainesten välillä.

[90] Polén, n:o 192, Itä-Karjalasta sekä Törneros ja Tallqvist, n:o 37, Varsinais-Inkeristä, Kts. O. Relander, Kuvakielestä vanhemmassa suomalaisessa lyyrillisessä kansanrunoudessa, s. 64-66.

[91] Polén, n:o 108; vrt. n:o 199: "Anna vettä juoakseni!" — "En anna vettä, enkä kättä, enkä tiellä tervehyttä."

[92] Europaeus, G. n:o 485.

[93] Lönnrot, A. II. 6. n:o 66, Latvajärveltä ja A. II. 5. n:o 49, Lonkasta. Vrt. Kalevala 27: 91-2.

[94] Saxbäck, n:o 499, toisinto: Pajula, n:o 693, Vuoleelta; vrt. myös Groundstroem, n:o 144, Narvusiasta, jossa sitä nimitetään "emännän lauluksi".

[95] Porkka, I. n:o 246 ja Alava, 1891, n:o 1289; vrt. myös Groundstroem, n:o 16.

[96] 1. (Porkan) mukaan; A(lavalla): synniin (= syntinen) vaimo. — 10. A:lla puuttuu. — 11-12. A:n mukaan; P: Suutari sulloin poikoi, Kupernaatti Narvoin herra. — 16, 18. A:lla puuttuu. — 19. A:n mukaan; P: Löyhyten helmoista. — 20-21. Nk. 11-12. — 29. P:n mukaan käy edellä kertomus (oik. Neitsyt Maarian) omenan syömisestä ja raskaaksi tulemisesta; sitten seuraa: M. tuli s.v. — 30. A:n mukaan; P:lla puuttuu. — 33-34, 36. A:lla puuttuu. — 37. P:lla puuttuu. — 38. A:n mukaan; P: neito kauno. — 41-44, 48-54. A:lla puuttuu. — 45-47. P:lla puuttuu.

[97] J. Peet, 1879, n:o 257 ja melkein sama E.K.S. 4:o 2. s. 268 (A. Grenzstein, 1872, n:o 3), molemmat t:ri J. Hurtin kokoelmissa.

[98] Hurt, II. 20. s. 660 (J. Tammann n:o 24) ja II. 14. s. 259 (J. Ney n:o 2).

[99] Tarton oppineen virolaisen seuran kokoelmissa E H 62. IX. n:o 18.

[100] Child, I. s. 198-200.

[101] Sitä lähinnä on eräs englantilainen (Child, I. n:o 17 "Hind Horn"), jossa myös odottava on ainoasti kihlattu, jota vastoin Saksassa ja kaikkialla muualla on kysymys jo vihitystä vaimosta.

[102] Grundtvig, n:o 387 A (Axel Olrikin toimittamassa uudessa sarjassa II, s. 8).

[103] *Langmand — Inger-lille — Thoer l. Thoerd.*

[104] *Her Peder.*

[105] Käsik. erehdyksestä *Kiersten*, joka on Laamannin sisaren nimi.

[106] Svenska fomsånger I, n:o 24.

[107] Tässä kappaleessa myös mainesamalla rikas, niinkuin Tanskassa.

[108] Sen lähteenä on tanskalainen "Rosengård och Hillelille" (Grundtvig, III, s. 57, n:o 124), joka on muutenkin siinä määrin Inkerin runon kaltainen, että toisen täytyy olla osaksi toisen mukaelma. Kuningas Valdemarilta voittaa Rosengård lautapelissä Hillelillen. Neidolta sitten kysyy, kuinka kauan hän suostuu odottamaan ja saa vastaukseksi: 15 vuotta. Sitten neidon veljet rupeavat häntä naittamaan rikkaalle Valravnille. Kaksi päivää on jo häitä juotu, kun pieni renkipoika tulee ilmoittamaan, että laiva näkyy salmessa, kultaisin ja viherjäisin (ruotsalaisessa: silkkisin) purjein, ja että Rosengård itse on laivassa. Morsiustaloon viedessä sitten morsian karkaa, niinkuin ylempänä. — Erimielisyyttä on vaan siitä, kumpi runoista on katsottava alkuperäisemmäksi. Kts. Olrik, sam. s. 4 ja Schück, Svensk historisk tidskrift 1891, s. 298-9.

[109] L.W. Fagerlund, Anteckningar om Korpo och Houtskärs socknar (Suomen Tiedeseuran

[110] 1-2. Järjestys L(önnrotin); G(ottlundilla) 2-1 sekä niiden edellä sama säe kuin 21; T(untemattomalla) ainoasti 21 ja 2. — 3. L:n mukaan; G: ketkyä (sel. kätkyveehen); T: kätkejälle. — 4. G, L ja T: Ison kimpun. — 5. L:n mukaan; G ja T: Suuren sormuksen. — 8. G ja L: keseä; T:lla puuttuu. — 11 1/2. L:lla lisäsäe: Kaiketi kadonneheni. — 13-14. Järjestys G:n; L:lla 14-13. — 17. G ja T: valeh kirja; L: valhekirjat. — 20. G. ja T: paimen luissa; L: paineloissa. — 21. G:lla yksistään tässä paikassa. — 22. G: Väein vietiin viintupa (sel. vihkitupaan); L: Väen vietiin viintupahan; T: Väen vietiin vihintupaan. — 25-28. Kts. runon jälkeen seuraavaa selitystä, — 32. G ja L: itään, länteen; T: itän, lentän. — 40 1/2. G:lla välissä: Eriikki vehä ritari. — 42. Kts. runon jälkeen seuraavaa selitystä, — 44. G ja L yhtäläisesti; T:lla puuttuu. — 53. G: naeru-miehein (seil lankomies); L: näädäntiehen. — 56. G ja L: juotu; T: juonu. — 57. G: lareltu; L: ladeltu; T: jaettu. — 58. G. L ja T: annettu.

[111] Berner, n:o 58.

[112] Porkka, I. n:o 270.

[113] Europaeus, III. 3. n:o 248 ja Alava, 1891, n:o 1297.

[114] "Kaikkia häpäisi", laulajan selitys; vrt. Helka-virren vv. 25-8.

[115] Alava, 1891, n:o 1315 ja Porkka, I. n:o 473; vrt. III. n:o 62, Soikkolasta, jossa ne ilmestyvät Saaren neidon kosinnan ja Kulta-neidon taonnan välillä, kuitenkin ilman nimeä.

[116] Europaeus, J. n:o 435.

[117] Itse nimi Tuurikkainen kuuluu kuitenkin toiseen runoon, joka vastaa Kalevalan runoa Kullervon sisaresta.

[118] Reinholm, XI. n:o 349; sama Europaeus, J. n:o 286.

[119] Europaeus, III. 2. n:o 5 ja J. n:o 37-1; toiset kaksi (sam. III. 2. n:ot 270 ja 291) ovat keskeneräisiä.

[120] Myös lintuparvi tavataan kerran Hevaalla (sam. III. 3. n:o 24); muuten on Inkerissä tarkemmin määrätty joutsenjoukko.

[121] Törneroos ja Tallqvist, n:o 217 ja Europaeus, III. 2. n:o 215; kolmas kappale (sam. III. 2. n:o 50) on aivan lyhyt ja sekava.

[122] = ritari? B: Rahamies maanitähän.

[123] B: Kapaloiss' on kauppa tehty.

[124] B: Mikä myttynen meressä?

[125] B: vävyini.

[126] A: omani.

[127] A: Luoja laitteli hyvästi; seuraavat säkeet puuttuvat kokonaan.

[128] Ahlqvist, B. n:o 72.

[129] Kts. Länsi-Suomi II, s. 18-19.

[130] Illustrerad svensk litteraturhistoria 1. s. 152.

[131] 1. L: Annikkainen; G: Annukainen. — 8. G. neiren; L. neitte. — 11-14. Järjestys G:n; L:lla: 11, IS, 14, 12. — 15. L:n mukaan; G:n käsik. pello-paita, pain. pelto-paitain. — 17. L: hamehen; G: hameeni. — 18. L:n ja G:n käsik.; mutta painettu: kullattua.

[132] Lönnrotin siihen liittämistä Helka-virsien loppusanoista kts. seuraavaa lukua. Lönnrotin lisäämistä välisäkeistä on huomattava ainoasti: Jätti pienen pellapaian (s.o. lapsen!), joka johtuu väärinkäsityksestä.

[133] R. Hausen, Bidrag till Finlands historia I, s. 369, 376.

[134] Porkka, III. n:o 202. Kts. J. Krohn, Kalevalan toisinnot II. 1, s. 66, n:o 189 ja Franssila, Iso tammi s. 156.

[135] Porkka, I. n:o 278: toisia lueltakoon: Porkka, I. n:o 279 (B); Groundstroem, n:o 30 (O) ja Alava, 1891, n:o 1301 a (D); Putkonen, n:o 10 (E); yllämainittu Soikkulan toisinto on merkitty S:llä.

[136] Vrt. eräässä pohjois-inkeriläisessä toisinnossa tämän säkeen muotoa: Meren tuul' on turvanani (Saxbäck, n:o 720). Muualla ei säe esiinny Annikaisen runossa.

[137] Porkka, I. n:o 280, Medussista.

[138] Europaeus, III. 3, n:o 186.

[139] Alava, 1891, n:o 671. Narvusista.

[140] Esim. Porkka, II. n:o 174, Narvusista; III. n:o 470, Soikkolasta.

[141] Europaeus, J. n:o 432 ja Alava, 1894, n:o 414.

[142] Tämä ja edellinen säe esiintyvät ainoasti tässä kappaleessa, edellinen myös "Maien" runossa (Porkka, I. n:o 289).

[143] Tai: *Turun* (Europaeus, III. 2, n:o 99, Markkovasta, itäisimmästä Inkeristä).

[144] Tai: Saaren (Saxbäck, n:o 195, Vuoleelta).

[145] Esim. Europaeus, III. 2 n:o 113 Markkovasta ja Saxbäck, n:o 247 Vuoleelta. Molemmissa esiintyvät omituiset loppusäkeet: Eikä Anni suuta anna, Meren ahven antelevi; jälkimäisessä on vielä säilynyt kuvaus: Kesät syötin kellerihin, Talvikauet kammarihin.

[146] Kts. Franssila, Iso tammi ss. 282-4.

[147] Polén, n:o 187 ja Lönnrot, Q, n:o 62, Ahlqvist B. n:o 169 Ilomantsin tienoilta.

[148] Tästä ynnä neljästä seuraavasta säkeestä yhdessä neidolle lausutun varoituksen kanssa löytyy toisinto myös Ahlqvistin kokoelmissa (B. n:o 63 luult. Ilomantsista).

[149] Alkuansa kirjoitettu: V. v. vesille, sitten korjattu: Venehejnsä, vaan poispyhitty; viimein vesille sanan päälle kirjoitettu: elonsa.

[150] Näitä loppusäkeitä tavataan joskus muihinkin yhteyksiin sekaantuneina, esim. Andberg, n:o 9, Th. Hultin n:o 6 sekä Neovius, Ur Finlands historia s. 812.

[151] Sekä Kurun kieli että tupakat löytyvät myös eräässä katkelmassa Jaakkiman tienoilta (Lönnrot, E. n:o 428).

[152] Kts. Stereotypeeratun Kalevalan Selityksiä s. 172. Lieneekö pilven nostaminen luoteesta ja, lännestä missään yhteydessä pilven nousemisen kanssa samoista ilmansuunnista Helka-virressä?

[153] Tosin toisella palstalla, niin että se ehkä voi olla eri runokin, vaikkei ole uutta runoa osoittavaa viivaa käsikirjoituksessa.

[154] Oikeastaan eri runoa, kts. Pajula, n:o 612, Vuoleelta.

[155] Kantelettaren alkuperäisessä käsikirjoituksessa on säkeitten järjestys: 39, 43, 40-42, 43; josta näkyy, että ensin on ainoasti säe: *Kesti toivovi kесеä* lisätty tämän lyyrillisen runokappaleen eteen.

[156] Suomen Museo 1898, ss. 1-2, 5-6.

[157] III. n:o 13, v. 2 ja n:o 38, v. 2.

[158] Myös Lönnrot, U. n:o 4 on Venäjän, eikä Suomen Karjalasta. Se on kirjoitettu irtonaiselle lipulle, jolla myös on venäjän-karjalainen runo Kaarlon sodasta.

[159] Arvidsson, n:o 105, II. s. 166.

[160] Kts. X. "Frithiof på hafvet."

[161] 28. L: hikos; G:n käsik. hikkoi, pain. hikois. — G: juostuansa; L: juostessansa, — 30. G: herantiestä; L: heranteesta. — 33. G:n mukaan; L: Kasvoi siihen tuomo k. — 38. G: onnen; L: oksan. — 39: G ja L: lemmen.

[162] Ahlqvist, A. n:o 31, Pyhäjärveltä; toisintoja: sam. n:o 372, Raudulta; Sirelius, n:o 20, Pyhäjärveltä; Slöör, IX. n:o 11, Lempaalasta; Saxbäck, n:o 193, Vuoleelta.

[163] Alava, 1891, n:o 1301 b; Borenius, E. III. kokoelmassa; Porkka, I. n:o 318. Että sen ja edellä painetun runon välillä on todellista yhteyttä, osoittaa Lönnrot, Q. n:o 362 Enosta (vrt. myös S. n:o 118). Siinä venemiehet lähettävät sukimansa ja pesemänsä Hiiden hirven juoksemaan sinne, kussa kyyt olutta juovat, madot vierrettä vetävät, jonkatähden emäntäraukat vähemmän olutta saavat. Sama painettuna: Kantele IV. s. 26 ja Loitsurunoja s. 145 "Oluen sanat."

[164] 3-4. B:n mukaan; P: varvut — järvet; A:lla puuttuu. — 6-7. A:n mukaan; B ja P: Koreahan t. Korkeahan kornitsahan. — 9. P: vieryttä; A ja B: verryttä. — 10. B ja P; A: Ampui. — 12-25. P:lla puuttuu. — 16-19, 21-23. B:lla puuttuu. — 27. A:n mukaan, samoin kuin koko loppu; B: raitaisehen; P:lla puuttuu. — 28-33. B: Otti kaatui maito maahan sekä B ja P: tuohon kasvoit puut punaiset, Puut punaiset, maat siniset. Nämät säkeet kuuluvat oikeastaan runoon retkestä ihmemaalle, joka on tullut Inkeriin Viron puolelta; yhdistystä hirvi — puut ei siis voi verrata samanlaiseen yhdistykseen Helka-virressä. Yhtä vähän merkitsee virolaisperäisen Ison tammen runon sekaantuminen A:n alkuun. Omituista vaan on, että vielä eräässä Vienan läänin toisinnossa (Europaeus, K. n:o 85) olutta juovan kynn ja vierrettä vetävän madon veristä kasvaa kaunis tammi; hirvi on kuitenkin kadonnut ja sen sijalla Väinämöinen kiskoo kärsän käärmeeltä, pään madolta.

[165] Kts. Franssila, Iso tammi ss. 388, 358, 375.

[166] Lönnrot, A. II. 8, n:o 11.

[167] Ahlqvist, B. n:o 33.

[168] Lönnrot, Q. n:o 282.

[169] Lönnrot, A. II. 6, n:o 91; vrt. Franssila, sam. s. 404.

[170] Kts. Lönnrot, Loitsurunoja s. 286.

[171] Ahlqvist, B. n:o 115, Suomen Karjalasta.

[172] Polén, n:o 100, sam.

[173] Krohn, n:o 7093, sam.

[174] Polén, n:o 97; vrt. 103, sam.

[175] 41. G ja L: siaani. — G: majaini; L: majaani. — 43, 47. L:llä puuttuu. — 50. Tämän jälkeen on L:lla vielä uudestaan säkeet 43-44.

[176] Myös runon hirvestä ja tuomesta, jonka Lönnrot on väliltä pois eroittanut, on Varelius arkkijulkaisussaan koettanut liittää Annikaisen virteen sepittämällä pitkän yhdistävän runokappaleen, johon ajatuksen sai Gottlundilta (kts. Otava II. ss. 23 ja 44).

[177] Neovius, n:o 914.

[178] Lönnrot, Q. n:o 312.

[179] Virittäjä 1900, s. 34 ja ss.

[180] Kts. s. 13.

[181] J. O. I. Rancken, Några traditioner från Vörå (ylipainos Vasabladetista), Vasa 1862, s. 13.

[182] Rolland, VI. s. 42.

[183] Kalevalan Karjalaisuus, s. 64.

[184] Edellä käy: *itki*; huomaa alkusoinnunkin puute, joka johtuu muutoksesta: Jeesus — Kiesus.

[185] Mahdollisesti kuitenkin muoton' (Mat. 22).

[186] Mahdollisesti myös hopehen' (Mat. 25).

[187] Myös Ink. 32 on vielä korjattunakin virheellinen; mutta kukaties on se toisin korjattava, esim. *Katsoi läntehen, itähän*. Käsikirjoitusten lukutapa: katsoi itään, k. länteen on jo siitä syystä mahdoton olettaa alkuperäiseksi, että h kahden ääntiön välissä yleensä on säilynyt.

[188] Muudan mahdollinen poikkeus tulee vast'edes puheiksi. Muuten tämä koskee myös loitsurunoja. Tosin Franssila (Iso tammi s. 472) luettelee joitakuita loitsuja, joiden arvelee levinneen Itä-Suomesta länteen. Mutta useimmat ulottuvat ainoasti savolais-alueelle. Ainoasti yksi vertailuista,

Haudan syntyä koskeva, kohdistuu länsimurteen alueelle, mutta siinä on yhtäläisyys ylen vähäinen, minkäänäköistä johtopäätöstä oikeuttaakseen: nimetön akka tulee _pajan ovelle < tietäjä eukko Marketta vie poimimansa lastut sepän pajaan (sam. s. 344, 334).

[189] Virossa on uudempi kansanlaulu verrattain heikko.

[190] Esimerkki semmoisesta on *Miniän runo* (kts. Lönnrotin Mehiläinen 1836 Maalisk.), josta löytyy monta toisintoa.

[191] II Kalevala, s. 42, 149; saksal. käämi. s. 56-7, 224-5.

[192] U. K. 3: 21-2 ja 6: 23-4. Lönnrotin yhdistys perustuu harvinaisiin sekamuotoihin, joissa Joukahainen ja ampuja Lappalainen tavataan toistensa sijalla.

[193] Europaeus, Pieni runonseppä, ss. 9-13; Kanteletar, (3:as painos) III. n:o 69.

[194] Laiha poika Lappalainen tavataan Itä-Karjalassa, jossa kertomus Väinämöisen ampumisesta ensinnä ilmestyy, joskus myös Hirven hiihtäjän runossa, jonka alku on Lauri Lappalaisen runon kaltainen (esim. Basilier, n:o 90, 159 ja Krohn, n:o 7558); tavallisempi on siinä kuitenkin Kauppi Lappalainen.

[195] V. K. 23: 422; U. K. 43: 384 ja 10: 73.

[196] Journal des Savants, 1889, s. 673.

[197] Tämän ja seuraavan suhteen kts. Scriptorum rerum Svecicarum medii aevi II. ss. 270-343; Henrik Schück, Meddelanden från det litteraturhistoriska seminariet i Lund IV. Knut Stjerna, Erik den Helige, en sagohistorisk studie (Lunds Universitets Årskrift 34. 1. n:o 2); E.N. Setälä, Piispa Henrikin surmavirsi (Länsi-Suomi II).

[198] Vrt. esim. Eerikin elämäkerrassa: *coadunato exercitu et assumpto secum ex ecclesia Upsalensi beato Henrico Episcopo, versus Finnonum expeditionem dirigit*; ja Henrikin: *assumpto secum ab ecclesia Upsalensi beato Henrico collectoque exercitu contra nominis Christi et populi sui inimicos expeditionem dirigit*.

[199] Opera selecta I. s. 107.

[200] Suomen Muinaismuistoyhtiön Aikakauskirjassa I. s. 74 löytyvä ruotsinnos Scriptorum rerum Svecioarum kokoelman painettua tekstiä on sovittanut tähän paikkaan nimen mainitun teoksen rivinalaisesta muistutuksesta "Lalli, nomen occisoris servat carmina Fennoarum vetusta"; sen mukaan myös O. A. Forsström, Suomen Keskiajan historia s. 55.

[201] Painettu teokseen Scriptorum rerum S. II. s. 336-7.

[202] S.o. pohjoiseen osaan Varsinais-Suomea.

[203] Dissertatio gradualis Wirmoensis in Finlandia territorii memorabilia continens II. s. 2.

[204] "Colloquium quod rhythmo Fennico ad posterum transmissum ita sonat."

[205] K. Grotenfeltin julkaisema Suomi-kirjassa III. 1. s. 266, sekä Setälän n:o IV.

[206] "Lapsi, joka tuskin osasi puhua" tavataan tässä kohden Lallin emännän asemalla myös eräässä toisessa käsikirjoituksessa, joka on säilynyt Palmiskiöldin kokoelmissa (Setälä, n:o VI). Se on lyhyt ruotsinkielinen muistiinpano, jossa suomalaisesta runosta ainoasti mainitut kaksi säettä esiintyvät.

[207] Opera Selecta I. s. 102 (Setälä, n:o I).

[208] Runoi wijsa — — Tvast-Finnobus satis nota.

[209] Setälä, n:o II B ja III.

[210] Sam. n:o 2 A.

[211] 1. A ja B: pyhä. — 6. Setälän sel. pinnalliset — lihavat. — 7. A:n mukaan; B: yxi vuotiset. — 9. A: Heinäricks ja Hendricks; B: Henderjki. — 11, 20. A: riddari; B: rijdari. — 18. A: Tietämähän; B: tetämähän. — 19. A: mukaan; B: Cappelja Rakendamahan. — 22. A: veickosemi; B: veikosenj; vrt. suffiksi -mi A 32, 84, B 32; -ni B 84; -ni ja. -mi B 110. — 26. A: lohen, B: Lähden; A ja B: tottele, pitkän ja lyhyen äänteen merkit ovat usein sekaisin. — 29. A: iälellen; B: jällilen. — 32-33. A: Pilti ja vantti sekä corkuhinen, mutta ainoasti tässä paikassa, seuraavissa niinkuin aina B: pildi ja vandi ynnä corkuhujen. — 36. A ja B: perällensi. — 38-45. A ja B: 41-45, 38-40. — 51. A: Jäliesänsä; B: Jällisänsä. — 54. A:

Otzansa virgottamahan; B: otzahansa, vjrvotamahan. — 65. A: Tocoa lähden; B: takoja Lähdet; vrt. hämäl. toisinnossa: On lalli lahden tacana, Hyvä neuvo niemen pääs. — 68, 71. A:n mukaan; B: pennjngit. — 75. A ja B: Parku. — 79. A:n mukaan; B: sirgotelepä. — 87. A: kacun; B: cakon. — 97. A ja B: kalia maallen. — 102. A:n mukaan; B: Savu sauvan somman tjestä. — 106. A: Cainalosza. — 111, 113. A: tacga ja takoa; B: taka. — 112. B:n mukaan; A: kilpeä kivistä. — 115-6. -ni. sekä A että B. — 119. A:n mukaan; B: caunjhisti. 158. B:n mukaan; A. segasta. — 165 A:n killdinä, B: ejldinä; vrt. mots, gild = ylpeä. — 166. B:n mukaan; A: torittansa. — 170-74. A:n mukaan; B: Imejnyit — cajken camaran — luista eranut. — 190. A: satuttele; B: sattutek. — 193. A: parca; B: parka.

[212] — nec remotissimae esse aetatis — (Opera selecta I. s. 105).

[213] Lönnrot, Suomi 1856, s. 56; vrt. Setälä, s. 5.

[214] Vrt. Florinusen sananlaskua: Lalli etzi lackians, lallin lacki pään laella.

[215] Vrt. runoa Lempäälän kirkon palosta ja uusien kirkonpaikkojen määräämisestä arpomalla, siten että tulipalosta pelastuneet pyhimysten kuvat asetetaan lautalle, joka lasketaan järveen aaltojen ajeltavaksi. Tästäkin 1400 luvun alkupuolella sepitetystä, tavallansa historiallisesta runosta löytyy esitys tekijän jälkeensä jääneissä Kantelettaren tutkimuksissa, mutta koska sen säilyneet katkelmat ovat vailla runollista arvoa, edustaen sitä paitsi enemmän PaaVo Korhosen tapaista kuin varsinaista kansanrunoilua, ja koska lisäksi siitä jo on olemassa painettu tutkimus Suomen Museossa (1894, s. 157), on se tästä teoksesta jätetty pois.

[216] Sekin ajatus näkyy kuitenkin jo Varsinais-Suomessa toisen rinnalla kehittyneen, kts. Muinaismuistoyhtiön Aikakauskirja III, s. 104.

[217] Kts. Niemi, Vanhan Kalevalan eepilliset ainekset n:o 8, vv. 62-72.

[218] Knüpffer, Tarton kok. EH 62. VIII. n:o 7.

[219] Niemi, VKEA. n:o 112, tv. 50-2.

[220] Sam. n:o 16, vv. 24-7.

[221] Sam. n:o 66, vv. 52-55; n:o 64, vv. 5-8.

[222] Lähempänä säettä 96 on kuitenkin länsisuomalaisen Tapanin virren säe: (Kuin tuo veitenpää vesonne), *Jot' on vuosi vuoleskeltu* (esim. Lönnrot, S. n:o 154).

[223] Esim. Gottlund, n:o 464, Juvalta.

[224] Setälä, n:o III.

[225] Länkelä, VII. n:o 11; vrt. Groundstroem, n:o 242.

[226] Borenius, I. n:o 42, Suurjärveltä.

[227] Niemi, VKEA. n:o 272, v. 46.

[228] Esim. Europaeus, G. n:o 656. Vrt. *Ruma Ruotsi, palkan piika* Iro-neidon l. Neitsyt Maarian runossa (Europaeus, H n:o 155).

[229] Kts. Finsk tidskrift 1898, II. s. 317.

[230] Kts. K.A. Bomanssonin ja V. Valimin kirjoituksia Historiallisessa arkistossa I. s. 1 ja XVI. s. 104.

[231] Svensk historisk tidskrift 1891, s. 291-301.

[232] "Herr Peders Slegfred", Grundtvig, n:o 210, IV. s. 212. Se tunnetaan Tanskassa, Ruotsissa ja Norjassa sekä Färön saarilla; vastineensa on sillä myös englantilais-skotlantilaisissa ja romaanilaisissakin lauluissa (Child, n:o 73, II. s. 179).

[233] "Hertugens Slegfred", Grundtvig, n:o 207, IV. s. 201.

[234] A(ntero) V(arelius) Suomettaressa 1854, n:o 22 lisäl. ja Z. Topelius, Finland framstäldt i teckningar, s. 110. Toisintoja: Borgå Tidning 1844, n:o 72; G.P. Armfelt, La Finlande, Guide et manuel du voyageur, s. 128; Muinaismuisto-yhd. aikak. VI. s. 42, vrt. 44.

[235] Borgå Tidningin kertomuksessa isäntä omasta ehdostaan sytyttää tuleen komean kartanonsa, surmataksaan nukkuvan puolisonsa; tallirengistä ei siinä ole puhetta.

[236] B. T:n mukaan hänen piti polvillaan ryömiä koko rakennusaika, jonka vuoksi hän sitä työtä myös niin kiireesti kuin suinkin toimitutti. — Armfeltin esityksessä hän tuomittiin pyhiinvaellukseen polvillaan, määräyksellä että missä paikoin väsymys pakoittaisi häntä levähtämään, sinne olisi kirkko rakennettava.

[237] S. n:o 156.

[238] S. n:o 25 (B) ja 33 (C).

[239] Gottlund, n:o 684 (D).

[240] D-toisinnossa kuitenkin joskus ilmoitetaan, että joku "sanoi", ilman erityistä aihetta.

[241] Että äiti on kysyjänä, ei käy nimenomaan tästä kirjaanpanosta selville, vaan kyllä toisesta kahdesta (C ja D), joissa puhujat ovat reunaan tai rivin alle merkityt.

[242] B, C ja D oikeammin: Jalon jalan h.

[243] Sulkumerkkeihin pannut kirjaimet ovat selvyuden vuoksi lisättyjä.

[244] Kk. *vuodelle ja vuodelta* päällekkäin.

[245] Kk. *vastahapi ja vastajapi* päällekkäin.

[246] Päälle korj. kohalla.

[247] Käsikirj. puolettakan, myöh. korj. puoletkana; D: puoletkaan.

[248] Oikeastaan: tiilikin, mutta i-pilkut tuntuvat myöhemmin lisätyiltä.

[249] Kuusi säettä siirretty neljännen kohtauksen alkuun B:n, C:n ja D:n mukaan.

[250] Kk. puukuansa.

[251] Tässä tosin puuttuu lapsen ulos ojentaminen; mutta tois. D todistaa, että tämä järjestys on kansanomainen; vrt. myös B. Lönnrot on Kantelettaressa muuttanut järjestyksen, niin että Elina ensin vaimona ja sitten äitinä vetoo miehensä tunteesen.

[252] Kantelettaren säkeet 75-76 ovat Lönnrotin lisäämät ja esittävät ainoasti ulkonaista syytä Kirstin kiukkuun: toisen käskyn alaiseksi joutumista.

[253] Uotin uusi tupa, johon Kirsti tahtoo houkutella Elinaa on siis portin yläpuolella olevassa luhtirakennuksessa; vertaa sitä luhtia, johon Hornin vaimon hänen kamarineitsyensä todella saa viekoitelluksi menemään ja jossa hän sitten myös poltetaan. Tässäkin kuvastunee Djeknin ja Hornin tarinain sekaannus.

[254] Gottlund, Historiska notiser ang. Kurckska ätten s. 29. Miehen nauttimasta aikaisemmasta kansansuosioista mainitaan siinä esimerkkinä, että hän v. 1506 yksimielisesti valittiin "Pohjois-Suomen" laamanniksi.

[255] Esim. Slöör, VII. n:o 26.

[256] Gottlund, n:o 19, Juvalta. Myös muita säkeitä tästä runosta on Karjalan kannaksen Kullervorunoon kiintynyt, esim. Saxback, n:o 299 (siinä myös 1 pers. muoto: soitm).

[257] Säkeet: *Järähtä järven päässä, Kajahuta kankahalla*, löytyvät eräässä itäsuomalaisessa loitsussa ukkosesta käytettynä (Europaeus, H. n:o 29).

[258] Niemi, VKEA. n:o 125 vv. 130-7. Vrt. Kal. 26: 393-418.

[259] Lönnrot, A. II. 6, n:o 67, Latvajärveltä.

[260] Castrén, n:o 25.

[261] Niemi, VKEA. n:o 116 vv. 141-2. Vrt. Kal. 29-34.

[262] Hildén, n:o 45.

[263] Saxbäck, n:o 464 Vuoleelta ja Stråhlman, Skuoritsasta, n:o 65.

[264] Kk. *Ei oo* (!).

[265] Neus, Ehtnische Volkslieder, n:o 77, Varsinais-Virosta, joten on mahdollista, että se on Inkerin puolelta tullut ja siinä tapauksessa verrattain myöhään (vrt. *Turul on tubaka kaupa*).

[266] Häärunojen olemassa oloa Länsi-Suomessa ei kuitenkaan voi mainittujen säkeiden nojalla olettaa, vaan täytyy toistaiseksi pitää häärunoja virolais-inkeriläis-karjalaisen runouden tuotteina.

[267] Esim. Porkka, I. n:o 123, Serepetasta ja II. n:o 93, Narvusista.

[268] Ahlqvist, A. n:o 542, Lempaalasta.

[269] Pajula, n:o 740, Vuoleelta.

[270] Samoin Stråhlman, Venjoelta n:o 11, jossa Elinan surman neljä ensimmäistä säettä: *Elimäinen neito nuori* j.n.e. ovat toisen runon alkuun sekaantuneet.

[271] Kts. esim. Länkelä, VIII. n:o 4 ja Porkka, III. n:ot 94, 98 Soikkolasta; sam. II. n:ot 62 ja 71 Narvusista. Hevaalla on runo verrattain harvinainen ja esiintyy siellä *Helena hyvä emäntä* (Porkka, I. n:o 128), samoin joskus Itä-Karjalassa (Polén, n:o 194). Muodossa Helena tai Helinä se on vielä siirtynyt Karjalan kannaksen ja Itä-Karjalan Marketan runoon, tämän äidin nimeksi.

[272] Länkelän toisinnossa säe: *Elä viime viikkojasi*, joka voisi muistuttaa Elinan sanoja: *Viikot on viimeiset käsissän*, on ainoasti siinä tavattava, siis satunnainen ja sitä paitsi runon ajatukseen sopimaton.

[273] Elinä niminen on myös paha sepän emäntä Varsinais-Inkerin Kullervo-runoissa; joskus kuitenkin on Elinalla vielä mainesana *hyvä* (Alava, 1892, n:o 390 Narvusista ja Porkka II. n:o 181 Hevaalta), joka osoittaisi nimen tähän lainatuksi yllämainitusta runosta.

[274] Lönnrot, A. II. 3, n:o 16.

[275] Julius Krohnin oma kopioma.

[276] Kokoonpanoja molemmista, kirjakielelle sovitettuja, ovat sekä tekijä Suomen Kuvalehdessä 1880, s. 275, että Lönnrot Kantelettaren kolmannessa painoksessa (III. n:o 52) julkaisseet.

[277] A. 64. f:n sijalla on oikeastaan pitkä s. — A. 72. Sivulla: *Ny rad*. — Päälle kirjoittamalla korjattu A:ssa 8: hartioille; 28: lähetti; 68: vahaiseen.

[278] Luultavasti korjattava: *Käykäm Hanhen-pajustohon* (vrt. B. v. 85), joten siihen tulee edellinen tavallisempi virheellisyys.

[279] Sitä vastoin ovat säkeet 15 ja 57 aivan oikeat, sillä alkuansa pitkä a ja o sanoissa harmasti ja hepo on jaettava kahdelle tavuulle. Säkeessä 20 on souta ja säkeessä 38 tietä luettava lyhyellä a:lla ja ö:llä (vrt. tuta).

[280] Vapaa tästä kertomistavasta ei ole Piispa Henrikinkään runo; Elinan surmassa esiintyy subjektiivinen piirre runon surkutellessa Eliinaa: *Itkee sinua*; j.n.e.

[281] Opera selecta III. s. 359. Sama Åbo Tidningar 1777 s. 75, jossa ilmoitetaan sitä vielä yhden ja toisen kansanmiehen laulavan. Lyhyempi ja hiukan eriävä ote löytyy painettuna samassa lehdessä 1776 s. 66. Kts. seur. siv. muist.

[282] 2. Vahvat V. urohot. — 3. Nuijan nurkasza pitäääpi. — 4. Puuttuu. — 5. Pimeäsä pitkä-varren. — 6. Jolla H. hosuupi. — 7. Ryyttäriä rynkyttääpi.

[283] Kts. J.E. A(spelinin) kirjoitusta Suomen Museossa 1895. s. 51

[284] J.E. A(spelin) Morgonbladetissa 1876, n:o 186; Reinholmin kok. 49 ss. 137, 155 j.m.; Schvindt, Kansantaruja Laatokan luoteisrannikolta s. 19; Krohn, esim. n:o 1755 Pohjanmaalta.

[285] J. Hallenberg, Gustaf II Adolfs historia II. (1790) s. 561.

[286] Neovius, n:o 111.

[287] Neovius, Ur Finlands historia s. 820.

[288] Ahlqvist, A. n:o 369 ja 424 b, Raudusta.

[289] Hakasiin pantu on tästä toisinnosta puuttuva, mutta muuten yleinen kertosäe, esim. Saxbäck, n:o 49.

[290] Gottlund, n:o 168. Sitä paitsi löytyy G:n kokoelmassa irtonaiselle lipulle kirjoitettu kokoonpano (n:o 720), joka alkaa: Hyvä Herra, Hert. Caarle, Ruotsin kuuluisa kuninkas, ja jatkuu ensin tämän katkelman säkeillä 3-9 ja sitten muulla Pontuksen runolla, jonka eri toisinoista näkyy sovitetun säkeitä sivulle ja väliin.

[291] Sirelius, n:o 242.

[292] Sel. *monikaltainen*; ehkä luettava *saarninen*.

[293] Kk. Hakalainen h.

[294] Ahlqvist, A. n:o 180, Pyhäjärveltä: *Peitin p.p., Lahet laivoilla sokaisin*.

[295] Neovius, A. n:o 269, Sakkulasta; vrt. myös Slöör. IV. n:o 19.

[296] Reinholm, XII. n:o 1 e; vrt. Gottlundin kokoonpanoa.

[297] S. n:o 221.

[298] Groundstroem, n:o 238, Soikkolasta.

[299] Porkka, 111. n:o 186, Soikkolasta.

[300] Porkka, III. n:o 184 ja Alava, 1892, n:o 552, Soikkolasta.

[301] Porkka, III. n:o 189, sam. *Onko — — kaupungissa kalan hyvyttä*.

[302] Törneros ja Tallqvist, n:o 377 tois.

[303] Basilier, n:o 66, Suojärveltä.

[304] Basilier, n:o 63, sam., ja Europaeus, G. n:o 589.

[305] Paitsi edellisissä muistutuksissa mainittuja toisintoja kts. Europaeus, G. n:o 561, Selander, n:ot 125, 134 ja Härkönen, n:o 289.

[306] Basilier, n:o 63.

[307] Europaeus. G. n:o 561.

[308] Päätoisinto: Europaeus, H. n:o 67 (muistutuksissa merk. A); Borenius, I. n:o 6 (B) ja 10 (C), Seämärvestä ja Pyhäjärvestä.

[309] Tämä ja edellinen säe lisätty B:n mukaan.

[310] Samoin B:n mukaan; C:ssä seuraava säe liittyy tämän edelliseen ja kuuluu: S. *sotiherrah*.

[311] Säe A:ssa lisätty kahta säettä edelle; paikka B:n ja C:n mukaan.

[312] A: II —; C: Ilmollinen; B:ssä puuttuu koko taottaminen.

[313] Kk. on ainoasti: *Tao*, mutta kun edellä on puhe 3:sta ja jälkeensä 9:stä sulasta, on 6 luku tässä kohden ainoa ajateltava.

[314] C:n mukaan; A: *Vainon*; B: *Tänä vuonna*.

[315] Karttunen, n:o 205, Suuloasaaresta.

[316] Vanhemmassa Europaeusen kirjaanpanossa (G. n:o 25. Repolasta) nämät kaksi säettä esiintyvät lisäyksenä runonpyynnön johdosta annettuun kopeaan vastaukseen.

[317] Karttunen, n:o 75, Saarenpäästä.

[318] Ennen sitä Mehiläisessä 1836 Tammik. nimellä Viipurin linna.

[319] Kukin näistä vieraista lisäyksistä esiintyy vaan yhdessä kappaleessa. Samoin lopussa vv. 155-9, jonka ainoassa vastineessa (Lönnrot, A. II. 9 n:o 42) säkeen 156 sijalla on: *Törhönen töpöttelevi*. Tämä Iivanan kertosanana käytetty Törhönen on tavallinen sukunimi ja osoittanee, että tämäkin lisäys jostain muusta runosta johtuu. Törhösen runosta on Europaeus kappaleen kirjoittanut (G. n:o 590) *Törhöset töihin puututtih, Iivana Omossun poika* (vrt. Matti Lauren pojan väännöstä *Omosen poika*) — — *Annettih tietä ukko Pedrih*.

[320] Lönnrot, A. II. 5, n:o 84 ja Europaeus, K. n:o 311. Yhdessä Keski-Aunuksen kappaleessa laulaja

selittää, että Viipurin linnan puolustaja oli *Karla* (Borenius, I. n:o 6).

[321] Karttunen, n:o 222, Lubasalmesta.

[322] Lönnrot, A. II. 6, n:o 127; täydennyksen tapainen n:o 129 sisältää erittäin vielä kullan ja hopean tarjouksen.

[323] Se tavataan myös yhdessä Uhtuen toisinnossa (A. II. 5, n:o 84).

[324] S. n:o 221; myös Europaeus, J. n:o 232, Toksovasta.

[325] A. II. 9, n:o 42.

[326] Europaeus, G. n:o 25.

[327] H. n:o 13.

[328] Yrjö-Koskinen, Suomen kansan historia, 2 painos, s. 200.

[329] Kts. erittäin Lönnrot, A. II. 2, n:o 16 Akonlahdesta ja A. II. 5, n:o 30 Lonkasta.

[330] A. II. 9, n:o 66, Uhtuelta, jossa Iivana vaatii linnasta lihaa veroksi verikäpälän; muutenkin ovat molempien runojen säkeet siinä sekaisin.

[331] Porkka, I. n:o 302.

[332] Vrt. ruotsin *hellebard*, piilukeihäs.

[333] Porkka, I. n:o 305, Medussista; vrt. Groundstroem, n:o 39.

[334] Basilier, n:o 63.

[335] Europaeus, K. n:o 311, Lönnrot, A. II. 5, n:o 84 ja A. II. 9, n:o 42.

[336] Ratsastaminen Viipurin linnan edustalle, nopeasti kuin lintu, sekä selon ottaminen, miltä puolen linnaan pääsee (kts. Basilier n:o 63).

[337] Lönnrot, A. II. 2. n:o 16 ja Europaeus, K. n:o 139.

[338] Siitä löytyy Lönnrotin kokoonpano Kantelettaren 3:nnessä painoksessa: "Sota Narvan tienoilla" (III. n:o 56).

[339] Esim. Länkelä, VII. n:o 6; Europaeus, III. 3. n:o 221; Groundstroem, n:o 216 b; Alava, 1892, n:o 479.

[340] Porkka, III. n:o 268-9, 271.

[341] Porkka, III. n:o 271 ja Alava, 1891, n:o 903.

[342] Porkka, III. n:o 269; vrt. 268.

[343] Sam. III. n:o 270 ja Alava, 1892, n:o 548.

[344] Porkka, III. n:o 267 ja Alava, 1892, n:o 479.

[345] Ruotsalainen, n:o 586.

[346] Länkelä, VII. n:o 6 ja Alava, 1891, n:o 903.

[347] Porkka, III. n:o 267. Vrt. Länkelä, VII. n:o 7, jossa paitsi Narvaa, mainitaan otetuiksi Iivanlinna, Kaprio, Petteri, Kronstadt, vieläpä Moskova! Mahdollisesti eivät nämät loppusäkeet ollenkaan tähän runoon kuulu. Samassa Länkelän kappaleessa kerrotaan Ruotsin rohkean isännän *istuneen* Iivanan mäellä ja katsoneen Narvan kaavanista, sekä Venäjän kuninkaan asettuneen häntä vasten ampumaan; lopuksi kerrotaan Ruotsin nousseen istuinpaikaltaan ja juosseen 9 yötä yhden yönä vyötännällä.

[348] J. Mankeli, Finlands krigshistoria I. s. 218-9.

[349] Missä määrin Ruotsalaisilla voi arvella olleen historiallisia runoja jo pakanuuden aikana, Islantilaisten tarinoista y.m. päättäen, ja olivatko ne oikeastaan kansanrunoja, ovat kysymyksiä, jotka jäävät ulkopuolelle tätä vertailua.

[350] Geijer ja Afzelius, n:ot 99, 100 ja 102; niihin liittyy myös n:o 101: Kustaa Vaasasta ja

Taalaalaisista. Sitä paitsi on huomattava historiallisten lähteitten mukaan kokoonpantu kuvaus taistelusta Lenan luona v. 1208.

End of Project Gutenberg's Kantelettaren tutkimuksia I, by Julius Krohn

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK KANTELETTAREN TUTKIMUKSIA 1 ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations

concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation’s EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state’s laws.

The Foundation’s business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116,

(801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.